

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠINSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK,
PETR KRATOCHVÍL,
KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PAVEL MÁŠA, JAROSLAV OLŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ, FILIP TESAŘ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 711 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačovin povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 10/2007 ROČNÍK XXXI

STR.

SVĚTOZOR	2
LIDSKÉ ZDROJE SUB SPECIE GLOBALIZACE / -zz-	3
STOLETÍ ZNALOSTÍ	
KDO USPĚJE VE STOLETÍ ZNALOSTÍ / Lenka Zlámalová	4
MLADÁ GENERACE VE VĚDĚ V ČESKÉ REPUBLICE / Josef Syka	7
FULBRIGHTŮV PROGRAM V ČESKÉ REPUBLICE / Hana Ripková	9
DOBŘÍ ČINŠTÍ UČENCI SE VRACEJÍ / Ondřej Klimeš	11
TRH PRÁCE V ČESKÉ REPUBLICE: POHLED PERSONÁLNÍHO KONZULTANTA / Jan Šindelář	13
THINK-TANKY SE ZAČÍNÁJÍ POMALU PROSAZOVAT I U NÁS / Radek Špicar	15
VZTAHY A PROBLÉMY	
HOSPODÁRSKA DIPLOMACIA: HLADANIE EFEKTÍVNEHO MODELU RIADENIA, ALEBO BOJ O OBCHODNÝCH ATAŠÉ? / Erik Pajtinka	17
AMERICKÝ RADAR, EVROPSKÁ UNIE, RUSKO A MY / Vladimír Klaban	19
EKOLOGIE	
ROZVOJ EKOLOGICKÉHO PRŮMYSLU A JEHO VLIV NA ZAMĚSTNANOST V EVROPSKÉ UNII / Eva Tošovská, Iva Ritschelová	22
ENVIRONMENTÁLNÍ ROZMĚR MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ ČESKÉ REPUBLIKY A PŘEDSEDNICTVÍ V EVROPSKÉ UNII / Jan Dusík, Jiří Hlaváček	25
ZBROJENÍ, ODZBROJENÍ	
DOČKÁME SE MILITARIZACE VESMÍRU A JE TAKOVÝ PŘÍPADNÝ VÝVOJ ŽÁDOUCÍ? / Miroslav Tůma	28
MAKROEKONOMICKÉ SOUVISLOSTI ZABEZPEČENÍ OBRANY STÁTU / Eva Jílková	31
VOLNÁ TRIBUNA	
CYNICKÁ DEMOKRACIE / Jiří Bystřický	33
ČÍNSKÝ HOSPODÁŘSKÝ ZÁZRAK: NADĚJE, ČI HROZBA? / František Mrázek	36
RECENZE	
KOLONIÁLNÍ MINULOST FRANCIE A SOCIÁLNÍ REALITA SOUČASNOSTI / Pavel Sitek	38
ZÁPAS O BENEŠOVY DEKRETY / Lukáš Novotný	39

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Padesáté výročí Ústavu mezinárodních vztahů v Praze ► Počátky výzkumu mezinárodních vztahů v Československu ► Změna v čele japonské vlády ► Volby na Ukrajině: definitivní konec oranžové revoluce? ► Írán a jeho sílící vliv v Iráku ► Etnický federalismus v Etiopii

2. – při dvoudenním jednání mezi USA a KLDK v Ženevě slíbil severokorejský zástupce, že Severní Korea ještě do konce tohoto roku zveřejní a zastaví svůj jaderný program.

2. – palestinský prezident Mahmúd Abbás ohlásil nový volební zákon, který dává výhodu prezidentově straně Fatah. Podle jeho ustanovení se musí každý kandidát držet programu Organizace pro osvobození Palestiny, k níž se radikální hnutí Hamás nehlásí, a uznat mírové dohody s Izraelem.

2. – iránský prezident Mahmúd Ahmadínejád oznámil, že Irán instaloval a zprovoznil tři tisíce jaderných centrifug.

2. – ruský prezident Vladimir Putin oznámil, že volby do Státní dumy se budou konat ještě letos.

3. – Severní Korea oznámila, že Spojené státy souhlasily s vyškrtnutím zemí podporujících terorismus a se zrušením veškerých sankcí, které na ni uvalily.

4. – irácký odvolací soud potvrdil rozsudek smrti pro bratrance Saddáma Husajna, Hasana Madžida zvaného Chemický Alí, Sultána Hašíma Taja a Husajna Rašída Tikrítího. Všichni byli shledáni vinnými z podílu na masakru kurdského etnika.

4. – dánská policie zatkla osm osob podezřelých z přípravy teroristických útoků, a to šest dánských občanů a dva cizince, kteří mají být napojeni na síť al-Káida.

4. – německá policie zatkla tři muže, kteří měli připraveno 12 sudů s výbušninami, které chtěli použít k atentátům. Šlo o jednoho Turka a dva Němce, kteří konvertovali k islámu. Středisko teroristů bylo pravděpodobně v Ulmu.

7. – soud v americkém Miami odmítl žádost právníků bývalého panamského vůdce Manuela Noriegy, kteří chtěli zabránit jeho vydání do Francie.

7. – ruský prezident Vladimir Putin a australský premiér John Howard na summitu APEC v Sydney uzavřeli smlouvu o dodávkách australského uranu do Ruska. Dohoda uzavřená na 30 let předpokládá mí-

rové využití suroviny a zákaz jejího reexportu.

7. – prezident Vladimir Putin a George W. Bush jednali v Sydney bez úspěchu o americké raketové základně ve střední Evropě.

7. – polský Sejm schválil své rozpuštění, čímž se otevřela cesta k předčasným volbám.

10. – bývalý pákistánský premiér Naváz Šaríf se po sedmi letech vrátil z exilu, aby se ucházel o prezidentský úřad. Po přeletu do země byl okamžitě zadržen a deportován do Saúdské Arábie.

11. – Spojené státy oznámily, že Řecko bude první zemí, se kterou začnou jednat o bezvízovém styku.

11. – Rusko úspěšně otestovalo tzv. vakuovou bombu, jejíž síla je srovnatelná s jadernou pumou.

12. – japonský premiér Šinzó Abé ohlásil svou rezignaci. Svě Liberálnědemokratické straně dal pokyn, aby si našla nového premiéra.

12. – ve Francii byla oficiálně nastolena otázka jejího návratu do vojenské složky Severoatlantické aliance, z níž vystoupila v roce 1966.

12. – ruský prezident Vladimir Putin přijal demisi premiéra Michaila Fradkova. Novým předsedou vlády jmenoval finančního experta Viktora Zubkova.

13. – americký prezident George W. Bush oznámil, že do konce tohoto roku stáhne z Iráku 5700 vojáků. Do léta 2008 má počet amerických vojáků v zemi klesnout na 130 000 mužů, jak tomu bylo v předchozích letech.

14. – Japonsko úspěšně vyslalo k Měsíci svou první družici.

14. – čínský Nejvyšší soud nařídil, že trest smrti má platit jen pro „mimořádně malý počet vážných delikventů“. V určitých případech hospodářských zločinů nebo zločinů spáchaných z vášně se hrdelní trest nemá ukládat.

14. – francouzský prezident Nicolas Sarkozy při návštěvě Maďarska zdůraznil, že Francie chce zvýšit kvalitu vztahů se zeměmi střední Evropy a že tam chce být více přítomna.

16. – v parlamentních volbách v Řecku zvítězila vládní strana Nová demokracie se 42 procenty hlasů. Druhá je socialistická strana Pasok (přes 38 procent) a třetí komunisté (přes 7 procent).

16. – francouzský ministr zahraničí Bernard Kouchner připustil možnost války s Iránem. Svá slova potvrdil 17. září v Moskvě, kde vyjednával tvrdší sankce proti Iránu, v čemž však neuspěl.

17. – polský prezident Lech Kaczyński přijel při příležitosti 68. výročí útoku Sovětského svazu na Polsko do Katyně, kde vzdal hold tisícům polských vojáků zavražděných v roce 1940 Rudou armádou.

17. – Evropská kosmická agentura zveřejnila, že rozloha arktického ledu se v roce 2005 zmenšila ze čtyř milionů km² na tři miliony km². Tající ledy otevřely legendární cestu z Atlantiku do Tichého oceánu.

17.–18. – začaly v Barmě demonstrace buddhistických mnichů namířené proti vládnoucí vojenské juntě.

18. – francouzský ministr zahraničí Bernard Kouchner při návštěvě v Moskvě připustil, že raketový systém v Polsku a v Česku může být pro Rusko hrozbou.

19. – iránský velitel vzdušných sil generál Muhamad Alaví varoval, že v případě izraelského ozbrojeného výpadu bude Teherán reagovat násilím. K odražení případného útoku hodlá použít zhruba 600 raket s doletem až 1900 km.

19. – Izrael vyhlásil pásmo Gazy kontrolované hnutím Hamás za „nepřátelský celek“, čímž si otevřel cestu k ekonomickým sankcím i vojenským útokům.

20. – Spojené státy odmítly dovolit iránskému prezidentu Mahmúdu Ahmadínejádovi vstup na místo, kde stávalo Světové obchodní centrum.

21. – francouzský ministr zahraničí Bernard Kouchner při návštěvě USA zdůraznil, že do francouzsko-amerických vztahů se vrací přátelství.

21. – chilský Nejvyšší soud vyhověl žádosti Peru o vydání peruánského exprezidenta Alberta Fijimoriho. Lima ho obviňuje z porušování lidských práv a korupce.

23. – americké vojenské velení v Iráku obvinilo Irán z dodávek sofiistikovaných raket země-vzduch iráckým povstalcům. Jde o rakety Misagh-1, schopné sestřelit americké vrtulníky a letadla.

23. – izraelská vláda rozhodla, že bude propuštěno 90 Palestinců z hnutí Fatah (zadržováno je celkem 11 000 palestinských vězňů).

23. – předsedou vládnoucí japonské Liberálnědemokratické strany byl zvolen Jasuo Fukuda, který se tak stane příštím premiérem.

25. – americký prezident George W. Bush v rozpravě na Valném shromáždění Organizace spojených národů oznámil, že USA uvalí na Barmu nové sankce.

26. – barmské bezpečnostní síly zahájily střelbu na demonstrující mnichy. Část klášterů byla obklíčena. K protestujícím mnichům se přidalo civilní obyvatelstvo. Počet mrtvých a zraněných není znám. **28.** září bylo v Barmě přerušeno internetové spojení.

26. – Evropský parlament podpořil návrh na vytvoření tzv. modré karty, díky níž by mohli kvalifikovaní imigranti dostat v Unii práci.

28. – do čela Mezinárodního měnového fondu byl zvolen kandidát Evropské unie, Francouz Dominique Strauss-Kahn.

28. – americký prezident George W. Bush na konferenci o klimatických změnách prohlásil, že USA berou otázku klimatických změn vážně, avšak boj proti znečišťování ovzduší by neměl být veden na úkor ekonomického růstu.

28. – zimbabwský parlament rozhodl, že většinové podíly ve firmách v zemi budou moci vlastnit jen černosi. Běloši jim budou muset se svých firmách předat 51 procent akcií.

29. – vyslanec OSN Ibrahim Gambari přijel do Barmy. Situace se začala uklidňovat poté, co vláda nasadila do ulic velký počet bezpečnostních sil, mnoho mnichů pozatýkala a kláštery izolovala.

29. – novým šéfem bavorské Křesťanskosociální unie byl zvolen Erwin Huber. Dosavadní předseda Edmund Stoiber se stal čestným předsedou.

30. – se konaly předčasné parlamentní volby na Ukrajině. Podle prvních výsledků dostala Strana regionů premiéra Viktora Janukovyče 33,5, opoziční Blok Julie Tymošenkové 31,3, Naše Ukrajina prezidenta Viktora Juščenka 14,5, komunisté 5,3, Blok Volodymyra. Lytvyňa 4,0 a socialisté 3,0 procenta hlasů.

30. – Afghánský Tálibán odmítl nabídku prezidenta Hamída Karzáního na mírové vyjednávání.

4. – Praha oficiálně požádala o uspořádání Olympijských her v roce 2016.

13. – bylo zveřejněno, že dosavadního zástupce České republiky při

Evropské unii Jana Kohouta vystřídá bývalá ministryně zemědělství Milena Vicenová.

20. – slovenský parlament potvrdil Benešovy dekrety, podle nichž nemají maďarská a německá menšina, kterým dekrety výrazně omezily majetková práva, nárok na odškod-

nění. Maďarský prezident označil krok parlamentu za „úder z čistého nebe“, český prezident Václav Klaus se Slovenska naopak zastal.

24. – prezident Václav Klaus vystoupil v rámci konference Organizace spojených národů o klimatických změnách s projevem, v němž

tvrdil, že chybějí jasné vědecké důkazy o globálním oteplování a o případném vlivu člověka na ně, a že „zelení aktivisté“ využívají tzv. změny klimatu k nemístným tlakům. Projev byl mírnější, než se původně očekávalo. Český prezident zůstal se svým názorem osamocen.

Lidské zdroje sub specie globalizace

Nedávno publikované pořadí světových a evropských univerzit, sestavené podle jejich dobré pověsti, kvality učení, bádání a podle úspěšnosti jejich absolventů, na první pohled napovídá, že v České republice a ve střední a východní Evropě se žádného *brain drainu* obávat nemusíme. Umístění Karlovy univerzity za Harvardovou univerzitou, Stanfordskou nebo Cambridge, ale i za několika univerzitami v obou Čínách, Singapuru nebo v Korejské republice, je snad zatím jen varujícím upozorněním, že ve světě, tedy v tom vnímaném opravdu globálně, se kvalita a úspěšnost *lidských zdrojů* posuzuje podle jiných kritérií než u nás za humny.

Každoroční návštěvy Prahy studenty Korejské univerzity v Soulu, nejen studentů češtiny, slovenštiny nebo některého jiného středoevropského jazyka, jsou přijímány s ohleduplností k jejich jazykovým znalostem a s trochou pýchy, že se na Korejském poloostrově někdo o Českou republiku zajímá. Většinou jsme se ale neptali, proč studenti ze země, která je posedlá získáváním *nových technologií* a proslulá *novou industrializací*, se zajímají právě o češtinu nebo slovenštinu. Teprve Hyundai v Nošovicích a Kia od Vrátné doliny nám diskrétně řekly, že mají svůj řídicí personál, který se umí ve vyznačeném teritoriu pohybovat, a že jejich čeští podřízení jsou tu od toho, aby plnili rozhodnutí těch při řízení obou podniků dovednějších.

Pražská Karlova univerzita nedopadá dobře ani při srovnání s evropskými vysokými školami. Je na zmíněném žebříčku osmdesátá druhá za několika univerzitami v Dánsku a Itálii a bráníme se napsat *samozejmě* za vysokými učilišti ve Francii, Velké Británii a v celém Německu. Horší je, že UK je na tomto seznamu jedinou českou vysokou školou, která stála za zmínku. Zdá se, že doba učných disputací na Pražském vysokém učení, které sledovala celá Evropa a které se zdály být tak nebezpečné, že dovedly Mistry Jana a Jeronýma až na kostnické hranice, je dávno minulostí. A pravděpodobně ani dnešní hádání se dvou politiky zaujatých studentů globálního oteplování nepomůže zvýšit cenu českých vysokoškoláků na světových trzích.

Námítka, že podobné žebříčky nejsou odrazem skutečné kvality, je částečně oprávněná, ale měli bychom si všimnout také toho, že zájem o tato pořadí mají zejména v *nově industrializovaných zemích*, kde je přirozené evidovat aktuální a kompatibilní kvalitu, a nikoli jen sentimentální vzpomínky na to, zda nějaká evropská univerzita je od 15. století metropolitním nebo jen provinciálním zařízením. V tvrdých konkurenčních podmínkách těchto států mají tato pořadí svou marketingovou hodnotu. V zemích, kde se každý týden zveřejňují statistiky a odhady budoucnosti materiálních a lidských zdrojů, mimochodem jde často o země s mimořádnou konfuciánskou úctou ke vzdělání a vzdělanosti, a kde jsou lidé hrdí nejen na svou rostoucí prosperitu, ale i výkonnost, má tato soutěživost význam i pro rozhodnutí místního, ale i nadnárodního managementu, kam umístit své investice.

V globálním pohledu na lidské zdroje se ale nemůžeme omezit jen na kvalitu vysokého školství. Celý problém je mnohem zajímavější a častěji ani ti, kteří se snaží pohyb pracovních sil nějak ovlivňovat, neznají detailně všechny příčiny svých rozhodnutí. Dovolme si předpokládat, na rozdíl od dobových komentářů v českém tisku, že výrobce bot v České republice nezaměstnával dívky z KLDK z politických nebo ideologic-

kých důvodů, ale že mu šlo o mzdy a kvalitu odevzdávané práce. Než došel k svému rozhodnutí, musel se nejprve zbavit českých dělnic, potom dovezené pracovní síly z Ukrajiny a Mongolska. A když tehdejší ministr zahraničních věcí proklamativně trzně orientovaného českého státu tuto skutečnost kritizoval, továrník nejprve vyměnil korejské dívky opět za ty z Mongolska a potom převedl svou výrobu tam, kde jsou vůči politickému náboženství, které má řídit tržní vztahy, méně tolerantní.

Doufejme, že právě probíhajícímu náboru pracovních sil českými podnikateli ve Vietnamu nepostaví nikdo do cesty podobnou ideologickou překážku a že nejzastším limitem pro úpravu poměrů na evropském trhu práce zůstanou Schengenská dohoda. Pracovitost, ale i úcta k vzdělávání, je totiž právě ve Vietnamu vysokou hodnotou, kterou můžeme nejen závidět, ale která k nám již byla dovezena. (V přímém přenosu je můžeme sledovat podle výsledků vysokoškolského studia dětí našich vietnamských spoluobčanů.) A to i přesto, že čas od času chráníme nebo musíme chránit zisky z prodeje značkového zboží. Z hlediska delšího časového horizontu je to však stejně marné, protože až začnou mít hluboko do kapsy i milenky českých oligarchů a sportovních šampionů, uvidíme je na vietnamských tržištích také. A asi jim nebudeme klást zbytečné otázky, stejně jako se neptáme těch, kteří kupují stamilionové byty v dosud nepostavených pankráckých mrakodrapech.

Když otcové zakladatelé Evropských společenství přemýšleli o volném pohybu osob, zboží, kapitálu a služeb, nepomýšleli, pokud šlo o lidské zdroje, jen na turistiku. I když i ta byla motivací jejich úvah. Avšak jistě neočekávali, že jen za několik let dojde k takovému stěhování pracujících národů, že jejich pokračovatelé v budování globálního světa a odstraňování bariér světovému obchodu začnou volat po restrikcích připomínajících dobu druhého nevolnictví.

Evropský komisař Vladimír Špidla při příležitosti Evropských dnů pracovních příležitostí (24.–29. září 2007) řekl, že *...části světa s vysokou pracovní mobilitou mají silný hospodářský růst*, a současně upozornil, že *...hlavní tlak na naše pracovní trhy nevyvolává globalizace, ale výrazná technická inovace*. Dodejme, že koneckonců je jedno, zda rozhodují inovace nebo globalizace, jsou to spojené nádoby a jedno podmiňuje druhé. A navíc, používání pojmů lidské nebo materiální zdroje v globálním kontextu celou věc maximálně zjednodušuje. Je to přístup racionální, až bezohledný, a jako by nám připomínal teze o odcizené práci a odcizeném lidství. Ale jestliže se neobáváme globalizace, neměli bychom se bát ani tohoto *druhého odcizení*.

Je-li globální uspořádání dnes v nějaké krizi, pak je to krize jeho extenzivního růstu a zvýšený zájem je o jeho růst intenzivní. Přesněji řečeno, o soustředování se na snižování nákladů výroby, respektive na jejich přenesení, redistribuci nejen na konkrétního spotřebitele, ale na celou množinu jeho konzumentů, tedy do celku nákladů sociálních. K tomu je třeba vytrénovat co největší počet nikoli *občanů*, ale *lidských zdrojů*, které ve skutečnosti budou spotřebovávat samy sebe. Takový *lidský zdroj* musí být multifunkční a flexibilní z hlediska své profese, mobilní z hlediska proměnlivé intence lokalizace, a také dostatečně omezený ve svých potřebách, aby mohl být sám sobě cílem.

O to, aby tomu bylo skutečně tak, nepečují dnes zlí kapitalisté, jak je známe z karikatur evropských novin 19. století, ale i řada organizací, jejichž cílem je ekonomicky kooperovat, a jak často ve svých názvech uvádějí, spolupracovat i kulturně. Za jejich prohlášeními a manifesty (připomeňme jen poslední společné prohlášení téměř globálního shromáždění členů APEC nebo SCO) můžeme číst nejen obavy z vyčerpání materiálních zdrojů stále teplejší planety, ale také obavy o úroveň světové populace. Důvodem těchto obav pak není altruismus, ale přesvědčení, že i *lidské zdroje* mohou být také přehřáté nebo omezené, nikoli pokud jde o jejich množství, ale zejména pokud jde o jejich kvalitu. Proto jsme si tentokrát vybrali pro Mezinárodní politiku toto téma jako aktuální a snad neodkládané na neurčito.

zboril@iir.cz

-ZZ-

Kdo uspěje ve století znalostí

LENKA ZLÁMALOVÁ

Jednou z největších atrakcí zářijového autosalonu v německém Frankfurtu nad Mohanem byly čínské vozy UFO a CEO firmy Shuan Huang. Pardon, na evropském trhu jsou nabízeny pod anglosaským jménem Martin Motors. Neoslíňovaly technologickou dokonalostí. Nepřitahovaly výjimečným designem, ani kolem nich nepostávaly atraktivnější modelky. Ta levná auta všichni obhlíželi právě proto, že vůbec originální nebyla – až příliš okatě připomínala modely konkurentů. Toyota, BMW a Mercedes, jimž se čínské vozy nikoli číste náhodně podobají, zvažují žaloby plagiatů.

Nejspíš je nepodají. Mezi západními byznysmeny totiž už pár let koluje trefný bonmot. Číňané nás svými levnými kopiemi všeho – od hodinek Rolex, přes elektroniku, po obleky od Armaniho – připravují o miliardy. Ale buďme klidní, a nebraňme jim v tom. Horší bude, až sami začnou vymýšlet a investovat do vědy, pak nás převálčují.

Vzdělání – mocní a bohatí

Příběh ukazuje, co zaručuje v 21. století moc a vysokou životní úroveň. Cesta k nim vede výhradně přes vzdělání, znalosti, objevy – a schopnost je prodat. Na prvních místech žebříčku nejbohatších zemí světa figurují ty, které se mohou pochlubit nejvíce objevy a nápady: Spojené státy, Švýcarsko, Skandinávie.

Právě ony nejvíce, a zároveň velmi efektivně, investují do vzdělání i vědy. Mají nejlepší univerzity, které přitahují mozky z celého světa. Nejlépe je platí a k práci jim nabízejí nejlepší podmínky. Mají i nejlepší manažery, kteří vědí, jak znalosti a objevy prodat soukromým firmám a vydělat na nich.

Právě tyhle země šly před dobou, jako první začaly otáčet své ekonomiky z průmyslové éry do znalostní. Získaly náskok, který jim dnes zaručuje vyšší životní úroveň. Z ceny auta získá jen jednu korunu z pěti ten, kdo ho vyrobil. Zbývající čtyři pětiny zisku jdou do kapsy vývojářů, designérů a obchodníků. U špičkových léků nebo kosmetiky je tohle skóre pro mozky ještě lepší.

Prozíraví jako Finové

Inspirativním příběhem o nápadech je pětímilionové Finsko. Začátkem devadesátých let malou zemi, závislou na těžkém průmyslu, tvrdě zasáhl rozpad sově-

ského trhu. Upadla do vážné ekonomické krize. Hrubý domácí produkt klesl o desetinu, nezaměstnanost se v některých oblastech blížila třiceti procentům. Na rozdíl od východního Německa tady nebyl bohatší partner ze Západu, který by z vlastních daní zaplatil nové silnice, školy, sociální dávky a podpory. Finové si museli pomoci sami.

Zamysleli se nad tím, co má perspektivu, a začali masivně investovat do vědy a vzdělání. Výsledky přišly rychle. Do deseti let bylo Finsko zemí, která podle Světového ekonomického fóra v Davosu dokáže nejlépe obstát v tvrdé mezinárodní konkurenci. Od té chvíle se o čelný post pravidelně přetahuje se Spojenými státy. Nikdy však nepadlo z vedoucího dua.

Právě díky znalostní ekonomice s vysokou přidanou hodnotou si Finové, jako jedni z mála v Evropě, mohou dovolit velkorysý sociální stát, který nedusí prosperující hospodářství a má perspektivu i do budoucna.

Evropa ve stínu Ameriky a Japonska

Inspirativní příběh Finů však dokázal málokdo napodobit. Evropští politici si na summitu v Lisabonu v roce 2000 poprvé otevřeně přiznali, že Evropská unie za Amerikou zaostává, a je zapotřebí s tím co nejrychleji začít něco dělat. Zrodila se Lisabonská agenda s ambiciózním cílem do roku 2010 dohnat a předehnat Ameriku. Evropské země se zavázaly investovat do vědy 3 procenta HDP, zvýšit zaměstnanost na 70 procent, změnit školy, aby děti už nemusely biflovat encyklopedické znalosti, ale učily se věcem rozumět.

Londýnské Centrum pro evropskou reformu připravuje každý rok analýzu, jak

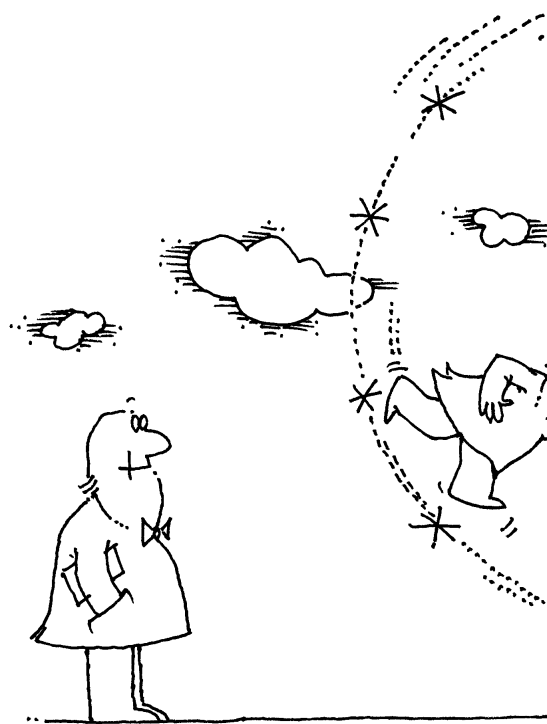
se daří závazky plnit. A rok co rok dochází ke stejné pesimistickým závěrům. Sliby z Lisabonu zůstaly povětšinou jen na papíře. Politici se do reform nezbytných pro předběhnutí nepustili.

Ameriku umí předstihnout jen ti, jimž se to dařilo už před lisabonským slibem. Skandinávci, Nizozemci a v některých měřících Britové. Na místě naopak přešlapují dvě největší evropské ekonomiky – Německo a Francie. Na znalostní společnosti zrovna usilovně nepracují ani nově země Unie, Česko nevyjímaje.

Není divu, že Evropská unie tak ve znalostech stále zaostává za Spojenými státy i Japonskem. Na záda jí navíc dýchají dynamičtí Číňané, Indové a další země jihovýchodní Asie.

Poslední analýza European Innovation Scoreboard ukazuje, že v úrovni vysokoškolského vzdělání je Amerika o 38 procent lepší než Evropa. Japonci, které v posledním desetiletí zasáhla ekonomická stagnace, mají stále náskok 29 procent. V počtu patentů pak Američané vedou o 49 a Japonci 38 procent. Ve firmních investicích do vědy vítězí Washington o 15, a Tokio dokonce o 20 procent.

Evropské mozky proto logicky pokukují po lepších podmínkách za oceánem a zůstávají tam i po studiích. Z Evropanů, kteří dosáhli ve Spojených státech na velký doktorát (Ph.D.), se domů vrací jen je-

den ze čtyř. Evropská ekonomika tak přichází o autory nejlepších nápadů a miliardy dolarů. Zisky z evropských mozků inkasují Američané.

Česko ve třetí lize

V Unii přitom panují výrazné rozdíly. Finové a Švédové už jsou ve znalostní ekonomice před Američany. Analýza European Innovation Scoreboard dala dohromady znalostní a inovační index, v němž se dívá na úroveň vzdělání, investice do vědy, počet patentů nebo spolupráci vědy s byznysem. Země podle něj rozdělila do čtyř lig.

Do první se dostalo jen Finsko, Švédsko, Švýcarsko. Tím Evropa končí. Mezi lídry už patří jen Spojené státy, Japonsko, Singapur a Izrael. Do druhé ligy dosáhli Němci, Dánové, Nizozemci, Britové, Francouzi, Irové. Spolu s nimi ještě Rakousko a Lucembursko.

Střední Evropa patří do třetí a čtvrté ligy. Nejdál jsou ve znalostech a vzdělání Slovinci, Česko patří druhá příčka, ale v posledních letech ztrácí. Velmi rychle se na něj dotahují Estonci.

Politici a ekonomové už se zprava doleva shodnou, že výroba a montáž vysokou životní úroveň nezaručí. Cenou práce se totiž Čína a Indie s evropskými platy, daněmi a velkorysým sociálním státem prostě konkurovat nedá. Jedinou šancí jsou obory s velmi vysokou přidanou hodnotou. Ty však vždy stojí na znalos-

tech a objevech. Za ty se platí vysoká cena.

Západ po ěře továren

Ze zemí západní Evropy už továrny na auta, stroje a elektroniku postupně mizí. Klesá váha průmyslu (Česko je jedinou výjimkou, kde průmysl posiluje), a naopak se v ekonomice zvyšuje role služeb. V první vlně se továrny přesunuly do nových zemí střední a východní Evropy.

Česko, ale i Slovensko, montážním linkám firem TPCA nebo KIA vděčí za svou rekordní prosperitu. „Je to však strategie tak na pět až osm let,“ upozorňoval už před třemi lety hlavní ekonom Světové banky pro střední Evropu Thomas Laurssen. Platy v regionu rychle stoupají a firmám se časem továrny přestanou vyplácet.

Žádná ze zemí střední Evropy však dosud nezačala ekonomiku znalostí ve finském stylu tvořit. Zatím je taky nic netlačilo. K zásadním obrátům a reformám se země většinou odhodlávají jen pod velkým tlakem zvenčí, nebo v krizích. Přesně jako Finové.

Jediný, kdo na ekonomice znalostí s jasnou vizí pracuje, je Estonsko. Na rozdíl od Česka, Polska nebo Maďarska mělo po pádu železné opony výrazně horší startovní pozici, a tím pádem i větší ambici. „V Estonsku je mezi lidmi strašně silná touha po úspěchu. Chtějí se odстриhnout od sovětské minulosti co nejrychleji. To je žene. Proto kývnou i na věci, které nějaký čas bolí,“ řekl na jaře v rozhovoru pro Hospodářské noviny estonský prezident Toomas Henrik Ilves. V řadě měřítek za Českem stále zaostává. Estonci investují do vědy méně soukromých i veřejných peněz. Důležitější je ale trend. V Tallinu se investice, na rozdíl od Prahy, stále zvyšují.

Mozky a pečovatelé

Obrat od továren k nápadům a znalostem výrazně mění celou společnost. Někdejší americký ministr práce v Clintonově administrativě Robert Reich v knize *Bohatství národů: Kapitalismus pro 21. století* trefně poznamenává, že ve vyspělých zemích se lidé budou v dohledné době věnovat jen dvěma typům profesí. Jedni budou vymýšlet a prodávat nápady. Druzí pak pečovat o jejich spokojený život, servis a zábavu. Většina výroby se přesune do levnějších rozvíjejících se zemí. Tak má podle ekonomů a sociologů vypadat život ve století znalostí. Je zřejmé, jací lidé a jaké země v něm mají šanci na úspěch.

Jak si vedou ve znalostní ekonomice

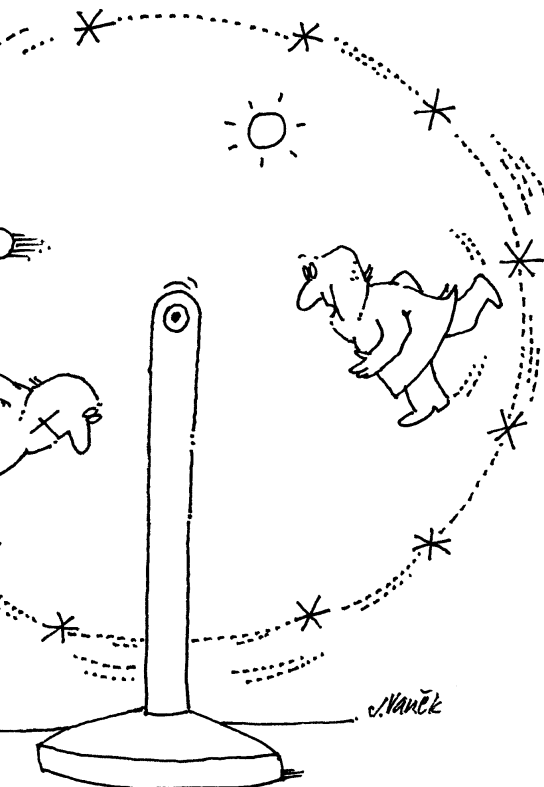
Tabulka 1 Inovační index European Innovation Scoreboard

Poznámka: počítají se investice do vědy a vzdělání, procento populace s vysokoškolským vzděláním, mezinárodní patenty, spolupráce vědců a byznysmenů, investice do IT, zaměstnanost v oborech s vysokou přidanou hodnotou, ochrana autorských práv.

První liga	
Finsko	0,76
Švédsko	0,74
Švýcarsko	0,71
Japonsko	0,70
Singapur	0,69
Izrael	0,68
USA	0,67

Druhá liga	
Německo	0,63
Dánsko	0,59
Nizozemsko	0,58
Kanada	0,58
Velká Británie	0,57
Korea	0,57
Francie	0,56
Island	0,53
Norsko	0,52
Belgie	0,52
Austrálie	0,52
Rakousko	0,51
Irsko	0,48
Lucembursko	0,47

Třetí liga	
Hongkong	0,39
Rusko	0,39
Slovinsko	0,36
Itálie	0,36
Španělsko	0,36
Česko	0,35
Estonsko	0,34
Maďarsko	0,33
Malta	0,32

Čtvrtá liga	
Lotyšsko	0,29
Řecko	0,28
Čína	0,27
Slovensko	0,26
Portugalsko	0,24
Bulharsko	0,22
Turecko	0,22
Brazílie	0,22
Litva	0,21
Mexiko	0,20
Polsko	0,18
Indie	0,17
Kypr	0,16
Rumunsko	0,11

Zdroj: European Innovation Scoreboard 2006, Cordis

Tabulka 2a Evropa versus Amerika
(o kolik Evropská unie zaostává, v procentech)

Mezinárodní patenty USP TO	-49
Univerzitní vzdělání	-38
Spolupráce vědy a byznysu	-23
Firemní investice do vědy a výzkumu	-15
Vývoz high-tech zboží a služeb	-12
Rozšíření vysokorychlostního internetu	-11
Investice do informačních technologií	-4
Veřejné investice do vědy a výzkumu	-2

Tabulka 3 Jak si vede střední Evropa

	Česko	Slovensko	Maďarsko	Polsko	Průměr EU-25
Lidé s vysokoškolským vzděláním (v %)	13,1	14	17,1	16,8	22,8
Veřejné investice do vědy (v % HDP)	0,5	0,25	0,5	0,43	0,65
Firemní investice do vědy (v % HDP)	0,92	0,25	0,41	0,29	1,2
Mezinárodní patenty (na milion obyvatel)	4,3	3,3	5,3	1,2	50,9
High-tech export (v %)	13,7	4,6	21,7	2,7	18,4

Zdroj: European Innovation Scoreboard

pokračování tabulky 2a

Úroveň vzdělání v technických oborech	+6
Ochranné známky a značky	+18
Design	+20

Tabulka 2b Evropa versus Japonsko
(o kolik Evropa zaostává, v procentech)

Mezinárodní patenty USP TO	-38
Univerzitní vzdělání	-29
Spolupráce vědy a byznysu	+9
Firemní investice do vědy a výzkumu	-20
Vývoz high-tech zboží a služeb	-4
Rozšíření vysokorychlostního internetu	-12
Investice do informačních technologií	-13
Veřejné investice do vědy a výzkumu	-4
Úroveň vzdělání v technických oborech	-1
Ochranné známky a značky	+19
Design	+17

Zdroj: European Innovation Scoreboard 2006

Literatura a zdroje

OECD Education at a Glance, 2007.
European Innovation Scoreboard 2006.
Center for European Reform London, The Lisbon Scorecard VII.
Robert Reich, Bohatství národů: Kapitalismus pro 21. století, Prostor.

Lenka Zlámalová (1973) je hlavní analytičkou Hospodářských novin.

lenka.zlamalova@economia.cz

Podle statistických údajů má Česká republika poměrně málo vědeckých pracovníků. Významný úbytek počtu vědců nastal začátkem devadesátých let, kdy se celá řada z nich přesunula do jiných sektorů společnosti, do podnikání, průmyslu, bankovníctví apod. Zčásti byl tento přechod do nové profese vynucen společenskými a hospodářskými změnami, zčásti souvisel s „hubnutím“ vědeckých ústavů, zvláště pak Akademie věd.

Vysoké školy byly v devadesátých letech nuceny řešit jiný problém: zvýšit počet studentů – z původního počtu jednoho sta tisíce studentů v roce 1989 dosáhl počet studujících na vysokých školách v letošním roce více než tři sta tisíc. Ve třetím stupni vysokoškolského vzdělávání – doktorských studijních programech – je dnes registrováno 24 tisíce studentů. Z toho počtu však značné množství představují studující v kombinovaném studiu, tj. ti, kteří studují a jsou současně zaměstnaní. S tím souvisí i skutečnost, že každoročně získá po úspěšném absolvování studia titul PhD (philosophiae doctor) jen asi dva a půl tisíce studentů-doktorandů. Doktorandi jsou, podobně jako v mnoha evropských zemích, školeni pouze na univerzitách, Akademie věd již od roku 1998 nemůže samostatně provádět doktorské studium. V současné době se na ústavech Akademie věd školí 2700 doktorandů, po formální stránce jsou však zařazeni pod vysoké školy, které s ústavu Akademie věd spolupracují. Průběh školení sledují a řídí oborové rady, které jsou složeny ze zástupců jak vysokých škol, tak Akademie věd anebo resortních výzkumných ústavů (zvláště ve zdravotnictví). V naprosté většině případů se jedná o velmi plodnou a užitečnou spolupráci mezi pracovníky vysokých škol a výzkumných ústavů.

Skutečnost, že obvyklé měsíční stipendium doktoranda činí 6 tisíc Kč (při průměrném platu v České republice v letošním roce převyšujícím 20 tisíc Kč), přináší značné hmotné a společenské obtíže, které mohou od vědecké přípravy odradit mnoho talentovaných absolventů vysokých škol. Proto existuje několik projektů a programů, které jsou určeny k vylepšení finanční situace studentů. Například Grantová agentura České republiky (GA ČR) již pátý rok financuje program doktorských grantů, které jsou určeny studentům doktorských studijních programů. Studenti zařazení do tohoto

Mladá generace ve vědě v České republice

JOSEF SYKA

programu získávají na své živobytí přibližně dvojnásobné částky peněz, než činí stipendium, a také prostředky, které jim umožňují vycestovat na zahraniční vědecké konference či zúčastnit se krátkodobých studijních pobytů v zahraničí. Celkem se program týká přibližně 1300 doktorandů a trvá čtyři roky. Původní představa, že doktorské studium má trvat tři roky, byla především v přírodovědných a technických oborech prolomena a dnes se předpokládá splnění požadavků na udělení hodnosti PhD v těchto oborech po čtyřech letech studia. Grantová agentura ČR také umožňuje odměňovat doktorandy za jejich příspěvek k řešení standardních grantů, tj. grantů, které agentura uděluje vědcům a vědeckým týmům na základě veřejné soutěže.

Postdoktorские granty

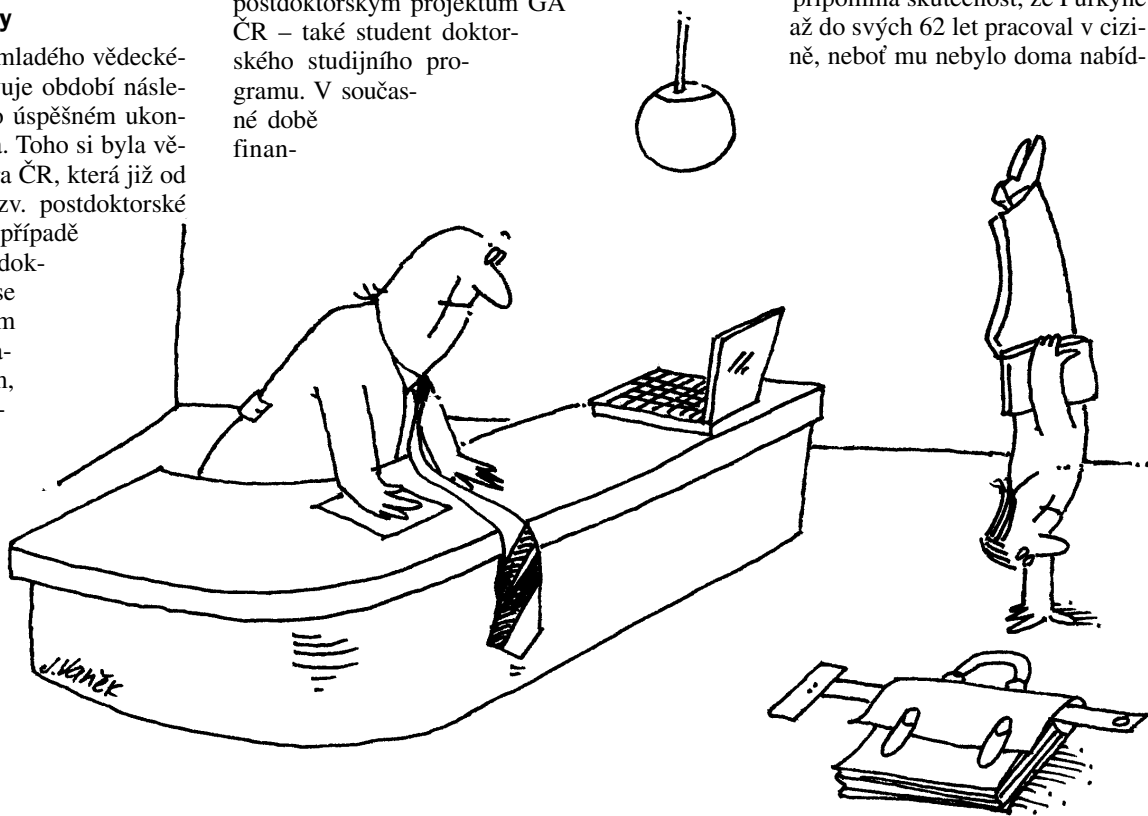
Kritické období pro mladého vědeckého pracovníka představuje období následující bezprostředně po úspěšném ukončení doktorského studia. Toho si byla vědoma Grantová agentura ČR, která již od roku 1998 financuje tzv. postdoktorские granty. Návrhy v tomto případě předkládají absolventi doktorského studia, jedná se o projekty, které řeší sám navrhovatel, event. s malým pracovním týmem, grant trvá tři roky. Grantová agentura ČR uděluje každoročně zhruba 150 postdoktorských grantů o průměrné hodnotě 300 tisíc Kč na jeden rok. Tyto granty jsou velmi žádané, každoročně je podáváno přibližně 400–500 návrhů na jejich řešení. V letošním roce agentura

podporuje řešení celkem 436 postdoktorských grantů. Ukazuje se, že naprostá většina úspěšných řešitelů prvních kol postdoktorských grantů se velmi aktivně zapojila do vědecké práce a stala se významnými členy české vědecké obce.

O mladé vědecké pracovníky se také velmi aktivně stará Akademie věd České republiky (AV ČR). Ta v posledních letech zřídila několik programů na podporu mladých vědeckých pracovníků. Prostřednictvím Grantové agentury Akademie věd jsou financovány tzv. Juniorské badatelské grantové projekty. Cílem programu je podnítit samostatný rozvoj mladých talentovaných badatelů, navrhovatelem může být mladý vědecký pracovník po absolvování doktorského studia a také – a v tom spočívá rozdíl proti postdoktorským projektům GA ČR – také student doktorského studijního programu. V současné době finan-

cuje Grantová agentura Akademie věd více než 200 takových projektů s jedno- až tříletým trváním, do nichž vkládá v letošním roce 87 milionů Kč.

Několik posledních let uděluje Akademie věd také Prémii Otto Wichterleho (prémie nese jméno jednoho z předsedů Akademie věd ČR z posledních let a současně jednoho z nejvýznamnějších českých vědců). Prémie je určena pro mimořádně kvalitní mladé vědecké pracovníky z ústavů AV ČR. Předpokladem k udělení prémie je skutečnost, že kandidát dosáhl vynikajících vědeckých výsledků, je nositelem vědecké hodnosti a jeho věk nepřevyšuje 35 let. Kromě diplomu předsedy Akademie věd ČR dostává nositel prémie po dobu tří let mimořádnou finanční odměnu. Každoročně je vybráno k ocenění na základě návrhů ředitelů ústavů AV ČR 20–25 mladých vědeckých pracovníků. Jinou velmi pozoruhodnou aktivitou Akademie věd ČR, která se týká mladých vědeckých pracovníků, je udělování tzv. Fellowship J. E. Purkyně. Cílem aktivity Fellowship J. E. Purkyně pro význačné perspektivní vědecké pracovníky je získat pro pracoviště Akademie věd ČR vynikající tvůrčí vědce ze zahraničí, a to jak vědce českého původu pracující dlouhodobě v zahraničí, tak špičkové vědce zahraniční. Pojmenování po tomto slavném českém vědci připomíná skutečnost, že Purkyně až do svých 62 let pracoval v cizině, neboť mu nebylo doma nabídn-

nuto odpovídající místo. Věkový limit je v tomto případě zpravidla do 40 let. Finanční částka se pohybuje ve výši jednoho milionu Kč, vyplácena je obvykle po dobu pěti let. Od roku 2004, kdy byl udělen první Fellowship J. E. Purkyně, získalo tyto jakési návratové prostředky celkem 12 mladých vědeckých pracovníků, kteří dnes samostatně v ústavech Akademie věd ČR řídí své vědecké týmy.

Návrat vědců ze zahraničí

V této souvislosti je dlužno poznamenat, že mnohé ústavy Akademie věd ČR a stejně tak univerzitní pracoviště disponují prostředky, jež mohou použít k tomu, aby získaly do svých řad mladé a nadějně vědecké pracovníky, kteří jsou v současné době v zahraničí a projeví zájem o návrat zpět. Nejčastěji se jedná o absolventy doktorských studijních programů, kteří po úspěšném ukončení doktorského studia v České republice odjeli na pracovní pobyt do Spojených států a po několika letech strávených na pracovištích v USA se rozhodují mezi trvalým působením v amerických laboratořích a návratem domů. Počet těchto *post-doků*, kteří každoročně odjedou na pracovní pobyt do zahraničí, lze odhadnout na stovky, přibližně polovina z nich se po několika letech v zahraničí vrací zpět do České republiky. Jde o to, aby našli na zdejších vědeckých pracovištích takové pracovní podmínky, aby mohli využít svých získaných znalostí a dovedností, a také, aby jejich finanční situace byla odpovídající alespoň standardu *post-doka* v zahraničí. V tomto směru jsou naše možnosti ještě omezené, i když existují i četné výjimky. Jednou z nich je například prestižní cena EURYI (European Young Investigation Award), která byla v letošním roce udělena mladému českému vědci Dr. Martinu Schnablovi, PhD., který se zabývá výzkumem v oblasti částicové fyziky. Cenu uděluje European Science Foundation společně s EUROHORCS (European Heads of Research Councils), z České republiky se na výběru kandidátů, udělení a financování ceny ve výši až jeden milion euro účastní Grantová agentura České republiky. Každoročně je cena udělena 20–25 mladým vědcům, kteří prostředky mohou využít na financování svých projektů po dobu pěti let. Dr. Schnabl je absolventem Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy v Praze, vědeckou přípravu absolvoval na mezinárodním pracovišti částicové fyziky v Terstu, strávil několik let na MIT a v současné době pracuje na Princetonské univerzitě v USA.

Jako své pracoviště v České republice si vybral Fyzikální ústav Akademie věd v Praze.

Rozdílná kvalita vědecké přípravy

V souhrnu lze říci, že ve financování mladých vědeckých pracovníků a pracovníků se v posledních letech mnohé změnilo k lepšímu, nelze však stav považovat za ideální. Kromě problémů s financováním jejich stipendií, mezd, odměn a krytí nákladů na jejich vědeckou práci existují stále značné rozdíly v kvalitě jejich vědecké přípravy. Například velmi rozdílné jsou nároky na vědecké výsledky, které opravňují zahájit proces obhajoby doktorské disertace. Na mnoha fakultách, zejména těch přírodovědně zaměřených, jsou kritéria velmi přísná a vyžaduje se autorství nebo spoluautorství několika publikací ve významných mezinárodních časopisech (hodnotí se podle tzv. *impakt faktoru*), jiné fakulty jsou ve svých nárocích na absolvování doktorských studijních programů málo náročné a spokojují se s disertačními pracemi bez uznaných kvalitních publikačních výsledků. Musíme však přiznat, že to je stav, který zrcadlí rozdílný přístup evropských zemí ke kritériím pro ukončení vědecké přípravy: nizozemský či švédský model odpovídá vysokým nárokům českým, německé vysoké školy mají naopak malé požadavky na publikační aktivitu doktorandů. Tyto otázky se postupně stávají předmětem celoevropské diskuse, alespoň v rámci konferencí, které v poslední době pořádá Asociace evropských univerzit. Jsou také součástí živé diskuse mezi představiteli Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Konference rektorů, Rady vysokých škol a Akademie věd. V několika příštích letech bude věnována doktorskému studiu v českých zemích stále větší pozornost, neboť se počítá s jeho subvencováním a zkvalitněním v rámci operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost, součástí strukturálních fondů Evropské unie. Na kvalitě vzdělávacího procesu doktorandů je závislá budoucnost nejen českého vysokého školství a výzkumných ústavů, ale také kvalita našeho průmyslu, hospodářství, státní správy, zdravotnictví a dalších součástí společnosti.

○
Josef Syka (1940) je profesorem na Univerzitě Karlově, předsedou Grantové agentury České republiky a členem Akademické rady AV ČR zodpovědný za spolupráci s vysokými školami.

syka@biomed.cas.cz

Senátor James William Fulbright se zapsal do dějin Spojených států amerických svými výraznými, i když občas kontroverzními postoji. Jeho hlavním odkazem však zůstane tzv. Fulbrightův program, výměnný program mezi Spojenými státy a dalšími více než 140 zeměmi. Myšlenka, s níž senátor Fulbright prosadil vládní financování stipendií, je jednoduchá: Jestliže osobně známe některou zemi, máme v ní přátele a kolegy, není tak snadné vést proti takové zemi válku. Nejúčinnějším nástrojem zahraniční politiky je tedy podpora akademických výměn studentů, učitelů, přednášejících, vědců. Zákon o výměnném programu představený J. W. Fulbrightem se inspiroval zkušenostmi absolventů Rhodesova stipendia, mezi nimiž byl jako student kdysi i on.

Rovnoprávnost smluvních partnerů

V roce 1946 začínal „Fulbrightův program“ díky finančním prostředkům získaným z prodeje válečných zásob Spojených států v Evropě a Japonsku. Prvními zeměmi, s nimiž Spojené státy podepsaly dohody o založení stipendijního programu, byly Německo, Itálie a Japonsko. Program v každé partnerské zemi dostala na starost komise, v níž byli od počátku rovnoprávně zastoupeni oba smluvní partneři. Při společném rozhodování o přesné podobě programu, výběru stipendistů a všech důležitých aspektech programu se mohly uplatnit rozdílné pohledy obou zemí rovnoprávným způsobem. Program se během druhé poloviny 20. století rozrostl do současné podoby a získal mezinárodní věhlas. Mnohé osobnosti z oblastí politiky, vědy i umění svou účast v tomto prestižním stipendijním programu uvádějí, i pokud jejich životopis má být zkrácen jen na několik málo údajů.

Od roku 1991, kdy ministr zahraničí československé vlády Jiří Dienstbier a americká velvyslankyně v Československu Shirley Temple Black podepsali dohodu o vzniku Fulbrightovy komise pro akademické výměny s tehdejší ČSFR, mohou usilovat o účast v některém ze stipendijních programů i čeští občané, a naopak do České republiky přijíždějí každoročně američtí stipendisté. O programu a jeho místní podobě rozhoduje desetičlenná správní rada s pěti českými a pěti americkými členy.

Nabídka Fulbrightovy komise obsahuje stipendijní programy v mnoha katego-

Fulbrightův program v České republice

riích, ale největší počet stipendistů tvoří každoročně studenti postgraduálního (nebo přesněji různých stupňů pobakalářského) studia. Čeští studenti se mohou pokusit – a statistiky dokazují, že se i úspěšně pokoušejí – studovat ve Spojených státech i jiným způsobem; mohou se samostatně hlásit na americké vysoké školy, odjet studovat do USA v rámci meziuniverzitních výměn apod. Fulbrightův program ale dává možnost talentovaným studentům, kteří nemají vlastní finanční prostředky, aby i oni mohli pomýšlet na takové studium, jež je jinak pro běžnou českou rodinu nepředstavitelně drahé. Stipendium pokrývající prakticky všechny náklady je vybráným kandidátům hrazeno z příspěvků, které podle mezivládní dohody poskytují společně obě vlády.

Otevřená soutěž

Základním principem Fulbrightova programu od jeho počátku je otevřená soutěž. Fulbrightova komise se snaží informovat o nabízených progra-

mech různými způsoby:

inzeruje v denním tisku, rozesílá informační materiály na všechny vysoké školy, objíždí Českou republiku a informuje na setkáních studenty vysokých škol o stipendiích, která nabízí. Poradenské středisko, které je otevřeno při Fulbrightově komisi, vypracovalo velice podrobný souhrn informací na webové stránce (www.fulbright.cz); každý týden probíhá ve středisku semináře o studiu.

Stipendium ve studentské kategorii je udělováno ve všech oborech s výjimkou klinické medicíny a programů MBA, základním výběrovým kritériem je vždy kvalita studenta. Jaká další kritéria rozhodují? Jestliže je cílem (za prostředky obou vlád) poslat do USA ročně zhruba dvacet studentů, musíme se zabývat následujícími problémy: Je obor, který

HANA RIPKOVÁ

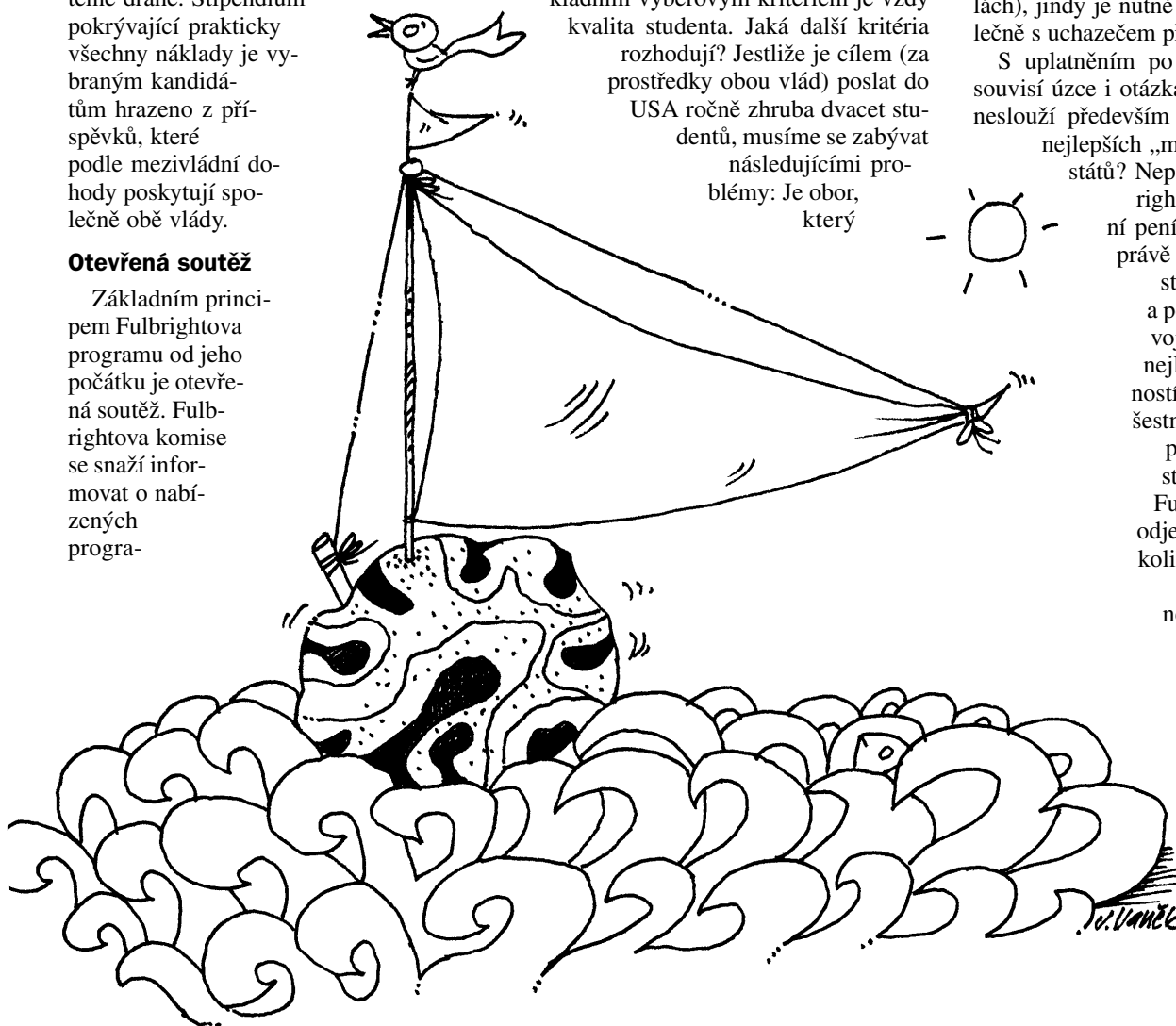
chce uchazeč o stipendium v USA studovat, v České republice na dobré úrovni, pokud vůbec existuje? Je možné vystudovat i zde právě takovou specializaci, o kterou má uchazeč zájem? Je úroveň studia tohoto oboru ve Spojených státech skutečně vysoká, nebo by bylo možné najít školu například v zemích Evropské unie, kde by studium bylo ještě kvalitnější? Uplatní se absolvent studia daného oboru po svém návratu do České republiky?

Převážná většina studentů, kteří podávají přihlášku do Fulbrightova programu, patří mezi vysoce nadprůměrné studenty českých vysokých škol. Výběr těch „nejlepších“ je často ovlivněn nejen kvalitou uchazeče a oborem studia, ale i úvahou o tom, jaký výsledek lze očekávat od tohoto člověka při jeho budoucím uplatnění. Američané často používají pro popis tohoto žádoucího stavu výraz „multiplier effect“ a vyjadřují jím, jak se znásobí investice a úsilí vložené do takového uchazeče. Někdy je odpověď na tuto otázku nasnadě (např. u mladých učitelů na vysokých školách), jindy je nutné nalézt odpověď společně s uchazečem při pohovoru.

S uplatněním po skončení programu souvisí úzce i otázka, zda tento program neslouží především k výběru a vývozu nejlepších „mozků“ do Spojených států? Nepomáhá vlastně Ful-

rightův program (za státní peníze!) vyvézt ze země právě ty, kteří by měli zůstat v České republice a pomáhat při jejím rozvoji? Odpověď lze snad nejlépe ilustrovat zkušeností, kterou program za šestnáct let své existence přináší. Z několika set studentů, kteří v rámci Fulbrightova programu odjeli do USA, je jen několik málo těch, kteří se po ukončení studia nevrátili. Pojistkou je

typ víza, které je udělováno všem, kteří jsou „vládními“ stipendisty. Držitelé tohoto typu víza (J1) mají americkým zákonem danou povinnost vrátit se po ukončení akademického programu zpátky do

své země alespoň na dva roky. Tato pojištění sice není všemocná, ale pokud vezmeme v úvahu, že student, jehož pobyt ve Spojených státech je financován jinak než vládním programem, nemá povinnost vrátit se domů, je pravděpodobnost, že se rozhodne hledat práci na americké půdě, mnohem vyšší.

Podobné principy se uplatňují i v dalších programech, které jsou určeny uchazečům o jiný než studijní druh pobytu. Hubert H. Humphrey Fellowship využívají zájemci o profesní rozvoj z veřejného i soukromého sektoru, Proshok-Fulbrightovo stipendium nabízí lékařům možnost strávit několik měsíců vědeckým výzkumem na University of Minnesota.

Fulbright-Masarykovo stipendium

Ve všech oborech je každoročně vyhlášováno Fulbrightovo stipendium pro pobyt vědců a přednášejících v USA. Po zhodnocení zkušeností z několika let, a především závěrečných zpráv stipendistů, byl program rozšířen o Fulbright-Masarykovo stipendium. Jeho specifika nespočívají jen ve zvýhodněných finančních podmínkách, ale spíše v kritériích uplatňovaných při výběru stipendistů. Dlouhodobě je možné pozorovat, že čeští vědci si všimají některých odlišností od České republiky jak na amerických univerzitách, a to ne pouze finančního rázu, tak i v celé americké společnosti. Role univerzit v místních komunitách je ve Spojených státech podstatně viditelnější, profesori musejí pro svůj kariéerní růst prokázat kromě vědeckých a pedagogických kvalit i osobní vklad do života obce, země. Tento další lidský rozměr, který v Československu ztělesňoval svým postojem v otázce Rukopisů či během Hilsnerovy aféry pozdější prezident Tomáš Garrigue Masaryk, v České republice sice nevymizel s obdobím první republiky, ale jeho ocenění nebývá součástí hodnocení na akademické půdě. Fulbright-Masarykovo stipendium se pokouší dát příležitost právě těm, kteří prokazují nejen výsostné vědecké kvality, ale jsou současně činní v dalších oblastech.

Spektrum programů pro české občany doplňují stipendia určená Američanům přijíždějícím do České republiky na vysoké školy i do výzkumných ústavů. Z hlediska české strany můžeme i pobyt amerických postgraduálních studentů, vědců a přednášejících vidět jako pokus o větší zapojení našich pracovišť do zahraničních vazeb. Cílem takových pobytů není pouze vlastní vědecká práce, i když ta je samozřejmostí, ale také představení nových vý-

kumných a pedagogických metod. Ideální situace nastává ve chvíli, kdy například stipendijní pobyt jednoho amerického vysokoškolského učitele na české univerzitě vede k dlouhodobé spolupráci s jeho domovským pracovištěm, přispěje k zavedení nových kurzů či ovlivní české studenty v jejich zaměření, publikační činnosti nebo rozhodnutí setrvat na akademické půdě. Američané zde v roli Fulbrightových stipendistů nemají ukázat, jak dělat věci „správně“, ale jejich rolí je spíše přidat podněty k diskusi, která na pracovištích probíhá.

Mezi novější součásti programu lze zařadit přímou výměnu učitelů středních škol na jeden školní rok a krátkodobou výměnu administrátorů ve školství, kdy ředitelé různých stupňů škol na šest týdnů sledují v práci své americké kolegy a poté na dobu šesti týdnů představují svým partnerům české školství.

„Skromný program s neskromným cílem“

Program mění svou tvář každým rokem tak, jak se mění i jeho stipendisté, ale vždy je možné pozorovat, jak velký vliv má možnost zahraničního pobytu na účastníky všech jeho forem. Byt součástí „skromného programu s neskromným cílem“, jak jej nazýval senátor Fulbright, je výbornou zkušeností pro další profesní, vědecký i osobní rozvoj. Za šestnáct let od založení komise má tuto zkušenost již téměř 500 Čechů, podobný počet Američanů za toto období poznal české školy a jiná výzkumná pracoviště. Při pohledu do databáze absolventů Fulbrightova programu, která je na webu, je zřejmé, že mnozí stipendisté své zahraniční zkušenosti skutečně skvěle zúročují. Určitě není možné tvrdit, že dlouhodobá přeměna českého akademického prostředí a české společnosti probíhá hlavně na základě pobytů ve Spojených státech. Jisté ovšem je, že zahraniční zkušenosti přináší inspiraci i motivaci pro potřebné změny.

Z pohledu zakladatelů programu zůstává i nadále důležitým efektem vzdělávacích výměn střízlivé porozumění vzdělaných elit problémům a krokům partnerské země. Mezi vládní stipendijní program tak naplňuje myšlenku J. W. Fulbrighta o vzájemném porozumění mezi lidmi, a v důsledku pak mezi národy.

Hana Ripková (1959) je ředitelkou Fulbrightovy komise v České republice.

ripkova@fulbright.cz

Vzdělání a kultura jsou pojmy neodmyslitelně spjaté se starověkou Čínou. Podle konfucíánské doktríny vládně osvícený panovník pomocí vyvážené kombinace principu kultivovanosti wen a principu vojenské síly wu. V mírových dobách tedy stáli učenci a intelektuálové-úředníci téměř na samém vrcholu mocenské pyramidy tradiční Číny. Zlí jazykové sice tvrdí, že čínští učenci proto odnepaměti trpí bludnou představou o vlastní vylučnosti a nenahraditelnosti, avšak mnohé epizody nedávných čínských dějin ukazují, jak intelektuálové pohnuli základními principy stávajícího politického systému. Navíc dokázali přežít i temná období represálií, jako bylo naposled decimování a šikana nenáviděné „smradlavé deváté“ třídy intelektuálů za kulturní revoluce. Počátkem 21. století je však válečná sekerá zakopána a intelektuálové a vědci se stávají důležitým faktorem čínských reforem.

Obnova vysokého školství na počátku 80. let korespondovala v mnoha ohledech s hospodářskými reformami. Analogicky k preferenční politice vůči zvláštním ekonomickým zónám bylo z tehdejších 715 čínských univerzit vytipováno 98 tzv. *klíčových škol*, které měly přednost při přidělování financí, kvalitního učitelského personálu a studentů s nejlepšími studijními předpoklady. Prioritou se stal odchov mozků schopných pracovat na rekonstrukci zdevastovaného státu, tedy technicky a ekonomicky vzdělaných. Zároveň byl vzdělávací systém částečně politiky i ekonomicky decentralizován. Začala být uplatňována politika tzv. *chození po dvou nohách*, tedy financování vzdělávacích institucí rozdělené mezi stát a místní správu, potažmo mezi stát a školy samotné. Po událostech na náměstí Tchien-an-men došlo na určitou krátkou dobu k politizaci a kostnatění školství. Podle tehdejšího vyjádření vysokého funkcionáře mělo mít vysoké školství v oblasti společenských věd za úkol „formovat pokračovatele socialismu, nikoli demokratická individua“. Tento návrat k tvrdší linii však neměl dlouhého trvání. Po Tengově cestě na jih roku 1992 byl obnoven modernizační kurz i ve vysokém školství.

K poslední sérii reforem vysokého školství dochází od roku 1999, kdy Ťiang

Dobří čínští učenci se vracejí

ONDŘEJ KLIMEŠ

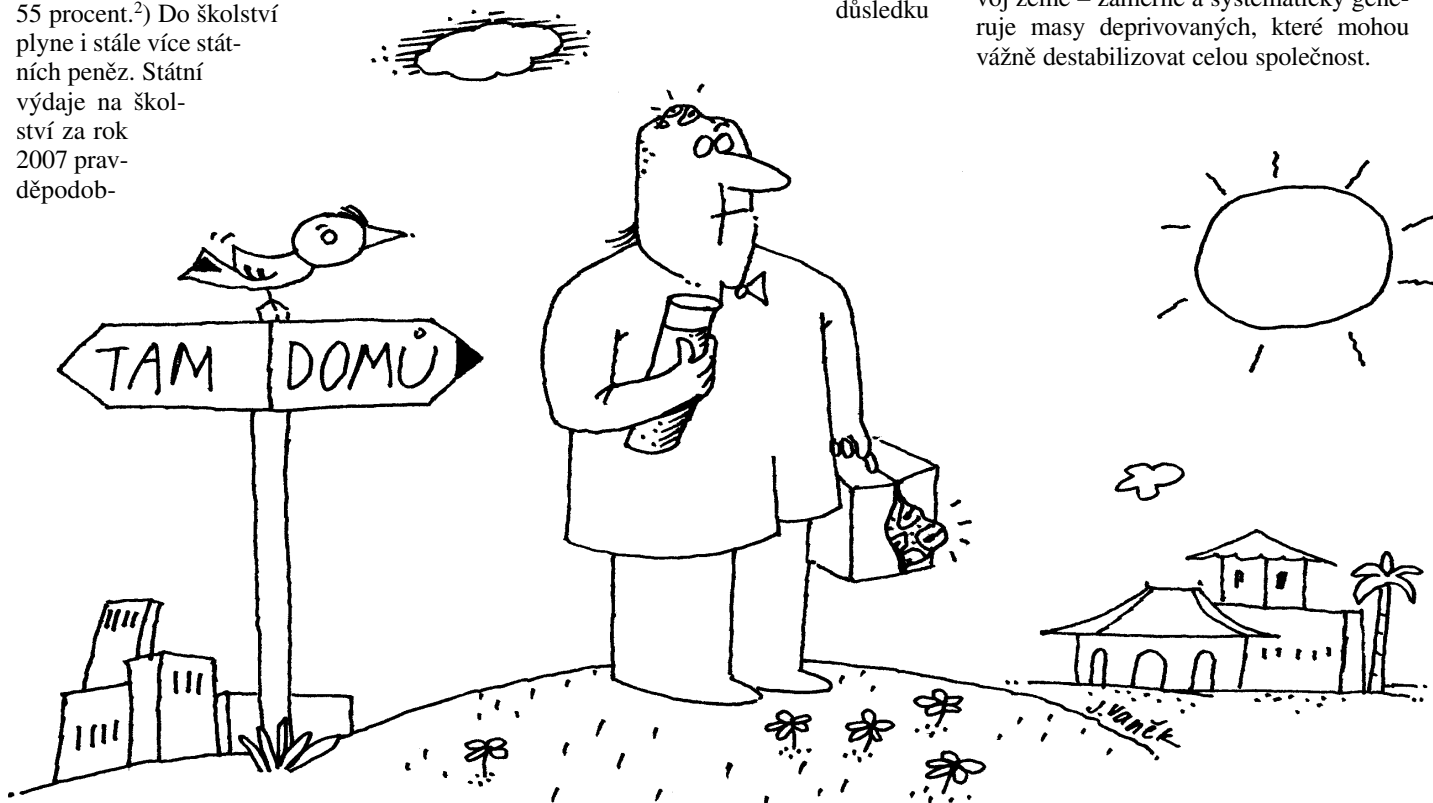
Ce-min vyhlásil dlouhodobý plán přeměny vysokého školství. Elitářský vzdělávací systém (*ting-jing tiao-ju*) by měl být do budoucna nahrazen masovým vzděláním (*ta-čung tiao-ju*). Dalším významným faktorem byl vstup Číny do Světové obchodní organizace v roce 2002, jenž posunul kritéria konkurenceschopnosti a odbornosti čínských expertů. V současné době tedy probíhá megalomanské rozšíření vysokoškolského systému. Oproti 1041 vysokým školám v roce 2000 fungovalo v roce 2005 v Číně 1792 standardních vysokých škol. Počet jejich studentů vzrostl z 5,5 milionu v roce 2000 na téměř 16 milionů v roce 2005. Kromě toho dnes v Číně studuje ještě dalších devět milionů studentů postgraduálních programů, soukromých vysokých škol a jiných terciárních institucí.¹⁾ Nárůst počtu studentů je dán vzrůstajícím podílem lidí univerzitního věku, kteří skutečně studují. V roce 2005 to bylo 21 procento oproti 13,3 procenta v roce 2001, přičemž plán do roku 2050 je 55 procent.²⁾ Do školství plyne i stále více státních peněz. Státní výdaje na školství za rok 2007 pravděpodob-

ně přesáhnou tři procenta HDP, do roku 2010 by pak měly dosáhnout čtyř procent,³⁾ což je sice méně než výdaje na školství ve srovnatelných zemích nebo čínské výdaje na zbrojení, avšak jedná se přece jen o nárůst. Dobře je tento trend patrný i na mzdách. Celostátní průměrná mzda činila v roce 2005 okolo 18 tisíc jüanů za rok,⁴⁾ avšak průměr pro vysokoškolského pedagoga byl okolo 30 tisíc jüanů.⁵⁾ Špičkoví pracovníci vysokého školství jsou placeni v částkách přes 250 tisíc jüanů ročně.⁶⁾

„Industrializace vzdělání“

Problém elitářského versus masového pojetí přístupu ke vzdělání je jedním z klíčových problémů čínského školství a souvisí s kritickou sociální nerovností v celé čínské společnosti. Zmiňované chození po dvou nohách funguje pouze tehdy, když jsou obě nohy stejně dlouhé. Zvýšené státní výdaje zdaleka neodpovídají tempu rozvoje vysokého školství a v celkovém důsledku

systém financování vysokého školství mírně řečeno pokulhává. Univerzity jsou nuceny chovat se tržněji a ze vzdělání se stává obchodní komodita. Profesorka etiky Siao Süe-chuej používá pro probíhající trend termín „industrializace vzdělání“ a vnímá ho jako největší nebezpečí pro právo na bezplatné vzdělání, takto jedno ze základních lidských práv.⁷⁾ Socialismus se specifickými čínskými rysy se v oblasti vzdělání totiž projevuje tak, že studium na všech státních školách je nekompromisně zpoplatněno. Výše školného na vesnických základních školách se pohybuje řádově ve stovkách jüanů ročně, což jsou v mnoha oblastech Číny stále ještě nemalé peníze. Dochází tak k situaci, kdy si mnoho rodin nemůže povinnou devítiletou školní docházku svých dětí dovolit z finančních důvodů a děti jsou nuceny si místo studia vydělávat na živobytí. V roce 2002 se základní vzdělání nedostalo devíti procentům dětí školního věku.⁸⁾ Školné na univerzitách se pak pohybuje v tisícovkách jüanů, přičemž po zahrnutí ostatních nákladů představují minimální roční výdaje nejméně deset tisíc jüanů. Univerzitní vzdělání se tak v Číně ocitá mimo finanční možnosti obrovské masy zájemců. Kromě toho přístupnost vysokého školství vykazuje další disparity z hlediska geografie, etnické příslušnosti nebo pohlaví.⁹⁾ Tento neblahý trend má stejný efekt jako nevyrovnaný ekonomický rozvoj země – záměrně a systematicky generuje masy deprivovaných, které mohou vážně destabilizovat celou společnost.

Vláda si dobře uvědomuje vzrůstající nedostupnost vzdělání pro nejnižší vrstvy obyvatelstva a snaží se ji omezit. Povinná školní docházka má být například bezplatná do roku 2015. Loni bylo zákonem zakázáno selektovat žáky pro studium na základních školách přijímacími zkouškami.¹⁰⁾ Expanduje také systém bezúročných půjček na univerzitní studium a finanční pomoci sociálně slabým studentům. Jedenáct tisíc studentů šesti vybraných pedagogických univerzit absoluuje celé studium zdarma.¹¹⁾ Avšak stejně tak dobře si je vláda vědoma i jiné, do jisté míry protichůdné skutečnosti. Je to frapantně nízká úroveň výuky i kvalifikace akademického sboru, která je na mnoha čínských univerzitách přímo tristní. Pokus o diskusi s čínskými studenty je pro myslícího člověka často naprosto frustrujícím zážitkem, protože odhaluje jejich nulový všeobecný přehled, neschopnost vytvořit si vlastní názor a vypjatý nacionalismus. Podle některých obhájců industrializace vzdělání jsou akademické kruhy skutečně jednou z posledních bašt státem regulovaného prostředí, které se principy trhu řídí v pramalé míře. K zabetonování poměrů na univerzitách do jisté míry přispívá i zmíněné navýšení mezd pedagogických pracovníků. To je motivováno politicky a posiluje tzv. *spojenectví elit* (mocenských, finančních a intelektuálních), které fungovalo v císařské Číně. Jak ukazuje současný vývoj na prestižní Pekingské univerzitě, zvýšení kvality školství se do budoucna neobejde bez bolestivého propouštění pedagogů, snížení podílu administrativní pracovní síly, větší podpory primárního výzkumu a větší propojenosti se světovým akademickým prostředím.¹²⁾

„Skládání talentů v zahraničí“

Hlasitě promlouvají do probíhající transformace vysokého školství i absolventi studia či praxe v zahraničí. První studenti vyslaní do zahraničí na konci kulturní revoluce pocházeli z rodin napojených na funkcionářskou juntu v Pekingu a Šanghaji a ani je nenapadlo, že by mohli v zahraničí zůstat. Podíl těch, kteří se nevrátili, však v průběhu 80. let pomalu narůstal. Obhájcem liberálního pojetí pouštění studentů a pedagogů za vzděláním do zahraničí zůstal tehdy údajně pouze patron reformy Čao C'-jang, který pobývání čínské inteligence v zahraničí vnímal jako „skládání čínského talentu v zahraničí“. Zahraniční „skladiště“ znamenala největší přírůstky samozřejmě na přelomu 80. a 90. let v souvislosti

s potlačením demokratizačního hnutí. Americká vláda dokonce povolila čínským studentům, kteří se nacházeli v USA před dubnem 1990, aby zažádali o zelenou kartu. Na výjezd do zahraničí čínská vláda dočasně uvalila finanční omezení. Počet vycestovávších studentů však nepoklesl dramaticky a roku 1992 vláda přislíbila navrátilcům do Číny svobodu opětovného vycestování do zahraničí (tzv. politika *laj-čchü c'-jou*). Průzkum provedený v průběhu roku 1993 již dokazuje, že přibližně polovina čínských studentů v USA zamýšlela vrátit se domů. Pro zbývající z nich byla politická nestabilita a obavy o vlastní bezpečnost pouze dílčím důvodem pro to, aby neplánovali návrat.¹³⁾ Dnes nepodléhá studium v zahraničí pro většinové Chany žádným omezením. V roce 2005 studovalo v zahraničí téměř 120 tisíc občanů ČLR,¹⁴⁾ nejvíce pak v anglofonních zemích.

Benevolentní zacházení s navrátilci se čínské vládě jednoznačně osvědčilo. V roce 2001 byla například schválena strategie, která podporuje čínské pedagogy a vědecké pracovníky v tom, aby současně pracovali na místech v zahraničí i v Číně, navraceli se domů za účelem dočasného vyučování, pořádali mezinárodní konference a akademickou výměnu, věnovali se zprostředkovatelské činnosti a vykonávali další činnosti, které jsou pojátkem mezi Čínou a ostatním světem. Vládě se vyplatí, když intelektuálové v zahraničí slouží vlasti (*wej-kuo fu-wu*), aniž by skutečně přesídlili zpět do Číny (*chuej-kuo fu-wu*).¹⁵⁾ Inteligence je ze zahraničí dále vábena rozmanitými preferenčními opatřeními z kategorie sociální péče, bydlení, školství pro děti či výzkumných grantů pro zahraniční Číňany, přičemž cílovou skupinou jsou odborníci na technické vědy a ekonomii.

Jednoznačně největším lákadlem se však v budoucnu bude muset stát odpovídající plat, který by měl kromě vlastní výše příjmu v zahraničí ještě kompenzovat horší podmínky pro výzkum či pedagogickou činnost v Číně, ztrátu přímého kontaktu se světovým akademickým světem a podobné faktory. Je však zřejmé, že vládě se zatím daří doma vytvářet stále atraktivnější klima, protože podíl navrátilců za rok 2005 je téměř 30 procent, oproti 21 procentu v roce 2004 či 14,5 procenta v roce 2001.¹⁶⁾ Místo o odlivu mozků se tedy začíná hovořit spíše o zpětné přílivové vlně čínských talentů. Domácí odborníci však protestují proti automatickému platovému zvýhodnění pracovníků

pouze na základě zkušeností ze zahraničí bez ohledu na výsledky. Westernizace čínského vysokého školství se také dotýká citlivého čínského nacionalismu. Obzvláště zajímavé pak bude v budoucnu sledovat, nakolik se podaří zkoordinovat rostoucí počet špičkově placených zahraničních i čínských odborníků s plánovaným větším zpřístupněním vysokého školství nejšlabším sociálním vrstvám.

Ondřej Klimeš (1977) je sinolog a vědecký pracovník Orientálního ústavu Akademie věd ČR.

ondrejklimes@email.cz

¹⁾ National Bureau of Statistics. www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexch.htm, otevřeno 15. září 2007.

²⁾ Shichor, Yitzak: China's Revolution in Higher Education. *China Brief*. Sv. 6, č. 5 (2006). www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=415&issue_id=3637&article_id=2370828, otevřeno 15. září 2007.

³⁾ „China's finance minister says to spend more on education in 2007.“ *Xinhua*, 9. března 2007. english.peopledaily.com.cn/200703/09/eng20070309_355976.html, otevřeno 15. září 2007.

⁴⁾ National Bureau of Statistics. www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexch.htm, otevřeno 15. září 2007.

⁵⁾ Jacob, James W.: Social Justice in Chinese Higher Education: Regional Issues of Equity and Access. In: *Review of Education*, Sv. 52 (2006), str. 162.

⁶⁾ Osobní rozhovory s profesory Sintiangské univerzity, červenec 2007.

⁷⁾ Xiao, Xuehui: Industrializing Education? In: Wang, Chaohua, ed: *One China, Many Paths*. Verso, London and New York, 2005. Str. 237–249.

⁸⁾ UN Development Project: *China Human Development Report 2005*. www.undp.org.cn/downloads/nhdr2005/NHDR2005_complete.pdf, otevřeno 15. září 2007. Str. 55.

⁹⁾ Tamtéž. Dále například Jacob, James W.: Social Justice in Chinese Higher Education: Regional Issues of Equity and Access. In: *Review of Education*, Sv. 52 (2006), str. 149–169.

¹⁰⁾ „China bans schools from exam-based enrollments.“ *Xinhua*, 28. srpna 2006. en.ce.cn/National/sci&edu/200608/29/t20060829_8339267.shtml, otevřeno 15. září 2007.

¹¹⁾ „China offers free education to teachers of the future.“ *Xinhua*, 16. května 2007. english.peopledaily.com.cn/200705/16/eng20070516_375194.html, otevřeno 15. září 2007.

¹²⁾ Lin, Jing: China's Higher Education Reform and the Beida Debate. In: *Harvard China Review*, Sv. 5 (2005), str. 132–138.

¹³⁾ Zweig, David a Chen, Changgui: China's Brain Drain to the United States. Institute of East Asian Studies, University of California, Berkeley 1995.

¹⁴⁾ National Bureau of Statistics. www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexch.htm, otevřeno 15. září 2007.

¹⁵⁾ Zweig, David: Redefining the Brain Drain: China's Diaspora Option. Center on China's Transnational Relations, The Hong Kong University of Science and Technology, 2004. www.cctr.ust.hk/articles/pdf/WorkingPaper1.pdf, otevřeno 15. září 2007. Str. 8.

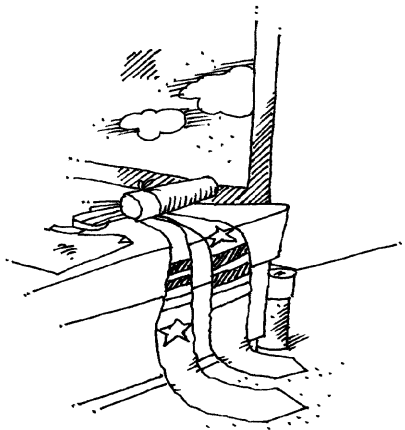
¹⁶⁾ National Bureau of Statistics. www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexch.htm, otevřeno 15. září 2007.

Trh práce v České republice: pohled personálního konzultanta

JAN ŠINDELÁŘ

Dnešní Evropa prochází dynamickým obdobím změn. Tomuto trendu se samozřejmě musejí přizpůsobit i evropské firmy, včetně těch v České republice. Vedle dostupnosti finančních zdrojů a nových technologií se v tomto turbulentním prostředí jeví lidský kapitál jako klíčový faktor rozhodující o úspěchu či neúspěchu. Právě lidský kapitál se stává zásadní konkurenční výhodou.

Zkracující se životní cyklus výrobků, zvyšující se konkurence a globalizace vytvořily prostředí, ve kterém zaměstnanci musejí být vynalézaví, schopní se rychle rozhodovat a často se i sami řídit. Klíčová role lidského kapitálu se projevuje i na tak závažném a dobře pozorovatelném faktu, jakým je struktura průmyslových odvětví v dané zemi. Zde hrají hlavní roli náklady na lidský kapitál, tedy cena práce. Přesun výrobních procesů s vysokým podílem manuální práce a relativně nízkými nároky na kvalifikaci do jiných teritorií probíhal ve vyspělé Evropě již před rokem 1989, avšak po pádu „železné opony“ dostal tento pohyb nový dynamický impuls. Přitom platí, že čím je výroba méně náročná na kvalifikaci, tím větší je tendence následovat levnou pracovní sílu. Pro řadu firem je to výhodnější, než tuto pracovní sílu dovážet. Na celkovou situaci pochopitelně působí celá řada dalších faktorů, politických i ekonomických (například infrastruktura). Česká republika zatím těží z výhody levnější, ale přitom kvalifikované pracovní síly (v porovnání se západní Evropou), ale také ze své dobré geografické polohy a slušné infrastruktury. To ovlivnilo příliv investorů, zejména v automobilovém průmyslu, který tak trochu připomíná velkou sněhovou kouli kutálející se po svahu. Na výrobce automobilů se nabalují další dodavatelé a dodavatelé dodavatelů. Výsledkem je současná nízká nezaměstnanost a počínající nedostatek pracovních sil. Na druhé straně je tato jednostranná orientace na jedno průmyslové odvětví do jisté míry riziková a může vést v budoucnu k závažným problémům, pokud postihne automobilový průmysl recese.

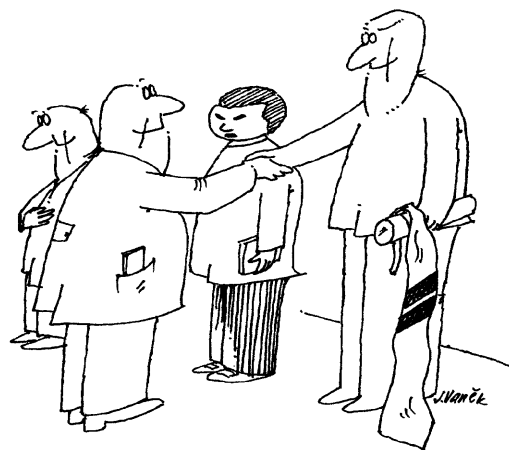

Situace na trhu práce v minulosti a nyní

Trh pracovních sil prošel, stejně jako celá ekonomika České republiky, od roku 1989 výraznými změnami. Rychlý rozvoj podnikání a masový vstup nových investorů do ekonomiky vytvořil začátkem devadesátých let na trhu práce specifickou situaci. První specifikum souvisí s náhle vzniklou nebývale velkou poptávkou po mnoha nových či nově definovaných profesích obecně (hlavně v oblasti obchodu, administrativy a financí), druhé specifikum souvisí se vstupem zahraničních firem, kdy se jedním z hlavních kvalifikačních předpokladů pro pracovní uplatnění v administrativě a všech úrovních managementu stala znalost cizího jazyka. Zároveň s tímto masivním nárůstem poptávky po určitých profesích a pracovních pozicích se naopak pro jiné profese začala snižovat možnost uplatnění. Začaly se rovněž výrazně prohlubovat rozdíly mezi jednotlivými regiony. Vznikla tak situace,

kdy v určitých lokalitách (a pro určité profese) poptávka významně převyšovala nabídku (zejména Praha), zatímco v jiných lokalitách vznikla strukturální nezaměstnanost (severní Čechy, severní Morava).

Pro pracovní pozice vyžadující relativně vysokou kvalifikaci (například oblast firemní administrativy a financí, vývoj a konstrukce, vyspělé technologie) pochopitelně platí to, kromě již uvedeného, že převis poptávky nad nabídkou dostupných kvalifikovaných lidí se znalostí cizích jazyků byl snad ještě větší než v jiných oblastech. To, že většina zajímavých pracovních příležitostí vznikala ve velkých administrativních a obchodních centrech (zejména v Praze) a mimo tradiční průmyslové oblasti, vedlo k přesunu jazykově vybavených lidí s po-

třebnou kvalifikaci z „náhle periferních“ oblastí do těchto center. Nicméně ani tento přesun plně poptávku nenasytil. Zjednodušeně lze konstatovat, že člověk, jenž se domluvil světovým jazykem a měl potřebnou míru kvalifikace, nemusel mít v polovině devadesátých let dvacátého století o své uplatnění na trhu práce obavu, pokud ovšem byl ochoten se za prací přestěhovat.

V současné době je situace odlišná. Trh práce se výrazně diverzifikoval. V některých oborech se stabilizoval, poptávka sycená zejména novými absolventy vysokých škol a jiných vzdělávacích programů se vyrovnala s nabídkou (administrativa, obchod). Navíc většina zahraničních investorů v této oblasti přešla z politiky extenzivního růstu na intenzivní úsporu nákladů, přičemž prostředky vynaložené na získání a udržení pracovní síly tvoří významnou část těchto nákladů. Úspory jsou zde dobře viditelné a snadno se vykazují. V jiných odvětvích (zejména auto-

mobilový průmysl, elektronika) tento převis poptávky dále trvá, a dokonce se prohlubuje. Jedná se zvláště o střední výrobní management, procesní inženýry, konstruktéry a vývojáře s dobrou znalostí cizích jazyků, hlavně angličtiny.

Z geografického hlediska se situace rovněž změnila. Vysoká poptávka v minulosti zvýšila cenu pracovní síly zejména v Praze, rovněž ostatní náklady (pronájem realit, služby atd.) jsou zde vysoké, což v současnosti vede k relokaci významné části administrativních služeb velkých společností do bývalých periferních oblastí – typicky back office, zákaznická centra apod. Relokace je do velké míry umožněna i rychlým rozvojem komunikačních technologií. Tento trend zahájili bankovní ústavy a telekomunikační operátoři a zdá se, že bude pokračovat i nadále. V kurzu jsou dnes města jako Pardubice, Olomouc a Brno. Do těchto míst (hlavně do Brna) zamířila také vývojová centra vyspělých informačních technologií. I zde se ale nabídka pracovních vysoce kvalifikovaných sil rychle vyčerpává, a to i přesto, že dobří absolventi technicky orientovaných univerzit (hlavně ČVUT a VUT) jsou „rozbrání“ ještě předtím, než opustí brány školy. Firmy začínají bojovat o klíčové pracovníky, což vytváří tržní prostor pro společnosti zabývající se vyhledáváním těchto pracovníků, mezi něž patří i společnost Neumann & Partners. V této souvislosti je třeba zmínit i jeden negativní faktor, který brání dynamičtějšímu rozvoji pracovního trhu v České republice. Jedná se o poměrně nízkou mobilitu pracovní síly. Analýza příčin tohoto jevu by vydala na samostatný článek, v krátkosti lze konstatovat, že mezi hlavní příčiny patří limitovaný trh s dostupným bydlením a mentální bariéra, daná zakotvením rodiny v domácím prostředí. V řadě případů jsme se v rámci projektů realizovaných naší společností setkali s tím, že výborný uchazeč o velmi zajímavou pozici se nakonec po dlouhém zvažování rozhodl zůstat na svém méně atraktivním a hůře placeném místě prostě proto, že jeho rodina se postavila proti přestěhování do nové vzdálené lokality. Kritický se z pohledu flexibility jeví zejména střední management a specialisté, kde je ochota ke stěhování nejmenší, zatímco nejvyšší management a prostí zaměstnanci jsou o něco ochotnější stěhovat se za prací. A právě střední management je v dnešní době na trhu práce velmi „nedostatkovým zbožím“. Náročným úkolem pro zaměstnavatele pak zůstává najít způsob, jak tyto potřebné zaměstnance ke změně motivovat a získat pro sebe.

Vzdělání a jeho role na trhu práce

Aby pracovník měl šanci uspět na dnešním trhu práce a mohl úspěšně čelit již dříve zmíněným nástrahám, musí se vyvíjet spolu s tržním prostředím, ideálně mít dokonce i jistý náskok. V podstatě jediný způsob, jak toho dosáhnout, je neustálé udržování a zvyšování kvalifikace, jinými slovy odborné vzdělávání. Jaká je vlastně v současnosti role vzdělání na pracovním trhu, jak je ceněno a jak se na ně dívají ti, kteří rozhodují o úspěchu či neúspěchu uchazeče – pracovníci personálních oddělení?

Především je třeba zdůraznit, že vzdělání slouží často jako prvotní síto při výběru uchazečů. Pokud je mezi požadavky na obsazovanou pozici uvedeno vysokoškolské vzdělání, středoškoláci, nejsou-li rovnou vyřazeni z výběru, mají podstatně ztíženou možnost úspěchu. Ovšem je také třeba dodat, že pokud se nejedná přímo o čerstvé absolventy, kvalita vysoké školy a studijní výsledky uchazečů se příliš nezkušují, dosažení vysokoškolského titulu se bere prostě jako základní informace o jisté úrovni uchazeče. Zde je vidět rozdíl oproti situaci za naší západní hranicí, kde má titul získaný studiem na prestižní vysoké škole mnohem větší roli při rozhodování personalistů, než je tomu zvykem u nás. Podobná je situace i v oblasti dalšího vzdělávání, například u MBA je opět důležité, zda uchazeč tento titul má, ale na kterém ústavu ho získal, až tak důležité nebývá (opět na rozdíl od západní Evropy a Spojených států). Poněkud větší důraz se klade na oblast odborných typů vzdělání – zejména v oblasti financí – zakončených mezinárodně uznávanými certifikáty (například ACCA). Vzdělání má při rozhodování o vhodnosti či nevhodnosti uchazeče svou důležitou roli, kterou však nelze přeceňovat. To, co rozhodne o úspěchu či neúspěchu uchazeče při výběrovém řízení, je především jeho odborná praxe a osobnostní předpoklady pro danou pozici. Obecně je možno konstatovat, že dosažené vzdělání je pro úspěch ve výběrovém řízení podmínkou nutnou, nikoli však postačující. Dobré vzdělání je jako klíč od výtahu, který uchazeče může vyvézt k získání zajímavého pracovního místa, ovšem až prokázáný dobrý pracovní výkon je tou silou, která ho na kýženou metu vyzvedne.

Vzdělání a personální marketing

Vzdělání však hraje na pracovním trhu ještě jednu roli, tentokrát na opačné straně. Stává se nástrojem personálního marketingu firmy, trumfem v rukou personalistů, na který je možno přilákat talentované

pracovníky. Pokud firma v rámci svých kariérních plánů počítá s dalším (zejména externím) vzděláváním pracovníků, jedná se o významný benefit, který může rozhodnout o získání zajímavého člověka a zároveň například kompenzovat o něco nižší platovou úroveň firmy v porovnání s konkurencí při stabilizaci klíčových pracovníků společnosti. Musí se ovšem jednat o vzdělání, které jde nad rámec nutného udržování kvalifikace a které je zaměřeno na další odborný či manažerský rozvoj pracovníka. Poměrně často se zde objevuje umožnění a hrazení studia MBA. Pochopitelně, takové vzdělání musí být zároveň v souladu se strategickými cíli společnosti. Ať na jedné, či druhé straně pracovního trhu je vzdělání důležitým faktorem a jeho význam bude pravděpodobně ještě vzrůstat, tak jak je tomu v ostatních částech vyspělého světa a jak budou přibývat na českém pracovním trhu absolventi prestižních vzdělávacích ústavů.

Výhled do budoucnosti

Jaké bude postavení průměrného pracovníka na trhu práce v blízké budoucnosti? Především bude muset čelit větší konkurenci, a to jak interní, tak externí. Řada společností mění svá kritéria pro výběr pracovníků a klade na své zaměstnance mnohem vyšší nároky než v minulosti. Vyžaduje se multifunkčnost a flexibilita. Požadavky na odborné znalosti a kompetence se značně zvýšily i s tím, jak se trh práce – především v některých odvětvích (obchod, marketing, administrativa) – zmenšuje. Výrazně přibýlo lidí se zkušenostmi, odbornou praxí, často i ze zahraničí, a tím i multikulturní zkušeností, dobře vyškolených, schopných fungovat v prostředí globálních firem. Pro kvalifikovanou pracovní sílu například ze Slovenska je perspektiva zaměstnání v České republice stále lákavá. Do budoucna, tak jak se bude Česká republika stále více integrovat mezi ostatní státy Evropské unie, lze očekávat nárůst zájemců o práci, a to nejen z řad nových členů Evropské unie. V budoucnu se také pravděpodobně bude zvyšovat podíl dočasných pracovních poměrů („temporary jobs“) a najímání odborníků pouze na konkrétní projekt. Evropa bude pravděpodobně tento trend následovat po vzoru Spojených států. ○

Jan Šindelář (1969) je absolventem Vysoké školy ekonomické v Praze. Působí jako konzultant personálně poradenských firem H. Neumann International a později Neumann & Partners s.r.o.

jan.sindelar@neumannpartners.cz

Think-tanky se začínají pomalu prosazovat i u nás

Rozhovor Mezinárodní politiky s ředitelem vnějších vztahů ve společnosti Škoda Auto Radkem Špicarem

Ve Spojených státech najdeme v prostoru mezi vědou, byznysem a politikou instituce označované jako think-tanky. Tyto organizace významně ovlivňují veřejné debaty o zásadních celospolečenských tématech a jsou považovány za důležitou součást demokratického politického systému. Po pádu železné opony se think-tanky objevily i u nás. O fungování think-tanků ve Spojených státech a jejich specifické situaci v Evropě jsme hovořili s Radkem Špicarem, který v jednom takovém americkém think-tanku působil, a tímto fenoménem se dlouhodobě zabývá.

O think-tancích slyšíme především z USA. Je to něco výlučně amerického?

Spíše nežli něco výlučně amerického bych řekl, že se jedná o produkt anglosaské politické kultury ovlivněný specifickou podobou politického, ekonomického a sociálního systému těchto zemí. Americké think-tanky nicméně hrají v celosvětovém měřítku prim co do počtu, tak i vlivu na domácí politický systém. Uvádí se, že v současnosti funguje v USA přibližně 1500 think-tanků různé velikosti, struktury a zaměření.

Kde se think-tanky objevily poprvé a jak fungují?

Za první moderní think-tank, tak jak je dnes známe, bývá označován americký *RAND Corporation*, založený po konci druhé světové války, který byl zaměřen na oblast vojenského strategického plánování. Obecně lze říci, že think-tanky jsou jakási nezisková výzkumná centra sdružující odborníky v určitých společenskovedních oborech. Jejich úkolem je produkovat materiály využitelné v praxi pro účely ovlivnění diskuse o celospolečenských tématech. K tomuto účelu zpracovávají nejrůznější analýzy, studie a podkladové materiály a starají se o jejich maximální rozšíření a využití v rozhodovacích procesech. Zjednodušeně lze říci, že v otevřeném anglosaském politickém systému fungují think-tanky jako zpro-

středkovatelé mezi zájmovými skupinami, jejichž zájmy obhajují, a tvůrci politiky, které se snaží ovlivnit.

Jakým oblastem se nejčastěji věnují? Převažují spíše oblasti společenskovedné, nebo přírodovědné?

Převažují společenskovedné oblasti, přírodovědné jsou spíše doménou univerzit. Nejintenzivněji se think-tanky věnují ekonomickým otázkám jako například *Heritage Foundation*, bezpečnostním jako třeba *Center for Defense Information*, oblastí mezinárodních vztahů, na kterou se zaměřuje například *Council on Foreign Relations*, nebo problematice ochrany životního prostředí, kterou se zabývá například vlivná organizace *Sierra club*. Existují ale i think-tanky, které nejsou vyhraněné a věnují se širokému spektru témat. Dobrým příkladem takovýchto think-tanků je *Woodrow Wilson International Center for Scholars*, kde jsem působil během svých studií ve Washingtonu, D.C., a který se zabývá projekty od výzkumu studené války v rámci *Cold War International History Project*, přes environmentální studia na *Environmental Change and Security Program* až po regionální studia v rámci známého *Kennan Institute*.

Jak jsou think-tanky financovány?

Způsobů, jakými jsou financovány, je celá řada. Existují ústavy financované státem jako například *Congressional Re-*

search Service, nebo jednotlivými politickými stranami jako třeba *Progressive Policy Institute*, fungující jako výzkumné centrum pro *Democratic Leadership Council*. Další jsou podporovány svými individuálními sympatizanty anebo korporátními sponzory.

Do jaké míry ovlivňuje financování a jiné vazby na zakládající společnosti a spolky nezávislost think-tanků? Nejsou think-tanky jejich „hláskou troubou“? A pokud ano, lze to vnímat jako jejich handicap?

Financování a spřízněnost s jednotlivými zájmovými skupinami, ať už politickými stranami, nebo podniky, má samozřejmě na charakter jednotlivých think-tanků výrazný vliv. Objektivita se cení a existuje množství výzkumných ústavů, které si ji pečlivě střeží. Mnoho think-tanků je ale ostře ideologicky vyhraněno a otevřeně se k tomu hlásí. Tato vyhraněnost jim totiž může přinést značné výhody. Umožňuje jim kromě jiného získávat finanční prostředky od podobně naladěných sympatizantů, kteří tak vědí, jaké hodnoty budou za jejich příspěvky hájeny. Ústavům to také umožňuje získávat výzkumníky, jejichž výstupy nebudou posléze pro ostatní kolegy nepřijemným překvapením, ale spíše budou podporovat ústavem obhajované principy. Navíc tím lze získat i významné řečníky, kteří v ústavu vystoupí právě proto, že chtějí být s tou či onou ideologií spojeni. Znáte-li tedy orientaci jednotlivých think-tanků, pak Vás nepřekvapí, když například Václav Klaus během své návštěvy Spojených států vystoupí v *Cato Institute* nebo *Heritage Foundation*, a nikoli v *Brookings Institution*.

Tvůrcům politiky pak takováto otevřeně deklarovaná orientace umožňuje zís-

kat pohled na věc z mnoha různých úhlů, nebo si jen cíleně najít argumenty podporující jimi obhajovanou pozici. Vezme-li například téma těžby ropy na Aljašce, je už předem jasné, jak bude vypadat argumentace odborníků z *American Petroleum Institute*, a jaké argumenty nabídnou zástupci *Sierra club*.

V této souvislosti je ale nutné zdůraznit, že při své argumentaci tyto ústavy v naprosté většině případů nelžou, nebo nějak radikálně nepřekrucují fakta. Jen dané téma představují z odlišných úhlů pohledu s akcentem na odlišné aspekty problému. Zjednodušeně lze říci, že cílem většiny think-tanků je v podstatě prosazovat legitimní partikulární zájmy pod rouškou zájmů veřejných.

Jak je to se think-tanky ve střední Evropě? Existují vůbec nějaké?

Samozřejmě, že existují, jejich fungování a vliv jsou ale významně ovlivňovány prostředím, ve kterém působí. Obecně lze říci, že je jejich vliv v porovnání s jejich americkými protějšky mnohem menší, což je kromě jiného způsobeno omezeným množstvím veřejných diskusí o celospolečenských tématech a jejich nízkou kvalitou. To omezuje poptávku po práci think-tanků ze strany tvůrců politiky, kteří jejich podklady pro obhajobu svých rozhodnutí v podstatě nepotřebují.

Poptávka po službách think-tanků ale prakticky neexistuje ani ze strany zájmových skupin. To je způsobeno tím, že jsou v našem uzavřeném korporativistickém systému s tvůrci politiky v pravidelném a poměrně těsném kontaktu. Dobrým příkladem této situace je například existence institutu Tripartity, sloužící jako přímý kanál pro komunikaci mezi zájmovými skupinami a vládou. Zájmové skupiny, které jsou jejími členy, tak už žádné think-tanky v roli zprostředkovatelů k obhajobě svých zájmů nepotřebují.

Malé množství think-tanků je také způsobeno nízkou vyspělostí občanské společnosti, která není prozatím schopna se dostatečně organizovat, institucionalizovat své zájmy a efektivně je obhajovat. Osobně ale jako největší problém vidím to, že toho bohužel často nejsou schopné ani profesní svazy a komory, které jsou za tímto účelem zakládány a jejichž úroveň je v porovnání s jejich protějšky nejen v anglosaských zemích, ale i například v Německu, stále tristní.

Jaká je tedy situace v České republice? Máme tu instituce, které by

bylo možné označit za think-tanky, a pokud ano, čemu se věnují?

Situace u nás je podobná jako jinde v regionu. Think-tanky existují, ale mají často problémy s financováním. Většina nadací, které je po revoluci podporovaly, jako *Open Society Fund* nebo *German Marshall Fund*, se přemístila nebo přemísťuje dále na východ a lokální podniky či individuální dárci o jejich financování zatím neprojevují příliš velký zájem. Navíc po jejich produktech existuje z výše uvedených důvodů jen velmi omezená poptávka.

Přesto u nás několik think-tanků funguje a odvádí dobrou práci. V ekonomické oblasti je možné uvést velmi aktivní *Centrum pro ekonomiku a politiku* (CEP), v oblasti mezinárodních vztahů a bezpečnosti stojí určitě za zmínku *Prague Security Studies Institute* (PSSI), na jehož konferenci během své návštěvy ČR vystoupil americký prezident George W. Bush. V oblasti lidských práv je to například *Forum 2000* a o soustavnou práci v oblasti reformy státní správy se podobně jako *The Council for Excellence in Government* ve Spojených státech snaží v Česku organizace *eStat*.

Situace think-tanků u nás není jednoduchá, mám ale pocit, že se v poslední době blýská na lepší časy. Zajímavé je, že k tomu dochází také díky politickým stranám, které si začínají uvědomovat, jak je důležité mít takovéto lhně nápadů pro přípravu strategických materiálů a koncepcí, anebo jen jako útočiště pro momentálně neaktivní politiky, kteří tam mohou načerpat novou inspiraci pro svoji další politickou kariéru.

Hodně práce v této oblasti odvedla ODS, která je více či méně spojena s think-tanky jako již zmiňovaný CEP, *eStat* nebo liberálně-konzervativní akademie *CEVRO*. Ostatní strany, jako například sociální demokracie se svou *Masarykovou dělnickou akademií*, se také snaží, ale mají ještě co dohánět. Osobně tedy doufám, že think-tanky budou vznikat i v rámci ostatních politických stran, svazů a zájmových skupin, které budou jejich služeb čím dál častěji využívat k prosazování svých zájmů. Kvalitě naší demokracie by to velmi prospělo.

Radek Špicar (1977) je absolventem politologie a mezinárodních teritoriálních studií na Univerzitě Karlově a mezinárodních vztahů na University of Cambridge, Trinity College. Je bývalým náměstkem místopředsedy vlády pro ekonomiku. V současné době pracuje jako ředitel vnějších vztahů ve společnosti Škoda Auto.

r.spicar.01@cantab.net

Cielom tejto krátkej štúdie je priblížiť vybrané inštitucionálne aspekty súčasnej hospodárskej diplomacie (v bilaterálnom kontexte), a to aj so zreteľom na slovenskú a českú diplomatickú prax.

Hospodárska diplomacia predstavuje jednu z dimenzií diplomacie štátu, ktorá je zameraná na presadzovanie jeho zahranično-ekonomických záujmov vo vzťahu k iným aktérom svetového politického systému mierovými prostriedkami. V ostatných rokoch následkom globalizácie vo všeobecnosti rastie význam ekonomickej dimenzie medzinárodných vzťahov, čo súvisí s nevyhnutnosťou aktívneho zapájania sa najmä menších štátov do medzinárodnej delby práce. Zároveň, osobitne najmä v podmienkach ekonomicko-politických a vojensko-bezpečnostných integračných zoskupení, ako je Európska únia, resp. NATO, nie sú dnes základné bezpečnostné zájmy štátov bezprostredne ohrozené, čím sa zahranično-ekonomické priority dostávajú viac do popredia i pozornosti diplomacie. Z týchto dôvodov sa aj hospodárska diplomacia stáva aktuálnou témou mnohých politických i odborných diskusií, ktoré sa v princípe sústreďujú na dva základné aspekty tejto problematiky: funkčný a inštitucionálny. V prvom prípade ide o analýzu praktických úloh súčasnej hospodárskej diplomacie, ktoré sa prispôbujú novému globalizovanému prostrediu. V druhej rovine ide o diskusiu, ktorej predmetom sú inštitúcie hospodárskej diplomacie a vzťahy medzi nimi, teda jej vnútorná organizácia a spôsob riadenia jednotlivých zložiek.

Organizačné modely hospodárskej diplomacie v súčasnosti

Ako je všeobecne známe, realizácia zahraničnej politiky je v zásade vecou výkonnej moci, resp. vlády, v rámci ktorej hlavnú zodpovednosť za rezort diplomacie nesie minister zahraničných vecí. Z hľadiska subjektov je praktický výkon diplomacie obvykle zverený ministerstvu zahraničných vecí, ako špecializovanému orgánu štátu pre zahraničné styky (oficiálny názov môže byť pravdaže aj iný – napr. Secretary of State v USA alebo Auswärtiges Amt v SRN) a jemu podriadeným útvarom či organizačným zložkám, ktoré pôsobia v zahraničí – zastupiteľským úradom. V diplomatickej praxi mnohých štátov sa osobitne na realizácii hospodárskej diplomacie okrem ministerstva zahraničných vecí môžu podieľať aj

Hospodárska diplomacia: Hľadanie efektívneho modelu riadenia, alebo boj o obchodných atašé?

iné orgány, najmä ministerstvo hospodárstva¹⁾ (ako odborný ekonomický rezort) alebo špecializované štátne agentúry (na podporu obchodu a/alebo investícií) s viac či menej autonómym postavením. Miera a spôsob participácie všetkých uvedených subjektov na výkone hospodárskej diplomacie, ako aj ich vzájomné vzťahy, sú v jednotlivých štátoch rôzne. Na základe toho možno v teórii i praxi rozlišovať niekoľko základných organizačných modelov hospodárskej diplomacie.²⁾

Pre *integrováný model* (angl. unified) je charakteristické, že všetky kompetencie v oblasti realizácie hospodárskej diplomacie sú sústredené v jednom ústrednom orgáne štátnej správy. Zvyčajne ide o ministerstvo zahraničných vecí, ktorého právomoci sú rozšírené o komplexnú škálu odborných zahranično-ekonomických úloh. Integrovaný model je praktickým vyjadrením potreby jednotne riadenej štátnej diplomacie v podmienkach, keď realizácia ekonomických záujmov tvorí podstatnú časť zahraničnopolitických aktivít štátu. Typickým príkladom aplikácie tohto modelu je Ministerstvo zahraničných vecí a medzinárodného obchodu v Kanade, ale podobný spôsob organizácie hospodárskej diplomacie je uplatňovaný napríklad aj vo Švédsku.

V mnohých štátoch je dnes rozšírený *duálny model* (angl. competition), niekedy označovaný aj konkurenčný. Kompetencie v oblasti hospodárskej diplomacie sú tu rozdelené medzi dva štátne orgány, obvykle ministerstvo zahraničných vecí a ministerstvo hospodárstva. Prvé nesie hlavnú zodpovednosť za celkové vystupovanie štátu v medzinárodných vzťahoch a koordináciu všetkých jeho diplomatických aktivít, teda vrátane zahranično-ekonomických. Druhé vstupuje do hospodárskej diplomacie z titulu svojej funkcie výkonu hospodárskej politiky štátu, ktorá má aj svoju zahranično-ekonomickú dimenziu. V praxi tento model obvykle znamená dvojkoľajné riadenie obchodno-

ekonomických oddelení zastupiteľských úradov a ich personálu (obchodných atašé), čo prirodzene vedie k zvýšenému riziku kompetenčno-byrokratických sporov medzi dotknutými štátnymi inštitúciami a ich pracovníkmi.³⁾ Príkladom uplatňovania duálneho modelu je aj Slovensko a Česká republika, z mimoeurópskych krajín je ním známa napríklad India.

Menej tradičným spôsobom organizácie hospodárskej diplomacie je dnes *model tretej agentúry* (angl. third agency). Jeho charakteristickou črtou je, že rozhodujúca časť úloh v oblasti realizácie zahranično-ekonomických záujmov štátu je prenesená na spravídla štátnu alebo verejnoprávnu špecializovanú inštitúciu,⁴⁾ ktorá pôsobí oddelene od ministerstva zahraničných vecí a ministerstva hospodárstva. Aj keď táto agentúra disponuje určitým stupňom organizačnej autonómie, s obidvomi ministerstvami úzko spolupracuje a vlastné aktivity koordinuje s požiadavkami rezortov. V mnohých prípadoch táto inštitúcia tiež disponuje právomocou vysielat na zastupiteľské úrady v zahraničí svojich pracovníkov, ktorí v rámci diplomatickej misie v podstate plnia úlohy obchodných atašé. Model tretej agentúry je typický pre Singapur, kde má dlhú a úspešnú tradíciu, a zrejme aj svoj pôvod (v tejto súvislosti by bolo možné hovoriť aj o „singapúrskom modeli“). V Európe sa k tomuto modelu veľmi blíži najmä Nemecko, kde v úlohe „tretej agentúry“ pôsobia obchodné a priemyselné komory, čím je „nemecký“ model zároveň jedinečný.

V diplomatickej praxi viacerých štátov nie sú vyššie uvedené základné organizačné modely vždy uplatňované v čistej podobe. Napríklad vo Veľkej Británii bolo zriadené osobitné vládne Oddelenie pre obchod a investície (Department for Trade and Investment), ktoré je podriadené Ministerstvu zahraničných vecí (Foreign and Commonwealth Office) a Ministerstvu pre

obchod, podnikanie a reguláciu (Department for Business, Enterprise and Regulatory Reform). Obidve ministerstvá sú zároveň personálne prepojené osobou spoločného štátneho ministra.⁵⁾ V danom prípade teda možno hovoriť o zvláštnej kombinácii integrovaného a duálneho modelu, prípadne dokonca všetkých troch uvedených základných modelov.

Aktuálne problémy vybraných modelov v praxi a možné riešenia

Vo všeobecnosti je základným predpokladom úspešnej diplomacie štátu bezproblémová spolupráca všetkých relevantných subjektov, teda všetkých inštitúcií, ktoré ju realizujú. Z hľadiska efektívneho fungovania duálneho modelu riadenia hospodárskej diplomacie je teda kľúčový najmä vzájomný vzťah medzi ministerstvom zahraničných vecí a ministerstvom hospodárstva, ktorý by mal byť vzťahom kooperácie na báze komplementárnych úloh. Práve tento aspekt sa v diplomatickej praxi Slovenska, Českej republiky, ale aj ďalších štátov v ostatných rokoch ukazuje ako značne problematický.

Predmetom oprávnenej kritiky je predovšetkým neúmerne presadzovanie inštitucionálnych záujmov oboch štátnych orgánov na úkor národno-štátnych. Príčinou tohto stavu je aj absencia jasného zadefinovania úloh a kompetencií oboch rezortov v oblasti hospodárskej diplomacie, čo sa v kombinácii s prirodzenou tendenciou byrokratických štruktúr kumulovať moc prejavuje v praxi nahradzovaním konštruktívne kooperatívneho vzťahu týchto subjektov konkurenčným. Navonok sa toto správanie sa štátno-byrokratických aparátov prejavuje vo forme rôznych kompetenčno-mocenských sporov medzi ministerstvom zahraničných vecí a ministerstvom hospodárstva, ktoré sa často prenášajú aj na pôdu zastupiteľských úradov. Tieto spory pritom zbytočne odčerpávajú množstvo energie potrebnej na presadenie vecných zahranično-ekonomických záujmov, čo v konečnom dôsledku negatívne ovplyvňuje celkovú kvalitu a úspešnosť hospodárskej diplomacie štátu.

Aké sú teda východiská z tejto nie ideálnej situácie? Teoreticky by jednou z možností, ako predísť inštitucionálnym konfliktom, bolo prenesenie kompetencií na jeden orgán, teda prechod na iný organizačný model hospodárskej diplomacie. V praxi by takýto krok pre rezort hospodárstva neznamenal len oklieštenie jeho byrokratickej moci, ale navyše aj vzdanie

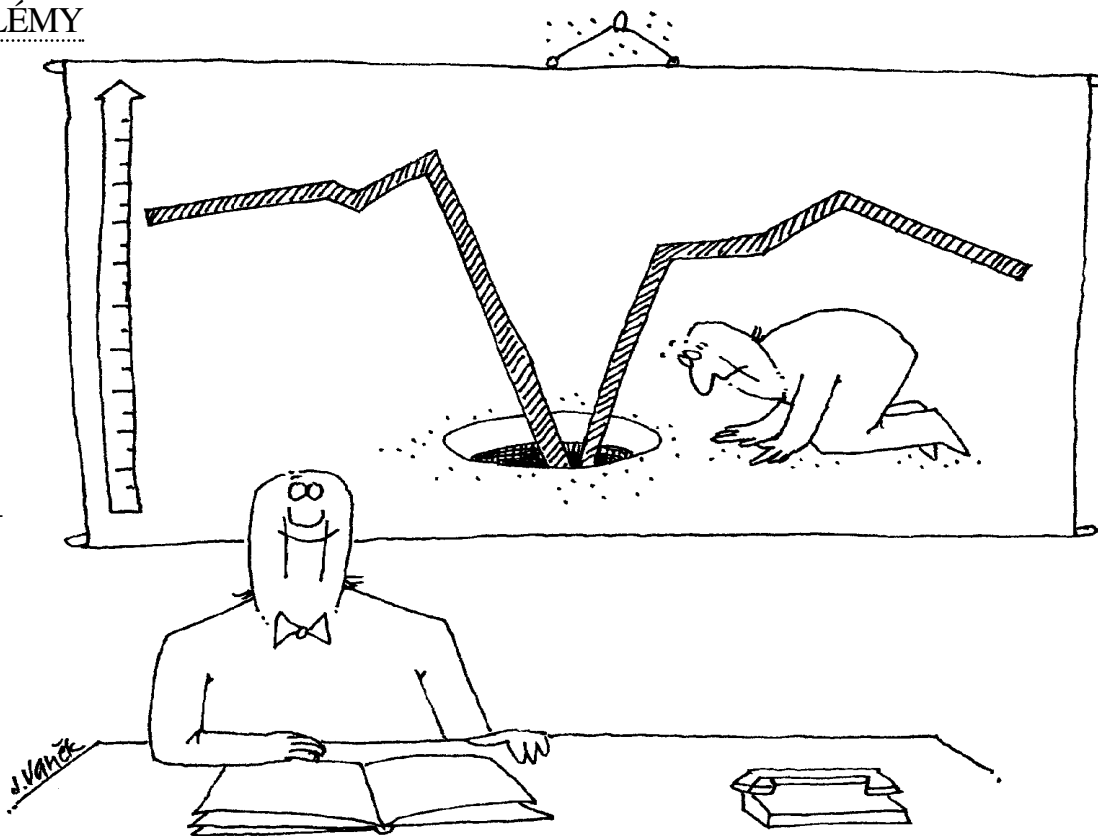
VZTAHY A PROBLÉMY

sa právomocí v tak „pres-tížnej“ oblasti, ako je di-plomacia (pritom existujú indície, že táto sféra je mnohými štátnymi úrad-níkmi nielen na Slovensku, ale aj v iných krajinách, takto skutočne vnímaná!). Pri hľadaní riešenia je preto potrebné skôr vychádzať z predpokladu zachovania existencie duálneho modelu a sústreďiť sa na odstránenie jeho praktických nedostatkov.

V tejto súvislosti je nevy-hnutné predovšetkým jasne a pokiaľ možno záväzne – najlepšie formou prijatia (alebo zmeny) príslušnej legislatívy – zadefinovať vzťah medzi oboma štát-nymi orgánmi, participu-júcimi na výkone hospo-dárskej diplomacie.

Pritom treba vziať oso-bitne do úvahy najmä úlohu ministerstva zahraničných vecí ako subjektu, ktorý nesie hlavnú zodpovednosť za realizáciu celkovej diplomacie štátu.⁶⁾ V praxi to znamená, že aj keď sú obchodní atašé vysielaní na zastupiteľské úrady ekonomickým rezortom, ako členovia diplomatickej misie musia rešpek-tovať v prvom rade autoritu šéfa misie (veľvyslanca). V žiadnom prípade nie je možné tolerovať stav, keď spolupráca ob-chodných atašé s ostatnými diplomatmi na veľvyslanectve, a tým aj úspešnosť pl-nenia úloh, závisí od individuálnej pova-hy či „dobrej vôle“ jednotlivcov.

Duálny model riadenia nesmie v praxi znamenať, že obchodno-ekonomické odde-lenia zastupiteľských úradov realizujú ako by svoju vlastnú, „paralelnú“ diplomaciu, pretože zahraničná politika štátu je vždy len jedna spoločná a všetci členovia misie by preto mali byť rovnako zainteresovaní na efektívnom dosahovaní jej cieľov. V tej-to súvislosti mnohí skúsení kariérni diplomati, pôsobiaci ako šéfovia misií, už dnes zdôrazňujú tímový prístup s primárnou orientáciou na plnenie spoloč-ných úloh v danom čase a priestore (inak typický práve pre diplomatickú prax Sin-gapúru, v ktorej sa uplatňuje model tretej agentúry), ktorý umožňuje, aby inštitu-cionálne väzby pracovníkov z rôznych rezor-tov ustúpili do úzadia. Je pritom samo-zrejmé, že v rámci „tímu“ by mali všetci jeho členovia, vrátane veľvyslanca, akcep-tovať kvalifikovaný odborný názor obchod-

ného atašé, ak ide o realizáciu economic-kých úloh. Obdobne netreba zabúdať ani na aktívnu spoluprácu s proexportnými a pro-investičnými agentúrami z domovského štátu, ak tieto sú zriadené a v danej prijí-majúcej krajine majú svoje kancelárie.

Hospodárska diplomacia je integrálnou súčasťou diplomacie štátu, funkčne pre-pojenou so všetkými ostatnými jej zlož-kami. Na tom nič nemení ani skutočnosť, že v jednotlivých krajinách sa uplatňujú rôzne organizačné modely jej riadenia, ktoré vychádzajú zo zaužívaných politic-kých a inštitucionálnych tradícií každého štátu. Ani jeden z modelov pritom ne-možno označiť ako univerzálne najlepší, pretože sú uplatňované v odlišných poli-ticko-historických prostrediach. Aj duál-ny model, hoci v mnohých postsocia-listických krajinách je vlastne rezíduom z čias štátneho monopolu zahraničného obchodu, tiež netreba hneď celkom od-sudzovať. Každý model však musí v pra-xi rešpektovať celkovú integritu diploma-cie štátu, čo v prípade duálneho modelu znamená najmä účinne eliminovať boj dvoch byrokratických štruktúr.

Erik Pajtinka (1981) pôsobí na katedre mezinárodných vzťahů a diplomacie Fakul-ty politických vied a mezinárodných vzťahů UMB v Banské Bystrici.

erik.pajtinka@umb.sk

¹⁾ Oficiálny názov môže byť v jednotlivých štá-toch rôzny, napr. na Slovensku je to ministerstvo hospodárstva, v Českej republike ministerstvo prů-myslu a obchodu atď. Pre zjednodušenie budeme v tomto texte používať len všeobecný názov min-isterstvo, resp. rezort hospodárstva.

²⁾ Typológiu organizačných modelov hospo-dárskej diplomacie pozri napr.: Tóth, Ludovít – Horváthová, Katarína: Hospodárska diplomacia. Sprint, Bratislava 2006, s. 37–38, alebo: Rana, Kishan: Bilateral Diplomacy. Manas Publications, Delhi 2002. [textus.diplomacy.edu/Thina/GetXD oc.asp?IDconv=3022](http://textus.diplomacy.edu/Thina/GetXD.oc.asp?IDconv=3022)

³⁾ V praxi sa niekedy používa aj názov „konku-renčný model“, ktorý je odvodený z prevažujúceho charakteru vzťahu medzi kľúčovými subjektmi rea-lizácie hospodárskej diplomacie. Korektnejšie sa však zdá byť používanie označenia duálny model, pretože toto usporiadanie v ideálnom prípade ne-vedie ku konkurencii.

⁴⁾ Túto agentúru možno prirovnáť k slovenskej SARIO alebo k českým CzechTrade a CzechIn-vest. Aj keď najmä CzechTrade má pomerne veľký počet zahraničných zastúpení, ide o paralelnú sieť, popri ktorej existujú aj obchodno-ekonomické úse-ky na zastupiteľských úradoch, na ktoré vysiela pracovníkov ministerstvo průmyslu a obchodu. To riadi aj spomínané dve agentúry a má tak rozho-dujúce kompetencie v oblasti hospodárskej diplo-macie. SARIO ani CzechTrade a CzechInvest na-vyššie nemajú charakter diplomatických orgánov. Preto je ich pozícia v ČR a SR odlišná, ako obdob-ných inštitúcií v krajinách s modelom tretej agen-túry.

⁵⁾ Štátny minister (Minister of State) vo Veľkej Británii približne zodpovedá pozícii štátneho ta-jomníka v SR a ČR. Pojem „ministerstvo“ tu po-užívame, ak ide o „ministerial department“ a „od-delenie“, ak ide o „non-ministerial department“.

⁶⁾ Uvedené tézy sú inšpirované vystúpením mi-nistra zahraničných vecí SR Jána Kubiša na pôde Medzinárodného klubu v Bratislave dňa 6. marca 2007 na tému „Zameranie zahraničnej politiky a ekonomické záujmy Slovenska“.

Americký radar, Evropská unie, Rusko a my

Historie naší novodobé státnosti není zase tak dlouhá, abychom si ji v souvislosti s otázkou možnosti vybudování radaru protiraketové obrany Spojených států amerických na našem území nemohli stručně připomenout. Jakýkoli budoucí vývoj má své pevné kořeny v minulosti a přítomnosti, navíc správně vyvozené závěry z předchozího vývoje bývají mnohdy tím nejlepším poučením. Co nám naše minulost říká? Velmi důležitou událostí determinující vznik našeho samostatného státu bylo mezinárodní uznání československé Národní rady jako nejvyššího orgánu spravujícího zájmy československého národa a jako první základ vlády československé. Kdo a kdy takto Národní radu uznal?

VLADIMÍR KLABAN

1. Francie, dne 29. června 1918.
2. Velká Británie, dne 9. srpna 1918.
3. USA, dne 3. září 1918.
4. Itálie, dne 3. října 1918, a to zpětně od data 21. dubna 1918.

Další důležitou událostí byla „Washingtonská deklarace“, kterou T. G. Maresyř předal dne 17. října americkému prezidentovi W. Wilsonovi, jenž ji přijal a zajistil její zapracování do odpovědi Spojených států centrálním mocnostem ve věci jejich žádosti o okamžité příměří ze dne 5. října 1918. Odpověď amerického prezidenta požadovala právo na samostatnost pro Čechy a Jihoslovany. Byl tak zmařen poslední pokus císaře Karla I. o záchranu Rakousko-Uherska jeho přeměnou na federaci. Dne 27. října 1918 zaslal rakouský ministr zahraničí hrabě G. Andrásy prezidentu Wilsonovi nótu, ve které byly jeho podmínky přijaty. Následujícího dne vyhlásil Národní výbor v Praze zákon o vzniku samostatného státu československého, vydaný později jako zákon číslo 11/1918 Sb. z. a n. Není třeba mít další obsáhlé historické znalosti a analytické schopnosti, předpokládám, že se závěrem: „USA sehrály velmi důležitou, ne-li klíčovou roli při vzniku samostatného Československa“, by mohl polemizovat pouze ignorant.

Když o dvacet let později, ráno 30. září 1938, podepsali představitelé Německa, Itálie, Francie a Velké Británie Mnichovskou dohodu, zůstaly Spojené státy

jediným naším spojencem z období první světové války, který tuto dohodu nikdy neuznal. SSSR tuto dohodu odsoudil, stejně jako obsazení druhé republiky a vznik protektorátu dne 16. března 1939. Svůj postoj SSSR změnil ve prospěch Německa v srpnu 1939 po uzavření paktu Ribbentrop-Molotov. Velká Británie a Francie změnilly svůj postoj k Československu až v důsledku úspěšných vojenských akcí Německa vůči nim, stejně tak učinil i SSSR v červenci 1941. Nabízím další závěr: „USA zůstaly jediným významným státem, jehož postoj k samostatnému Československu zůstal trvale konzistentní, naši spojenci nesplnili v roce 1938 své závazky.“ Toto změnila až Jaltská konference (ve dnech 4. února–11. února 1945), kterou byla střední a východní Evropa uvržena do náručí J. V. Stalina. Dne 21. srpna 1968 se mohli občané Československa opětovně po třiceti letech přesvědčit, jaké že to spolehlivé spojence nám určil osud protentokrát. Spojené státy respektovaly ujednání z Jalty a stejně jako v roce 1956 v Maďarsku pouze protestovaly, tak jako téměř všechny země světa. Sovětský svaz dosadil po 21. srpnu 1968 k moci loajální přísluhovače, které na podzim 1989 zanechal svému osudu, když se sám dostal do hluboké krize. Tentokrát nás tedy naši spojenci rovnou napadli, ale nakonec našťáště ztratili vůli a schopnosti udržet jimi dosazený režim, a to i v důsledku politiky USA.

Některé psychologické aspekty Jaltské dohody

Jaltská dohoda však měla i jiné neblahé důsledky, zejména v oblasti formování představ a názorů vedoucích představitelů Sovětského svazu a Ruské federace v budoucnosti. Tím, že zakotvila na padesát let dohodnutý „status quo“, vyvolala u nich falešný pocit, že hrají v zahraniční a vojenské politice s USA stejnou ligu, a to nejenom „de iure“, ale i „de facto“. Skutečnost však byla jiná. Ačkoli vojenský potenciál SSSR byl impozantní a Ruská federace dodnes zůstává druhou nejmočnější vojenskou silou světa, je skutečný stav záležitostí jiný. Spojené státy vydávaly na obranu 4–7 procent svého HDP, Sovětský svaz vydával na vojenské účely 40–45 procent svého HDP. Spojené státy dosahovaly a dosahují v řadě dalších oblastí špičkových výsledků a jsou lídrem vědecko-technického rozvoje a pokroku. SSSR hrál první ligu pouze v oblasti vojenství a špionáže, v obou kategoriích však začal postupně ztrácet dech. Úspěchy ve vojenství jsou podmíněny fungující ekonomikou a komplexním vědecko-technickým rozvojem, úrovní zdravotnictví, vymahatelností práva, konkurencí mezi výrobními subjekty a celou řadou dalších faktorů, kterými lze charakterizovat moderní společnost. V tom SSSR čím dál tím více zaostával, přičemž význam pozemních vojsk, jako tradiční domény a páteře ruské vojenské tradice v souvislosti s celkovým vědecko-technickým pokrokem postupně klesal. Úspěchy SSSR v oblasti špionáže byly dány zejména jeho přitažlivostí pro mezinárodní dělnické hnutí a vzdělané levicové intelektuály. V této téměř nevyčerpatelné náborové bázi mohlo KGB a GRU rekrutovat tisíce oddaných agentů.

Do určité doby mohly úspěchy v oblasti špionáže nahradit chybějící kapacity a prostředky ve vědě a výzkumu, umožnit realizaci efektivní vojenské a zahraniční politiky, manipulaci s vládami mnoha zemí. Jak by také ne, když britská Mi-6 byla téměř 30 let pouze „londýnským odborem KGB“ (Cambridžská pětka). Postupem času, v souvislosti se všeobecnou zaostalostí a zkorumpovaností komunistických režimů začalo docházet i v oblasti vojenství a špionáže ke stagnaci. SSSR pod dojmem výsledků Jaltské dohody, s pocitem, že hraje s USA stejnou ligu, a v zájmu úzkých skupin osob ve vedení ozbrojených sil, tajných služeb, KSSS a vojenskoprůmyslového komplexu dovedl v důsledku nesmyslně vysokých

vojenských výdajů zemi k hospodářskému bankrotu. Je jistě těžké obětovat tak mnoho a nakonec ztratit iluzi, která byla motivem všeho toho snažení. Rusové jistě dali světové vědě a kultuře mnohé, jsou navíc schopni neuvěřitelných obětí a skromnosti, věří ve velikost své vlasti a její celosvětové poslání, ať již jako třetího Říma (pár let od pádu Byzantské říše 1452–1917), nebo jako budovatele světých zítřků (1917–1989), podnikají věci s neuvěřitelným rozmachem, v gigantickém měřítku, mnohdy bez ohledu na následky a dosažené výsledky. **Dnes jim však tato všezahrnující idea chybí.** Jean-Jacques Rousseau napsal ve svém díle „O společenské smlouvě“ o Rusku následující:

„Rusové nebudou nikdy opravdově spořádáni, protože byli spořádáni příliš brzy. Petr měl génia nápodoby, neměl pravého génia, který tvoří a činí vše z ničeho. Některé věci, které učinil, byly dobré, většina byla nemístná. Viděl, že jeho národ je barbarský, neviděl, že není zralý pro státní pořádek, chtěl jej zcivilisovat, když se měl jen otužiti. Chtěl zpočátku vytvořiti Němce, Angličany, když měl nejprve vytvořiti Rusy. Zabránil svým poddaným v tom, aby se stali někdy tím, čím mohli býti, protože je přesvědčoval, že jsou tím, čím nebyli. Francouzský učitel tak někdy cvičil svého žáka, aby se na chvíli zaskvěl v dětství a aby již pak nikdy nebyl ničím. Ruská říše bude chtíti podrobiti Evropu a bude podrobena sama. Tataři, její poddaní a sousedé, stanou se jejími pány a i našimi: tento převrat zdá se mi neodvratný. Všichni králové Evropy pracují souhlasně k tomu, aby jej uspíšili.“ Co nám vlastně Rousseau odkázal a jak jeho slovům dnes můžeme rozumět?

Myslím, že mnozí vládci Ruska chtěli svou zemi přiblížit Evropě, mnohé se nepodařilo, mnohé se podařit ani nemohlo, něco se podařilo. Tradiční preference vojenské moci a mocenských složek k Rusku patří, a pokud neohrožuje okolní svět, tak mně osobně nevadí. Alexandr II. vysvětlil jednomu ze svých synů jasně, co je posláním Ruska: „*Rusko je vojenská země a jejím údělem je býti hrozbou světu.*“

Tím světem myslel Alexandr II. zcela jistě především Evropu. Jaká je však situace dnes? Evropská unie a Ruská federace se navzájem potřebují, jinak je obě porobí Tataři, přesně tak jak napsal roku 1761 Rousseau. Rusku jistě vadí, že Evropská unie se svými 450 miliony obyvatel, výkonnou ekonomikou a vyspělou kulturou, která přes svou slabou vojenskou moc (bez USA) hraje na kontinentu

daleko významnější roli, než hrály jednotlivé mocnosti, jejichž zájmy se křížily a oslabovaly, v minulých staletích. Chybějící vojenskou sílu dodávají Evropě spojenecké vztahy s USA. Rusko nyní nemůže efektivně využívat surovinové závislosti EU jako celku, může trestat a odměňovat pouze jednotlivé země, nacházející se mimo Unii. Příkladem nám může posloužit Ukrajina, Bělorusko a Gruzie. Ale i návrh Josefa Tošovského jako kandidáta Ruské federace do čela Mezinárodního měnového fondu, nedávné spory s Polskem ohledně dodávek masa a různorodé hospodářské a politické aktivity vůči pobaltským státům. Rusko zkouší, nakolik je evropská solidarita pevná a funkční. Spolupráci s Evropskou unií ovšem potřebuje, stejně tak jako potřebuje finanční prostředky a zboží získané za dodané suroviny a investice. Kam by jinam tyto suroviny v potřebném rozsahu Rusko dodalo? Kam je možné tyto suroviny efektivně dodávat? Kam směřují ropovody a plynovody, které usnadňují a zlevňují jejich přepravu?

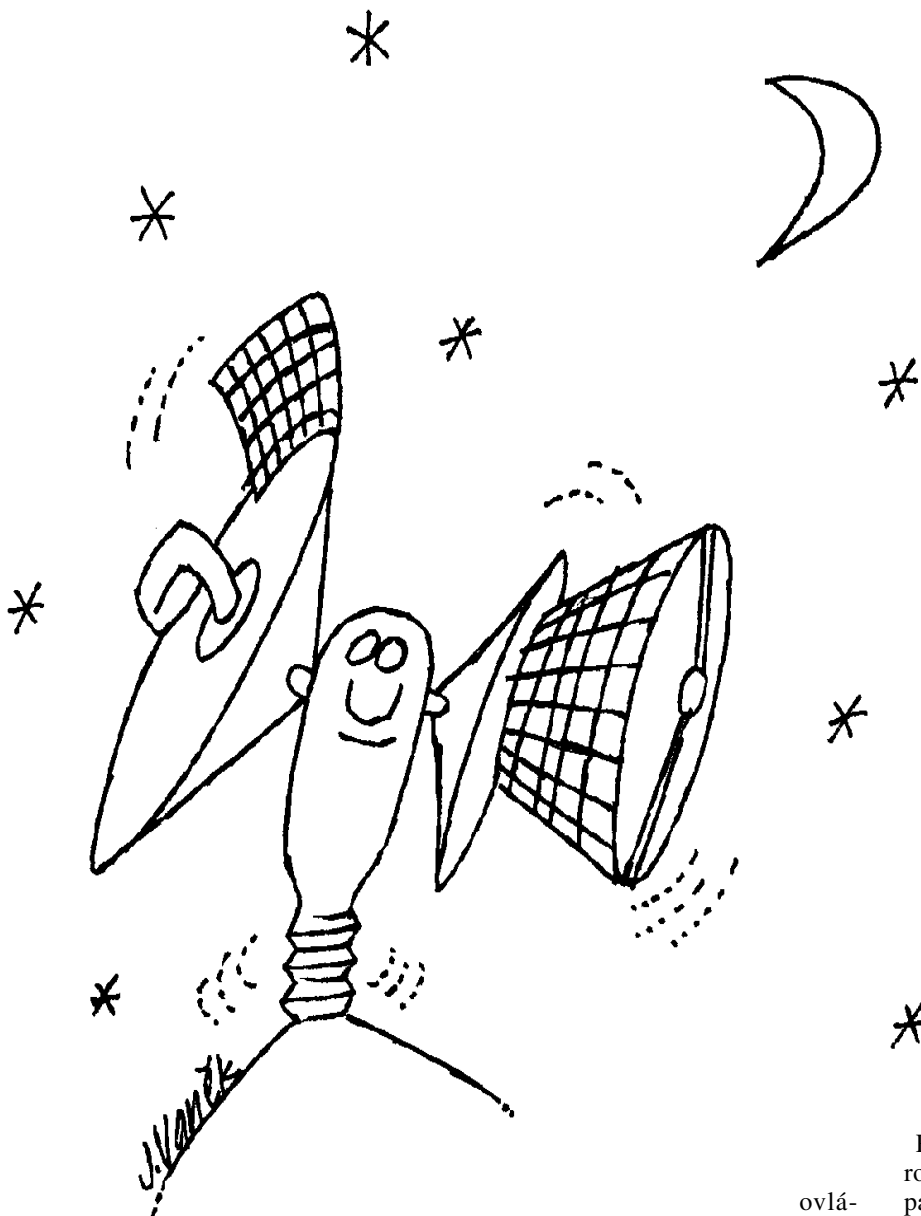
Do Číny? Možná ne dnes, snad v budoucnosti, ale co se stane poté? Bude Čína vždy dobrým sousedem, se kterým nedojde k žádným sporům? A nakonec, kam ukládají movití Rusové své finanční prostředky a kde nakupují nemovitosti a další statky? Situace na jihu Ruské federace není rovněž příznivá. SSSR měl 300 milionů obyvatel, z nich bylo více než 200 milionů slovanského původu. Počet obyvatel Ruska je nyní méně než 150 milionů, doba průměrného dožití a natalita je zjevně podprůměrná. Islám se ve Střední Asii šíří a upevňuje své pozice, natalita je zde vysoká a Rusko nemá s ohledem na situaci v Čečensku s islámem zrovna idyllické vztahy. Ačkoli Ruská federace kritizuje politiku Spojených států, zejména co se týče Iráku a Afghánistánu, **v praxi jí tato politika přináší nemalý profit.** Cena ropy od roku 2001 podstatně vzrostla a Rusko ropu vyváží, získává tak více finančních prostředků. Po 11. září 2001 se vytvořily příznivější podmínky pro stabilizaci situace v Čečensku. Fundamentalisté měli i dost jiných starostí jinde a Západ nechal Rusku volné pole působnosti s ohledem na potřebu řešení vlastních bezpečnostních problémů. Státní vedení Ruské federace nemusí mít velké obavy, že by se Spojeným státům podařilo v dohledné době v Iráku a Afghánistánu zvítězit a stabilizovat situaci jednoznačně ve svůj prospěch. Naopak, i když ze situace zcela jistě profituje, chtělo by profitovat ještě více. Vzpomíná na léta 1979–1985,

kdy válka v Afghánistánu oslabil SSSR natolik, že se následně zhroutil. USA nyní mají dost svých vlastních starostí po celém světě – Blízký a Střední východ, Jižní Amerika s důrazem na Venezuelu, drogy a migraci z Mexika, nárůst ekonomické a vojenské moci Číny. Rusko ví, že pokud bude Evropská unie jednotná a pokud přetrvávají transatlantické vazby, pak nemůže hrát nikdy takovou roli, jakou hrál SSSR v letech 1945–1989, a snaží se s tím něco udělat, alespoň některé mocenské skupiny určitě.

Co vadí Rusku na americkém radaru v České republice?

Rusko a SSSR kompenzovaly své zaoštvání v některých oblastech za Evropou zejména budováním vojenské moci a výkonných zpravodajských služeb. Ačkoli je dodnes vojenská moc Ruské federace impozantní, z dlouhodobého hlediska bude její kvantitativní stránka klesat a tento pokles nebude možné v potřebné míře nahradit zvýšenou kvalitou. V průběhu následujících deseti až dvaceti let doslouží mnohé zbraňové systémy z dob SSSR, a není v silách a možnostech Ruska tyto ztráty plnohodnotně nahradit. Rusko tak ztrácí své přední postavení v oblasti, kterou tradičně kompenzovalo nedostatky v oblastech jiných, a tato skutečnost bude mít negativní psychologické dopady na jeho obyvatelstvo. **Rusové si vždy vážili zejména moci a síly a respektovali je.** Pokud bude v České republice vybudován americký radar strategického určení, dávají tím USA i Evropa (nebo alespoň její určitá část) jednoznačně najevo, **že transatlantické vazby přetrvávají další desítky let.** Přítomnost Spojených států v Evropě zůstane zachována, a navíc se posune do nové dimenze. Přítomnost strategického obranného prvku na našem teritoriu znamená, že USA budou mít zájem na stabilní hospodářské, politické, vojenské a bezpečnostní situaci u nás. Nikdo přeci neinvestuje značné finanční prostředky do nejistého projektu. Vše výše uvedené snižuje šance Ruska, že v případě pro něj optimálního vývoje situace (oslabení či ukončení transatlantických vazeb EU a USA, nejednota v hospodářské a zahraniční politice EU, případně její rozpad) by mělo reálné šance na zásadnější změnu mocenských poměrů v Evropě ve svůj prospěch. Ne všichni vlivní Rusové to takto vidí, někteří však zcela jistě ano.

NATO ani Spojené státy nepředstavují pro Ruskou federaci reálnou vojenskou hrozbu. Agrese z jejich strany vůči Rusku je z mnoha důvodů nemožná. USA s potí-

žemi
udržují v Iráku

a Afghánistánu vojenský kontingent o síle kolem 160 000 mužů, země EU/NATO mají problém vyslat do zahraničí jednotky větší než rota či prapor. A když už jsou tyto jednotky vyslány, jejich leteckou přepravu mnohdy zajišťuje Rusko nebo Ukrajina. Nehovořím o veřejném mínění a skutečnosti, že se zrušením povinné základní vojenské služby ve většině zemí NATO není možné vybudovat v těchto zemích masové armády, bez nich je invaze do Ruska iluzí. Ze strany Evropy došlo v historii ke dvěma významným vpádům do Ruska. V roce 1812 se o to v čele půlmilionové armády pokusil Napoleon Bonaparte a stálo jej to do dvou let ztrátu postavení a moci. V roce 1941 se o to pokusil v čele 3,2milionového Wehrmachtu (se spojenci) Adolf Hitler, o čtyři roky později spáchal v obklíčeném bunkru sebevraždu. Oba ve chvíli útoku na Rusko

ovládali téměř celou Evropu a měli abso-

lutní moc, veřejné mínění a jiné názory zajímaly pouze Fouchého tajnou policii a Heydrichův Reichssicherheitshauptamt. Přesto to ani jeden nakonec nedokázal. Dnes má Ruská federace druhý největší jaderný arzenál na světě, a i kdyby se tento arzenál zmenšil desetinásobně, pořád bude spolehlivě stačit k efektivnímu odstrašení.

Za současné situace nepředstavuje ani Rusko pro Českou republiku zásadní bezpečnostní hrozbu, především díky transatlantické spolupráci a vysoké míře jednoty a solidarity v rámci Evropské unie. Pokud dáme souhlas s vybudováním amerického radaru, posílíme tím své spojenecké vztahy s USA, zemí, která významně podpořila náš vznik, odsoudila na rozdíl od tehdejších našich spojenců Mnichovskou dohodu, nabídla hospodářskou pomoc po ukončení druhé světové

války a mírovou cestou zajistila naše vymanění ze zóny sovětského vlivu. Zemi, díky i jejíž hospodářské a vojenské síle žijeme v té šťastnější a bezpečnější části světa. Ohlédnou-li se do naší novodobé historie, lepšího a spolehlivějšího spojence tam nevidím. A to i přes to, že ne vše, co je spojeno se zahraniční, vojenskou a vnitřní politikou USA, je mi sympatické. Ale jako občan České republiky bych již nikdy nechtěl mít spojence, který nás dokáže zradit, nebo spojence, který nás dokonce vojensky obsadí. Nemám vůbec nic proti Rusku ani Rusům, naopak v mnohém mají mé sympatie.

Pouze si myslím, že pokud přestanou klást důraz na vojenskou sílu, moc a z nich plynoucí ambice, které neodpovídají jejich dalším hospodářským a sociálním parametřům, budou nakonec respektovanějším a šťastnějším národem, který se sám bude považovat za plnohodnotnou, byť specifickou součást vyspělého západního světa. Myslím, že období prezidenta Putina bude v tomto ohledu jednou hodnoceno vysoce pozitivně. Silné a stabilizované Rusko je v zájmu jak Spojených států, tak i Evropy, ta síla by ovšem neměla vzbuzovat nezdravé ambice.

Rusko je specifickou zemí mnoha národů, národností, časových a podnebních pásem. Má své vlastní zvyky a tradice, a proto je cesta k demokracii a prosperitě velmi složitá. To, že je něco v Rusku jinak, ještě nevyhnutelně neznamená, že je to špatně, možná to prostě jinak objektivně nejde. Rozumět Rusku je složité, jde to pouze bez předsudků, obav, zášti a komplexů, ale stojí za to se o to alespoň pokusit.

A stojí za to se ještě jednou zamyslet nad tím, co v roce 1761 napsal Jean-Jacques Rousseau: „*Tataři, její poddaní a sousedé, stanou se jejími pány a i našimi: tento převrat zdá se mi neodvratný. Všichni králové Evropy pracují souhlasně k tomu, aby jej uspíšili.*“

Vladimír Klaban (1965), v letech 1995 až 2000 zástupce vojenského a leteckého přídelce při ZÚ ČR na Ukrajině. Nyní výzkumný pracovník společnosti Akademie o.p.s. Brno se zaměřením na problematiku bezpečnosti.

Vladimir.Klaban@seznam.cz

Rozvoj ekologického průmyslu a jeho vliv na zaměstnanost v Evropské unii

EVA TOŠOVSKÁ, IVA RITSCHELOVÁ

Praktická hospodářská politika většiny vyspělých zemí řešila po dlouhou dobu problémy zaměstnanosti a problémy ochrany životního prostředí zcela izolovaně.¹⁾ Teprve v období recese v polovině sedmdesátých let, kdy se značně zvýšila míra nezaměstnanosti a začaly narůstat i environmentální problémy, se vzájemné působení těchto politik dostalo do popředí zájmu především mikroekonomické sféry. Chyběly však analytické studie, které by vyvrátily či potvrdily prvotní argumenty podnikatelských kruhů (částečně podporované i odborovými centrály), že programy na snížení degradace životního prostředí působí jako inflační faktor a nutí podniky přesouvat tradiční investice do investic na ochranu životního prostředí, a tím přispívají k omezování výrobních programů s případnými dopady na snížení počtu zaměstnanců.

Sledujeme-li vazbu mezi zaměstnaností a ochranou životního prostředí na makroekonomické úrovni, rýsuje se zde několik zčásti se překrývajících etap.²⁾ V první etapě podporovala makroekonomická politika vyspělých zemí zaměstnanost pomocí **zvýšení výdajů z veřejných rozpočtů**, jejichž součástí byly i výdaje na ochranu životního prostředí. Jejich realizace ve vztahu k zaměstnanosti však narážela na podstatné problémy zejména proto, že většina ekologických projektů byla charakterizována dlouhou dobou výstavby, a nemohla proto řešit krátkodobou cyklickou nezaměstnanost. Ekologické výdaje nebyly adekvátně rozloženy ani prostorově, a nepomáhaly tudíž řešit nezaměstnanost v krizových regionech, v nejvíce zasažených průmyslových oborech či profesních skupinách pracovníků, tzn. neřešily strukturální nezaměstnanost.

Z výše uvedených důvodů bylo zvýšení výdajů z veřejných rozpočtů stále častěji nahrazováno přímými konkrétními zásahy do pracovního trhu, především **programy vytváření pracovních míst** (například v podobě přidělení zvláštních fondů pro zaměstnání osob, které splňují stanovená kritéria). Programy vytvářející nové pracovní příležitosti v ochraně životního prostředí, přijaté v osmdesátých letech, měly většinou charakter veřejných prací (revitalizace vodních toků, rehabilitace městské zeleně, budování národních a přírodních parků aj.). Zkušenosti vyspě-

lých zemí však ukázaly, že ekologické projekty zaměřené na zaměstnanost zajistily velmi málo stálých pracovních míst, nabídly poměrně omezené možnosti pro rozšíření kvalifikace, a proto neovlivnily výrazněji opětovné zapojení nezaměstnaných osob do pracovního procesu.

Další fází byl odklon od programů vytváření pracovních míst ve prospěch **zkvalitnění nabídky práce** cestou rekvalifikačních programů či zaměstnaneckých poraden. Rozšířila se nabídka vzdělávacích programů, orientovaných na rozšíření kvalifikace, která se pružně přizpůsobovala rychle se měnícím potřebám trhu.

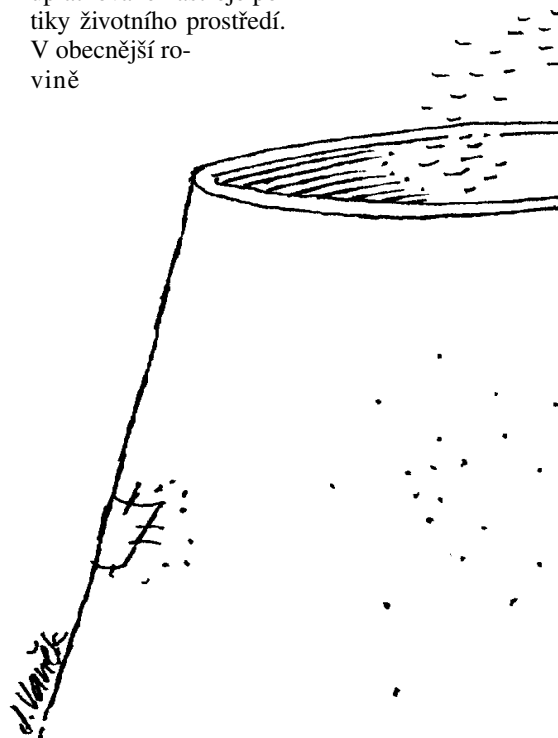
V ochraně životního prostředí se v současné době klade důraz na principy udržitelného rozvoje, na rozvoj čistší produkce, ekologicky šetrnějších výrobků a poskytování ekologických služeb. Tento směr nebude možné realizovat bez zásadních technologických a technických změn, které podstatně zvýší nároky na komplexnost vzdělání a na kvalitu manažerských přístupů. Dané požadavky bezpochyby ovlivní profesní rozvoj mnoha zaměstnaneckých kategorií, a budou proto vyžadovat aktivní politiku pracovního trhu, která by měla zajistit, že praktická realizace této koncepce nenarazí na bariéru kvalifikační nepřipravenosti pracovní síly. Přitom je žádoucí rozšířit úhel pohledu o regionální a strukturální politiku, resp. vycházet z regionálních požadavků na kvalitativní parametry životního pro-

středí a v návaznosti na ně stimulovat rozvoj nových technologií ke snížení znečištění.

Ekologická daňová reforma

Ocenit dopad politiky životního prostředí na zaměstnanost je metodologicky značně náročné. Ani základní pozitivní efekt ochrany životního prostředí ve vztahu k zaměstnanosti, tj. vytvoření a udržení nových pracovních míst, se neprosazuje přímočaře, ale je ovlivněn řadou faktorů jak na straně ekonomiky (fáze ekonomického cyklu, charakter nezaměstnanosti aj.), tak na straně politiky životního prostředí (kombinace jejich nástrojů – zvolený nástrojový mix, typ strategie ochrany životního prostředí aj.). Na druhé straně dodržování přísných regulačních opatření v ochraně životního prostředí může teoreticky pro určité průmyslové obory představovat takové zatížení, které povede k omezení výroby, snížení počtu pracovníků či ke ztrátě jejich konkurenceschopnosti. Dostupné analýzy však dokládají, že z makroekonomického pohledu je ztráta pracovních míst, kterou lze spojit s realizovanou politikou životního prostředí, nevýznamná. Větší význam může mít pouze v lokálním měřítku, a to především v oblastech s vysokou mírou nezaměstnanosti.

Jedním z faktorů, který může ovlivnit zaměstnanost, jsou uplatňované nástroje politiky životního prostředí. V obecnější rovině

je zřejmé, že administrativně-právní nástroje, které direktivně usměrňují jednání podnikové sféry, jsou ve vztahu k zachování pracovních míst méně příznivé než nástroje ekonomické. Zaměstnanost ovlivňují ve větší míře nástroje, jež mají přímé cenové efekty, jako jsou environmentální daně, poplatky za emise znečišťujících látek aj. Ze zahraničních zkušeností lze odvodit, že největší obavy průmyslové sféry ze ztráty konkurenceschopnosti – a následně zaměstnanosti – jsou spojovány se zavedením nových ekologických daní. Proto je v některých průmyslově vyspělých zemích koncipována tzv. „ekologická daňová reforma“ takovým způsobem, že výnosy ze zdanění ekologicky náročných vstupů do ekonomiky jsou využity ke snížení plošných daní, které zatěžují pracovní sílu. Tak by se mělo dosahovat dvojího efektu: snížení znečištění životního prostředí a snížení míry nezaměstnanosti.

V souvislosti s rostoucími požadavky na ochranu životního prostředí se začíná v posledním desetiletí klást zvýšený důraz na nový dynamicky se rozvíjející průmysl environmentálního zboží a služeb (ekoprůmysl). Ten zahrnuje aktivity, které produkují zboží a služby, jejichž cílem „je mě-

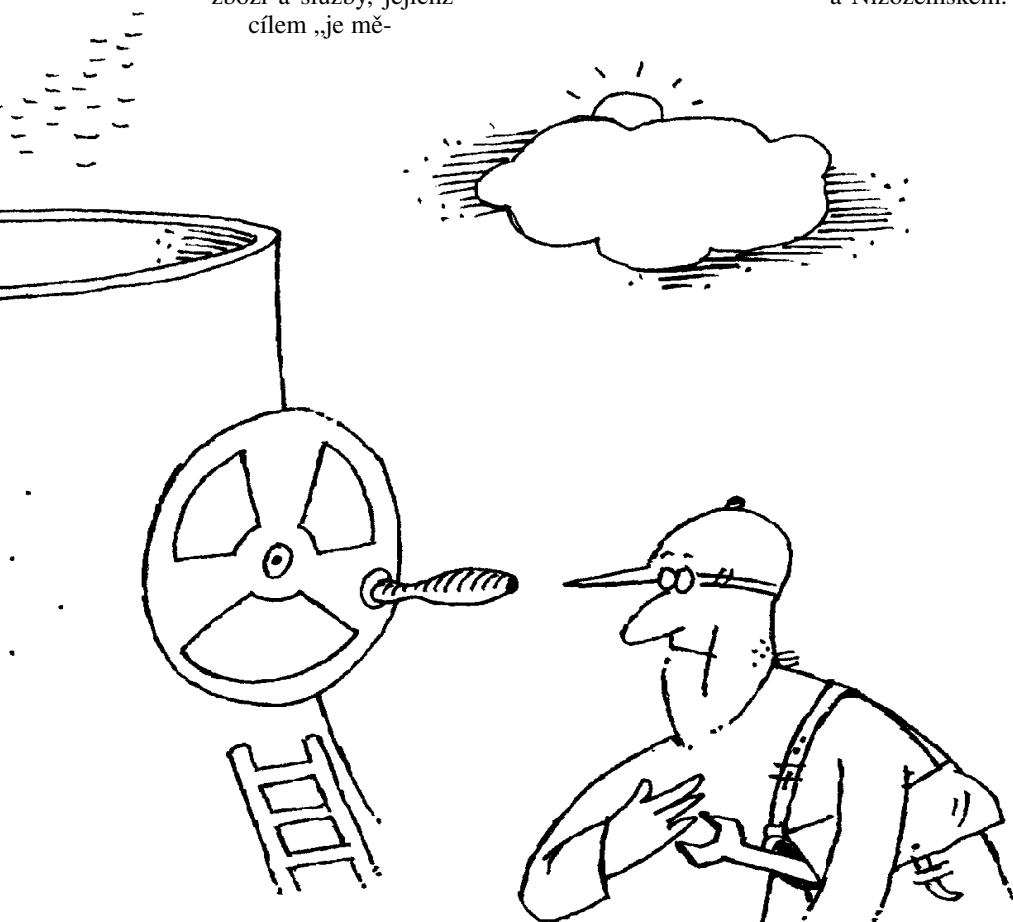
řit, zabránit, limitovat, minimalizovat nebo napravovat škody na životním prostředí v oblasti vody, ovzduší a půdy, stejně jako problémy týkající se odpadů, hluku a ekosystémů. Zahrnuje též čistší technologie, produkty a služby, které snižují environmentální riziko a minimalizují znečištění a užití zdrojů.“³⁾ Tento sektor a jeho kontinuální růst se stal významným zdrojem pracovních míst a může se hrát významnou roli v úsilí o snížení míry nezaměstnanosti.

Podrobnější analýzy ekoprůmyslu byly v posledních letech provedeny v téměř všech členských zemích Evropského společenství. Souhrnná zpráva Evropské komise z roku 2006⁴⁾ odhaduje celkové tržby ekoprůmyslu v EU-25 v roce 2004 na 227 mld. eur, z čehož 64 procenta byla dosažena v aktivitách na snížení znečištění a zbývajících 36 procent v aktivitách spojených s managementem zdrojů. Zboží a služby vyprodukované ekoprůmyslem reprezentovaly přibližně 2,2 procenta hrubého domácího produktu v EU-25. Největším národním trhem s environmentálním zbožím a službami disponuje Francie a Německo (se 49procentním podílem na celkových tržbách EU-25), následovány Velkou Británií, Itálií a Nizozemskem.

Deset nových členských zemí Evropské unie, kam patří i Česká republika, se na celkových tržbách ekoprůmyslu podílelo v roce 2004 pouze 5,7 procenta, z čehož polovina připadá na Polsko.

Jaký dopad má rozvoj ekoprůmyslu na zaměstnanost? Citovaná studie odhaduje, že v roce 2004 činila celková přímá i nepřímá zaměstnanost vyvolaná ekoprůmyslem v 25 členských zemích EU 3,4 milionu pracovních míst.⁵⁾ Zaměstnanost byla sledována jak v oblasti snížení znečištění (k té se vztahovalo 2,3 milionu pracovních míst, přičemž 77 procent těchto míst připadalo na čištění odpadních vod a na odpadové hospodářství), tak v oblasti managementu zdrojů. Analýza přímé zaměstnanosti na úrovni Evropské unie byla odvozena z investičních a provozních environmentálních výdajů, nepřímá zaměstnanost odrážela zaměstnanost v těch sektorech ekonomiky, které poskytují meziprodukt pro výrobu environmentálního zařízení a služeb.

Uvedené agregované údaje však nevyovídají o značných rozdílech v dopadu ekoprůmyslu na zaměstnanost jednotlivých členských zemí Evropské unie. Například ve Švédsku dominuje z hlediska zaměstnanosti kontrola znečištění ovzduší, hospodaření s odpadními vodami, odpadové hospodářství a ekologické poradenství. Na druhé straně v oblasti čistších technologií a produktů je zaměstnanost poměrně malá, tento sektor hraje však významnou roli ve vztahu k exportu. Oblast zpracování odpadu expanduje též ve Velké Británii. Rostoucí počet zařízení na zpracování odpadu, ať již jde o nové využití materiálu, nebo kompostování, vytvořil mnoho nových pracovních příležitostí. Komerčně se stále více uplatňuje i relativně nový způsob termálního zpracování odpadu (například gasifikace komunálního tuhého odpadu). Rozvoj odpadového hospodářství má též přímou vazbu na rozvoj služeb s větší přidanou hodnotou, jako je poradenství nebo audit odpadového hospodářství poskytovaný privátním organizacím. Významným zdrojem růstu počtu pracovních míst zůstává i ve Velké Británii recyklace, přičemž je určitým specifikem, že se zde na jejich tvorbě podílejí též dobrovolné organizace, aktivní v oblasti recyklace odpadů z domácností. Na rozdíl od expanze odpadového hospodářství, se ve Velké Británii značně snížila zaměstnanost ve vodním hospodářství, které prošlo v roce 1991 privatizací. Mezi lety 1993–1999 ubylo v tomto odvětví téměř 11 000 pra-

covních míst. Tento úbytek má celou řadu příčin, z nichž lze uvést především zlepšování technologií, tzn. rostoucí automatizaci čistíren odpadních vod, fúzi společností či zvýšení provozní efektivity, ať již pod tlakem akcionářů, či regulačních opatření.

Rostoucí význam soukromého sektoru

Jednou ze zřetelně se rýsujících tendencí ve vyspělých evropských zemích je přesun některých environmentálních aktivit z veřejného do privátního sektoru. Tento trend je patrný především v odpadovém hospodářství. Strukturální změny spočívající v rostoucí úloze privátních provozovatelů jsou výrazné i v oblasti odvádění a čištění odpadních vod a úpravy a rozvodu pitné a užitkové vody.

V posledních deseti letech se počet privátních provozovatelů v této sféře v západní Evropě téměř zdvojnásobil a tento trend nadále pokračuje. Soukromí provozovatelé služeb jsou soustředěni v desíctech silných skupin, které rychle expandují na světové trhy. Jejich komparativní výhoda spočívá ve vysokém technickém know-how, v poskytování kvalitních a certifikovaných služeb, v efektivním řízení spojeném se snižováním provozních nákladů a v profesionálním řízení lidských zdrojů. To vede i k optimalizaci počtu zaměstnanců, který je obvykle nižší než u podniků poskytujících obdobné služby ve veřejném sektoru. Jedna z těchto světově známých mamutích firem, aktivní v oblasti výroby a distribuce pitné vody a odvádění a čištění odpadních vod, francouzská Veolia Water International, vstoupila v roce 1996 i na český trh (Veolia Voda Česká republika).

V současnosti zaměstnává v České republice kolem 6000 pracovníků. Provoz vodohospodářské infrastruktury svěřilo této společnosti již 1200 měst a obcí České republiky. Spolupráce mezi komunální sférou a Veolia Water probíhá na základě provozního modelu, kdy si města a obce ponechávají v majetku vodárenskou infrastrukturu, kontrolují cenu vodného a stočného a této profesionální společnosti svěřují pouze aktivity spojené s výrobou pitné vody a aktivity v oblasti odvádění a čištění odpadních vod. Zbývající české společnosti provozující veřejné služby v úpravě a rozvodu vody v lokálním měřítku nemohou s takto finančně silným konkurentem obvykle soutěžit, zejména pokud jde o nové technologie, efektivitu řízení či organizování vzdělávacích akcí.

Jinou tendencí, viditelně se prosazující v původní patnáctičlenné Evropské unii, ale zasahující stále ve větší míře i nové členské země EU, je rostoucí zájem průmyslových podniků o „outsourcing“ ve vodním a odpadovém hospodářství, tj. obstarávání a řízení vodohospodářských služeb a služeb odpadového hospodářství mimo vlastní podnik, zajišťovaný specializovanou firmou. „Průmyslový outsourcing“ by se měl teoreticky pozitivně odrazit na růstu počtu ekonomických subjektů činných ve sféře požadovaných služeb. V praxi jsou to obvykle opět velké zahraniční firmy, které jako první dané služby nabízejí. Není proto překvapivé, že v České republice nabízí své služby v rámci „průmyslového outsourcingu“ především Veolia Water (jejich služeb využívá například Spolchemie, a.s., Cutisin, a.s., Glaverbel Czech, a.s., Termo Děčín, a.s. aj.).

Ekoprůmysl roste i v Česku

První statistická deskripce vývoje ekoprůmyslu v období let 1999–2004 byla provedena i v České republice.⁶⁾ Omezila se, v souladu se zahraniční literaturou, na tzv. jádro ekoprůmyslu („core industrie“).⁷⁾ Počet ekonomických subjektů, které spadají svou hlavní činností do takto úžeji vymezeného ekoprůmyslu, se zvýšil od roku 1990 do roku 2004 více než 5,6krát, přičemž nadprůměrnou míru růstu počtu subjektů zaznamenala oblast sběru a zpracování odpadů (téměř 13krát) a recyklace nekovového odpadu (téměř 12krát). V tom je Česká republika v hrubých rysech v souladu s trendy v původních členských zemích Evropské unie. I když však počet podniků v oblasti recyklování v České republice kontinuálně roste, dynamika tohoto růstu není zdaleka tak vysoká jako například ve Švédsku. Zde tento trend vysvětluje „Švédská asociace odpadového hospodářství“ především rostoucí aktivitou švédských domácností v třídění kovového a elektronického odpadu a uzákoněním odpovědnosti výrobce, dovozce nebo prodejce za zacházení s výrobkem po ukončení jeho životnosti.

Vývoj zaměstnanosti bylo možno hodnotit pouze na úžeji definovaném souboru podniků, který se však na celkovém počtu ekonomických subjektů v ekoprůmyslu podílel zhruba ze čtyř pětina. V těchto podnicích bylo v roce 2004 zaměstnáno více než 48 000 zaměstnanců s tím, že jejich největší procento (44,4 procenta) bylo aktivních v oblasti odstraňování odpadních vod a odpadů, čištění města a v sanačních a podobných činnos-

tech. Na druhé straně činnosti spojené s recyklací se na zaměstnanosti podílely pouze přibližně sedmi procenty. Srovnáme-li vývoj zaměstnanosti v jádrových aktivitách ekoprůmyslu v roce 2004 s rokem 1999, rýsují se zde dvě zřetelné tendence: První je pokles zaměstnanosti při výrobě a rozvodu vody, která souvisí s privatizací těchto podniků, se vstupem zahraničního kapitálu a managementu a jejich úsilím o racionalizaci provozu, druhá je nárůst zaměstnanosti v oblasti odstraňování odpadních vod a pevného odpadu a čištění města, která souvisí s návazností na směrnice Evropské unie s výstavbou a provozem nových městských i podnikových čistíren odpadních vod a se zvýšeným úsilím o čistotu ve městech.

V souvislosti s připravovanou liberalizací mezinárodního obchodu s environmentálním zbožím a službami je možné předpokládat, že se pro úspěšné české firmy v této oblasti, které disponují komparativní výhodou, pokud jde o technické know-how, efektivitu řízení a kvalitu služeb, otevrou díky exportu zboží a služeb další možnosti expanze s pozitivním dopadem na zaměstnanost. Ale samozřejmě, že není možné v této souvislosti přehlédnout ani případné nebezpečí pro méně úspěšné firmy disponující zastaralými technologiemi a managementem.

Eva Tošovská (1942), Národohospodářský ústav AV ČR.

eva.tosovska@cerge-ei.cz

Iva Ritschelová (1964), Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem.

ritschelova@rek.ujep.cz

¹⁾ Stať byla vypracována v rámci projektu IAA700850701 „Makroekonomické souvislosti ochrany životního prostředí v průběhu transformace české ekonomiky“, uděleného Grantovou agenturou Akademie věd ČR.

²⁾ Podrobněji viz „Employment and Environment: Facts and Issues“, OECD Paris, 1993

³⁾ Definice podle „The Environmental Goods and Services Industry“. OECD, Eurostat 1999, str. 9.

⁴⁾ Study on Eco-industry, its size, employment, perspectives and barriers to growth in an enlarged EU, Final report, August 2006.

⁵⁾ Vyjádřeno v tzv. „full-time jobs equivalent“.

⁶⁾ Viz Ritschelová, I., Tošovská, E., Farský, M., Vrtíšková, L.: Eko-průmysl v České republice, Acta Universitatis Purkynianae 109, Ústí nad Labem 2005.

⁷⁾ Jádro ekoprůmyslu zahrnuje odstraňování odpadních vod a odpadů, čištění města, sanační a podobné činnosti (OKEČ 90.00), velkoobchod s odpadem a šrotem (51.57), shromažďování, úprava a rozvod vody (41.00), recyklaci druhotných surovin (37.00) a protektorování pneumatik (25.12).

OKEČ – odvětvová klasifikace ekonomických činností.

Environmentální dimenze mezinárodních vztahů České republiky a předsednictví v Evropské unii

JAN DUSÍK,
JIŘÍ HLAVÁČEK

Oblast životního prostředí a environmentální dimenze udržitelného rozvoje se staly především od devadesátých let 20. století důležitou součástí jak dvoustranných, tak i mnohostranných mezinárodních vztahů. Stav životního prostředí České republiky ovlivňuje nejen dění na domácí půdě, ale promítá se i do mezinárodních vztahů, především pak v rámci působení České republiky v Evropské unii, v Organizaci pro ekonomickou spolupráci a rozvoj a zvláště pak v systému Organizace spojených národů.

Hlavní cíle ochrany a zlepšování životního prostředí jsou stanoveny Státní politikou životního prostředí přijatou v březnu 2004 a dalšími specifickými dokumenty (například Národní program zmírňování dopadů změny klimatu v České republice z března 2004, Národní program snižování emisí z června 2007, Národní strategie ochrany biologické rozmanitosti z května 2005) a také Strategií udržitelného rozvoje České republiky z prosince 2004.

Hlavní trendy současného stavu životního prostředí v České republice

- **Pokles znečišťování ovzduší emisemi oxidu siřičitého, oxidů dusíku a těžkých organických látek z velkých zdrojů klesá.** Stoupají však emise znečišťujících látek z malých stacionárních a mobilních zdrojů, tj. zejména z vytápění domácností a z dopravy. Například emise oxidu siřičitého v České republice na jednoho obyvatele jsou stále téměř pětikrát vyšší než v Rakousku a dvaapůlkrát větší než v Německu, ale o více než polovinu nižší než v Polsku a skoro stejně jako na Slovensku. I když se plocha území ČR, na kterém byl překročen imisní limit pro prašné částice, postupně snižuje, stále je ještě téměř třetina rozlohy ČR s více než šesti miliony obyvatel vystavena nadlimitním koncentracím prašných částic a přízemního ozonu.

- **Nárůst emisí skleníkových plynů.** I když Česká republika ve srovnání s většinou států uspěla při snižování emisí skleníkových plynů vůči základnímu roku 1990 (25,7 procenta), od poloviny tohoto desetiletí se již emise nesnižují, a v roce 2006 dokonce vzrostly o necelé jedno procento. Na jejich produkci se stále více podílí do-

prava, zvláště nákladní silniční. V emisích na jednoho obyvatele i na jednotku HDP Česká republika patří k horším v rámci Evropské unie i OECD vedle například Estonska, Belgie, Lucemburska, Španělska, Portugalska, Finska, USA a Kanady. Trend je však v ČR zatím pozitivní. V řadě členských států Evropské unie emise skleníkových plynů přes deklarovaná opatření spíše stoupají (například v Rakousku, Portugalsku a Nizozemsku).

- **Vysoký stupeň kvality pitné vody.** V oblasti vod se podařilo dosáhnout vysokého stupně kvality pitné vody, zvýšit na lepší evropskou úroveň napojení obyvatel České republiky na veřejné vodovody (92 procenta) a kanalizaci (téměř 80 procent). V tomto směru je ČR na podstatně lepší úrovni než například Belgie, Slovensko, Španělsko, Irsko a Maďarsko. Česká republika se tak blíží úrovni Německa a Rakouska. Bohužel se v roce 2005 začalo opět zvyšovat znečištění povrchových vod (chemická spotřeba kyslíku, nerozpuštěné látky a rozpustné anorganické soli).

- **Postupné snižování materiálové i energetické náročnosti tvorby HDP.** Přesto ale na jednotku HDP patří stále k nejvyšším v Evropské unii (až dvakrát vyšší než průměr EU). Daří se zároveň zvyšovat ve struktuře primárních energetických zdrojů podíl plyných paliv (nyní téměř 19 procent) a snižovat podíl pevných paliv (nyní 44 procenta). Zvýšila se výroba elektřiny z obnovitelných zdrojů energie, jejíž podíl na hrubé domácí spotřebě vzrostl na 4,9 procenta. V této oblasti jsou výzvou nejen domácí závazky vyplývající ze Státní politiky životního

prostředí, Státní energetické koncepce a Národní programu zmírňování dopadů změny klimatu, tak nově i ze strategických rozhodnutí Evropské rady a příslušných sektorových rad EU z letošního roku, které berou na zřetel i specifické podmínky ČR.

- **Snížení celkové produkce odpadů.** V roce 2006 poklesla jejich produkce o dalších 5 procent na celkových 28,3 mil. tun). Materiálově bylo využito nebo recyklováno téměř 84 procent celkového objemu vyprodukovaných odpadů. Bohužel se však zvýšil podíl komunálního odpadu ukládaného na skládkách. Komunální odpad stále tvoří zhruba 15 procent celkového objemu odpadů. V této souvislosti byly zaznamenány závažné případy porušení předpisů v oblasti nakládání s odpady (nelegální dovozy odpadů ze zahraničí a nakládání s nebezpečnými odpady). V oblasti nakládání s odpady Česká republika stále patří k lepší části členských států Evropské unie a nechtěli bychom v této oblasti slevovat z nastavených účinných opatření.

- **Snížení biologické rozmanitosti původních druhů,** a to i přes řadu pozitivních jevů, na což má negativní vliv rozvoj průmyslových zón, silniční sítě a satelitní městské zástavby. Na území ČR je však například ve srovnání s Německem dvakrát méně ohrožených druhů savců, naopak slabým místem je ochrana druhů ptactva ve srovnání se Slovenskem, Rakouskem i Německem. V tomto směru pozitivní úlohu sehrává mj. ekologické zemědělství, které nyní pokrývá téměř sedm procent zemědělského půdního fondu, což je jeden z nejvyšších podílů v rámci členských států Evropské unie.

Nejsme izolováni od okolního světa

Životní prostředí České republiky neexistuje v izolaci od ostatního světa. Česká republika se zapojením do systému mezinárodní spolupráce podílí na jeho zlepšování a ochraně na regionální a globální úrovni. Vstup ČR do Evropské unie znamená novou, mnohem intenzivnější etapu mezinárodní spolupráce, která si vyžaduje nejen důkladnou odbornou přípravu, ale především *důsledné a kvalifikované hájení a prosazování svých národních postojů v rámci Evropské unie a poté společných unijních pozic v rámci dalších mezinárodních organizací a institucí.* Nadcházející předsednictví České republiky v Evropské unii toho bude náročnou zkouškou.

Systematická příprava na výkon předsednictví EU v náročné oblasti životního

prostředí, která obsahuje jak rozsáhlou vnitrouijní agendu, tak i důležité mezinárodní akce, byla již zahájena. Již na konci loňského roku byly odstartovány po pracovní linii intenzivní kontakty s Francií a Švédskem, Evropskou komisí a Generálním sekretariátem Rady EU v zájmu včasné přípravy společného osmnáctiměsíčního programu předsednictví. Oficiální politické zahájení přípravy bylo prezentováno v Praze 13. září 2007 na jednání ministrů životního prostředí České republiky, Francie a Švédska a komisaře Evropské unie pro životní prostředí, který pak navíc 14. září 2007 vykoná bilaterální návštěvu ČR. Tito vysocí političtí představitelé nastíní priority osmnáctiměsíčního programu pro oblast životního prostředí (udržitelný rozvoj, změna klimatu, kvalita ovzduší, nakládání s odpady, chemickými látkami, vodní politika, biologická rozmanitost, mezinárodní environmentální správa).

Zajištění předsednictví i v oblasti životního prostředí předpokládá velmi úzkou spolupráci jak se stálým zastoupením v Bruselu, tak i se zastupitelskými úřady České republiky v Paříži a Stockholmu, tak i se zastupitelskými úřady Francie a Švédska v Praze. Pravidelná komunikace s orgány Evropské komise, Rady EU a Evropského parlamentu je samozřejmostí. V prosinci 2008 se plánují velmi intenzivní kontakty již na úrovni ministra, kdy mají proběhnout „tours des capitales“ v rámci prezentace priorit předsednictví do Francie kromě pravidelných setkání v rámci tzv. Trojky, do Švédska, Velké Británie, Německa, Itálie, Polska, Rumunska a Slovinska a případně dalších států.

Kvalitní dvoustranné mezinárodní environmentální vztahy jsou nezbytnou podmínkou pro užší spolupráci v mnohostranných vztazích jak v kontextu evropského kontinentu, tak i v celosvětovém měřítku. Velmi dobré pracovní kontakty včetně setkání na úrovni ministrů se podařilo vytvořit s Německem, Rakouskem, státy Visegrádské skupiny, Velkou Británií, Švédskem, Dánskem a Finskem. Nemale pozornost je věnována i spolupráci se Švýcarskem a Norskem s důrazem na přípravu projektů na čerpání prostředků z fondů určených těmito zeměmi na spolupráci s novými členskými státy Evropské unie. Existuje značný zájem o bližší spolupráci s kandidátskými zeměmi, ať už formou bilaterální spolupráce, či ve vazbě na twinningové projekty, do nichž se resort životního prostředí úspěšně zapojil v Rumunsku a Bulharsku. Nyní nastává

období přesunu pomoci do Chorvatska, Makedonie a Turecka.

Životní prostředí tématem i během našeho předsednictví v Evropské unii

Resort životního prostředí je gestorem plnění závazků České republiky vůči environmentální dimenzi Organizace spojených národů, reprezentované jak jejími agenturami, tak i mnohostrannými environmentálními smlouvami. *Mnohostranná diplomacie včetně její environmentální dimenze je náročnou oblastí*, která je výzvou pro předsednictví České republiky v Evropské unii. Ministerstvo životního prostředí ve spolupráci s ministerstvem zahraničních věcí a příslušnými stálými misemi České republiky zpracovalo strategii působení České republiky v Programu OSN pro životní prostředí, v environmentální dimenzi Evropské hospodářské komise OSN, Komise OSN pro udržitelný rozvoj a Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj na léta 2007–2011.

V oblasti mnohostranné environmentální diplomacie bude Česká republika zajišťovat významné mezinárodní akce, kde bude muset hrát aktivní úlohu i síť českých zastupitelských úřadů. Česká republika bude v první polovině 2009 předsedat Evropské unii, tj. bude koordinovat a prezentovat postoje členských států Evropské unie. Česko povede jménem Evropské unie významná mezinárodní environmentální jednání. Klíčovými partnery pro jednání budou Skupina 77/Čína a regionální skupiny asijských, latinsko-amerických, afrických států a skupina malých ostrovních rozvojových států. Důležitá budou separátní jednání s hlavními hráči mezinárodních environmentálních vztahů, jako jsou například Spojené státy, Japonsko, Kanada, Austrálie, Čína, Indie, Brazílie, Jihoafrická republika a Nigérie.

Jednou z nejdůležitějších mnohostranných akcí v letech 2008–2009 bude 25. zasedání Řídící rady Programu OSN pro životní prostředí (UNEP) v Nairobi v únoru 2009. To bude věnováno citlivým otázkám schválení střednědobého strategického programu UNEP, jeho transformace v Organizaci OSN pro životní prostředí (UNEO), nakládání s chemickými látkami (rtuť, kadmium, olovo), ale také například schválení Desetiletého rámce programů udržitelné spotřeby a výroby. V závěrečných dokumentech musí být zohledněny zájmy rozvojových států a zvláště afrického kontinentu. Evropská unie včetně České republiky transformací UNEP v žádném případě nezpochybňuje její umístění v keňské Nairobi, ale naopak prosazuje její posílení.

V únoru a v květnu 2009 proběhnou v New Yorku přípravné a pak vlastní 17. zasedání Komise OSN pro udržitelný rozvoj, jehož nosnými tématy jsou zemědělství, rozvoj venkova, půda, sucho, desertifikace a Afrika. Česká republika hodlá prosazovat integrovaný přístup k těmto tématům, klást důraz na realistické potřeby a výzvy afrického kontinentu. Česká republika, jako předsedající stát EU, bude muset čelit kritice za společnou zemědělskou politiku především ze strany rozvojového světa a také obavám z marginalizace Afriky. Již dnes se musejí připravit členské státy EU na propagaci svého postoje jako zastávce afrického kontinentu a jako jeho hlavního donora a partnera na mezinárodní scéně v kontextu účinné implementace Strategie EU pro Afriku a také přijetí a implementace desetiletého strategického programu Úmluvy OSN o boji proti dalšímu rozšiřování pouští. Vrcholné jednání této úmluvy v září 2007 v Madridu by mělo tento strategický program přijmout.

Česká republika také bude koordinovat postoj EU na 5. světovém vodním fóru v březnu 2009 v Istanbulu při vědomí, že voda je jedním z hlavních témat pro Afriku, Latinskou Ameriku a Střední Asii při naplňování Rozvojových cílů tisíciletí z roku 2000 a závěrů Hodnotícího summitu 2005. Evropská unie jako celek i samotné členské státy zde budou prezentovat, jak ve své zahraniční rozvojové pomoci a v mezinárodní spolupráci zohledňují řešení problému nedostatku vody a zajištění sanitárních služeb.

V rámci tzv. Trojky a během českého předsednictví EU proběhne řada dalších významných mezinárodních jednání. Citlivá bude například 2. mezinárodní konference o nakládání s chemickými látkami v Ženevě v květnu 2009 a vrcholná jednání mnohostranných environmentálních smluv. Ženeva bude zároveň i nadále důležitým místem pro jednání o implementaci závěrů letošní bělehradské ministerské konference Evropské hospodářské komise OSN „Životní prostředí pro Evropu“, procesu, který byl zahájen v červnu 1991 v Dobříši.

Jednání o nových závazcích v boji proti změně klimatu

Vysoce náročným úkolem pro Českou republiku budou jednání mezi smluvními stranami Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu (UNFCCC) a Kjótského protokolu o nových právně zavazujících závazcích pro období po roce 2012. Tato jednání budou zahájena na 13. zasedání smluvních stran UNFCCC a 3. zasedání smluvních stran Kjótského protokolu v prosinci 2007 na indonéském Bali. Budou pokračovat pak celý rok 2008 včetně vrcholných jednání v polské Poznani v prosinci 2008. Dramatické negociace budou završeny během českého a švédského předsednictví v roce 2009 s tím, že nový dokument by byl podepsán na jednání smluvních stran v Kodani v prosinci 2009. Pro Českou republiku bude velmi důležité zajistit konstruktivní dialog s hlavními hráči těchto jednání včetně hospodářsky rozvinutých členů skupiny G77/Čína a také USA za pomoci zastupitelských úřadů ČR. Česká republika bude muset reagovat na očekávání rozvojových států, že jejich ochota přijmout závazky v oblasti skleníkových plynů bude kompenzována větším objemem prostředků na rozvojovou pomoc. Ty by měly směřovat do oblasti zmírňování dopadů změny klimatu a adaptací ať už formou nově vytvářených zvláštních fondů v rámci UNFCCC a Kjótského protokolu, nebo

Globálního fondu životního prostředí (GEF) či prostřednictvím dvoustranné pomoci, jako tomu bylo v případě například Montrealského protokolu o látkách, které porušují ozonovou vrstvu. Česká republika již uzavřela s některými státy memoranda o obchodování s přebytkovými emisemi skleníkových plynů (s Dánskem, Rakouskem) a jedná s dalšími státy o jejich podpisu (například s Japonskem a Nizozemskem).

Z velkého počtu vrcholných a pracovních jednání mnohostranných environmentálních smluv je důležitá *Stockholmská úmluva o persistentních organických polutantech, jejíž 4. konference smluvních stran se uskuteční v květnu 2009 v Ženevě*. Bude důležitá nejen pro potvrzení velmi dobrého postavení České republiky v ní, ale i zájmu EU na prosazení větší synergie mezi chemicky orientovanými smlouvami a pro omezení byrokracie systému OSN. Oblast omezování používání a postupného vyřazení persistentních organických polutantů z výroby a používání je zajímavou oblastí pro spolupráci ČR se zeměmi východní Evropy, Kavkazu a Střední Asie, ale i řadou rozvojových zemí prostřednictvím jak projektů Globálního fondu životního prostředí, tak i UNIDO a UNEP, či cestou dvoustranné pomoci. V Brně bude sídlit regionální centrum pro střední a východní Evropu pro implementaci této úmluvy.

Významnou oblastí mezinárodních environmentálních vztahů je oblast zahraniční rozvojové pomoci. V současné době vrcholí diskuse o dalším směřování české rozvojové pomoci a o jejím budoucím institucionálním zajištění. V souladu se závěry OSN, OECD i Evropské unie je nutné prosazovat integrovaný přístup k rozvojové pomoci, udržitelný rozvoj a udržitelnost životního prostředí.

Nosný sektor zahraniční rozvojové pomoci

Oblast životního prostředí by měla být i v budoucnu jedním z nosných sektorů zahraniční rozvojové pomoci. Důvodem je nejen rostoucí význam globálních environmentálních otázek a jejich provázanost s rozvojovou agendou, ale i bohaté zkušenosti a expertní kapacity, které resort životního prostředí za uplynulých deset let vytvořil. V návaznosti na doporučení a požadavky OECD a Evropské unie musí být úloha resortu životního prostředí v systému rozvojové pomoci chápána jako průřezová včetně posuzování větších projektů z hlediska dopadů na životní prostředí v recipientských zemích. Musí

převažovat větší provázanost sektorálních projektů jak v systému národní rozvojové pomoci, tak v rámci mnohostranných projektů v Evropské unii, Světové banky, UNDP apod.

Při přehodnocování Koncepce zahraniční rozvojové pomoci ČR na období 2010–2015 musí dojít i k revizi prioritizace regionů koordinovaným způsobem tak, aby například subsaharská Afrika v něm zaujala oprávněné místo. Rovněž tak státní rozpočet ČR musí pružněji a strategičtěji reagovat na přijaté závazky jak individuálně Českou republikou, tak i v rámci Evropské unie.

V době předsednictví České republiky v Evropské unii se uskuteční v rámci OECD druhé společné ministerské zasedání Výboru pro politiku životního prostředí a Výboru pro rozvojovou pomoc na téma „Problematika integrace environmentálních aspektů do národních rozvojových politik na úrovni OECD“. Na něm bude muset ČR referovat o plnění svých deklarovaných předsevzetí a kriticky zvažovat, zda hodlá po stabilizaci veřejných výdajů aktivněji přistupovat k rozvojové pomoci. Sedmnácté zasedání Komise OSN pro udržitelný rozvoj v květnu 2009 bude opětovně apelovat na členské státy zintenzivnit pomoc pocho-pitelně při chápání skutečnosti, že rozvojová pomoc je pouze doplňková pro úsilí jednotlivých rozvojových států likvidovat chudobu a zlepšit situaci v jednotlivých sektorech včetně životního prostředí.

Oblast životního prostředí jako průřezová oblast, promítající se i do hospodářské, sociální sféry, zároveň ovlivňuje i zahraničněpolitické vztahy mezi státy a mezi jejich integračními seskupeními. Česká republika, doposud se projevující jako aktivní účastník mezinárodních environmentálních vztahů, má možnost během svého předsednictví v Evropské unii přispět jako součást environmentálně progresivní části planety k řešení aktuálních problémů regionálních a globálních mezinárodních vztahů. ○

Jan Dusík (1975) je prvním náměstkem ministra životního prostředí a viceprezidentem byra 24. zasedání Řídící rady Programu OSN pro životní prostředí.

Jan_Dusik@env.cz

Jiří Hlaváček (1956) je ředitelem odboru mnohostranných vztahů Ministerstva životního prostředí a místopředsedou 15. zasedání Komise OSN pro udržitelný rozvoj.

Jiri_Hlavacek@env.cz

Dočkáme se militarizace vesmíru a je takový případný vývoj žádoucí?

Ačkoli dosud neexistuje jednotné chápání militarizace kosmického prostoru, většinou se tímto pojmem rozumí umístění útočných zbraňových prostředků do vesmíru, například jako možné součásti rozšiřování a zkvalitňování protiraketové obrany. Ve Strategické obranné iniciativě (SDI) prezidenta Ronalda Reagana z roku 1983 se mj. s rozmístěním antiraket ve vesmíru počítalo.¹⁾ K takovému kroku však nikdy nedošlo a samotný program SDI nebyl dokončen, zejména v důsledku technologických problémů. Hovoříme proto pouze o vojenském využívání kosmického prostoru, kdy několik států již dlouhodobě používá vojenské, ale v některých případech i komerční družice k různým vojenským účelům neútočného a pasivního charakteru – například vojenské satelity včasného varování a senzory.

MIROSLAV TŮMA

Vesmír a nebeská tělesa řadíme, společně s volným mořem, mořským dnem za hranicemi národní jurisdikce a Antarktidou, do kategorie mezinárodních neobydlených prostorů. Z mezinárodně-právního pohledu patří mezi jejich hlavní znaky zákaz přivlastňování a právo využívání všemi státy. Toto právo je však stále častěji limitováno podmínkami a omezeními různých mezinárodních smluv.²⁾

Od zahájení tzv. kosmického věku vypuštěním první umělé družice (Sputnik I) na oběžnou dráhu okolo Země v říjnu 1957 tehdejším Sovětským svazem se začalo v rámci Organizace spojených národů diskutovat o nových problémech ve vztahu ke kosmickému prostoru. Jednání probíhala především na půdě Valného shromáždění OSN, dále Výboru pro mírové využívání kosmického prostoru (COPUOS) a na Konferenci o odzbrojení v Ženevě.³⁾ Znepokojení vyvolávalo zejména jeho možné vojenské využívání, včetně rozmístování zbraní hromadného ničení (ZHN). Jednání přispěla k uzavření několika mezinárodních dohod týkajících se jak vojenských, tak mírových aspektů využívání vesmíru.

Koncem 60. let byla také zahájena mezi Spojenými státy a Sovětským svazem jednání o omezení strategických arzenálů (SALT), jejichž součástí se stala rovněž problematika obrany proti mezikontinen-

tálním balistickým řízeným střelám. Oba státy dospěly k závěru o nesmyslnosti použití jaderných zbraní. Na základě teorie „vzájemně zaručeného zničení“ (MAD) začaly dojednávat smlouvu o omezení systémů protiraketové obrany (ABM), která by současně vyloučila vzájemné raketové napadení. Od jejího podpisu v roce 1972 a vstupu v platnost téhož roku ji oba státy plnily až do června 2002, kdy od ní Spojené státy jednostranně odstoupily.⁴⁾ Odstoupení předcházela neúspěšná jednání Bushovy administrativy s Ruskou federací o podstatné úpravě textu smlouvy, která by umožnila USA zejména testování nových komponentů protiraketové obrany.

Přijetí amerického rozhodnutí o vybudování systému protiraketové obrany a s ní související vypovězení smlouvy ABM má těsnou vazbu na možnou militarizaci kosmu. Případný přechod systému od jeho dosavadního omezeného charakteru na tzv. robustní variantu by s největší pravděpodobností vedl k jeho rozšíření o vesmírné útočné komponenty a k obnově závodů ve zbrojení. Na řešení této otázky se zásadně liší oficiální postoje USA na straně jedné a Ruské federace a Čínské lidové republiky, které výrazně podporují především rozvojové země, na straně druhé. Obavy z možného vývoje v tomto směru však vyjadřují i spojenci a přátelé Spojených států, například Kanada a Norsko,

většina členských zemí Evropské unie a Severoatlantické aliance, experti z oblasti kontroly zbrojení a odzbrojení, a především komunita nevládních organizací. Mezi kritiky patří i některé americké vojenské a obchodní kruhy spojené s vojenským a civilním využíváním nízkozemní letové dráhy. Jejich obavy jsou vyvolány možnými důsledky předpokládaného enormního zvýšení tzv. kosmické tříštiny v případě zkoušek antisatelitních systémů (ASAT) pro lety kosmických stanic s lidskou posádkou a satelitní prostředky. Mezi kritiky je i většina představitelů Demokratické strany, ale rovněž někteří umírnění kongresmani z řad Republikánské strany, například vlivný senátor Richard Lugar.

Je mezinárodní legislativa dostatečně účinná?

Spojené státy považují dosavadní mezinárodní smlouvy vztahující se ke kosmu za dostatečné právní záruky vylučující militarizaci vesmíru. Hlavní oponenti tohoto přístupu však poukazují na „hluchá místa“ v jejich ustanoveních, zejména Smlouvy o kosmu z roku 1967, a požadují sjednání smlouvy nové. Zásadní odlišnosti v této otázce jsou rovněž hlavní příčinou několikaletého zablokování činnosti Konference o odzbrojení v Ženevě, mj. i v otázce zahájení jednání o Smlouvě zakazující výrobu štěpných materiálů pro vojenské účely (FMCT), jejíž sjednání je zejména pro Spojené státy prioritou.

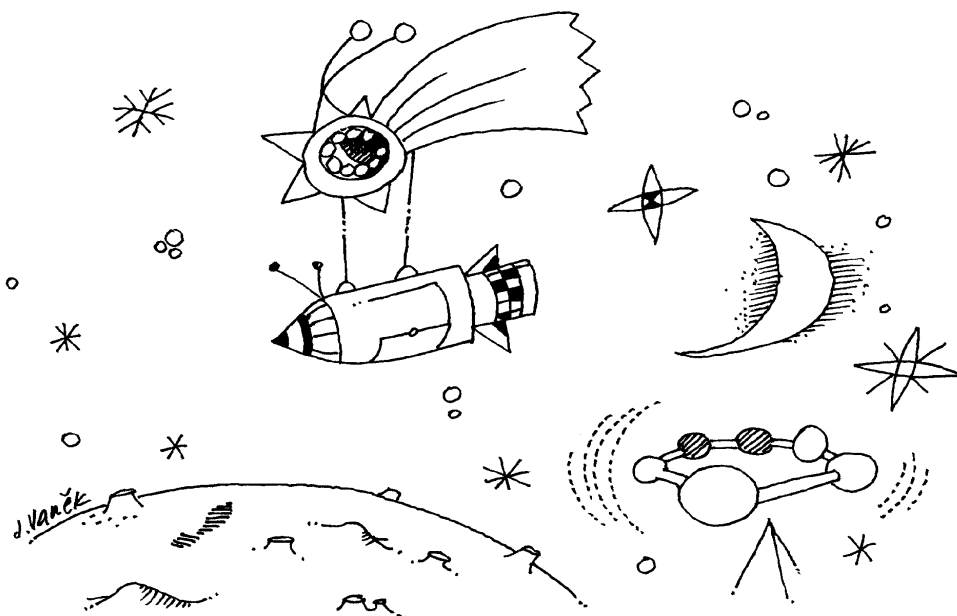
Relevantními smlouvami jsou:

- *Smlouva o zákazu pokusů s jadernými zbraněmi v ovzduší, v kosmickém prostoru a pod vodou (PTBT) z roku 1963.*

Smlouva znemožňuje využívat jaderné bojové hlavice na nosičích antiraket, v rámci jejich případného zařazení do systému protiraketové obrany. Jedná se o zvažovanou variantu likvidace nepřátelských raket s hlavicemi nesoucími biologické a chemické prostředky zářem z jaderného výbuchu. Smlouva nicméně nezakazuje další formy vojenského využívání kosmického prostoru, například rozmístění aktivních elementů protiraketové obrany (laserové zbraně, protisatelitní prostředky ASAT aj.).

- *Smlouva o zásadách činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles, tzv. Kosmická smlouva (OST) z roku 1967.*

Největší význam má článek IV operativní části smlouvy, jehož dva odstavce jednoznačně zakazují provádění některých konkrétně vyjmenovaných vojenských aktivit. Smlouva tak zakazuje roz-

místění zbraní hromadného ničení v kosmu a na nebeských tělesech, avšak nezakazuje například průlet balistických řízených střel nesoucích jaderné hlavice oběžnou dráhou Země, či eventuální rozmístění konvenčních zbraňových systémů, například laserů, či jiného systému ASAT. Obecně je možné konstatovat, že smlouva zavádí režim částečné nemilitarizace kosmického prostoru a úplné nemilitarizace Měsíce a jiných nebeských těles. Smluvní ustanovení jsou dále rozvíjena a konkretizována například v *Dohodě o pomoci kosmonautům a jejich návratu a o vrácení předmětů vypuštěných do kosmického prostoru z roku 1968* a v *Úmluvě o mezinárodní odpovědnosti za škody způsobené kosmickými objekty z roku 1972*.⁵⁾

Mezi další mezinárodněprávní instrumenty patří tzv. *Úmluva o registraci, Měsíční dohoda a úmluvy ENMOD a Mezinárodní telekomunikační unie (ITU)*.⁶⁾ Systém zmíněných mezinárodních smluv doplňují různé dvoustranné, především americko-sovětské a americko-ruské smlouvy obsahující opatření na posilování důvěry a bezpečnosti.

Využívání vesmíru a hrozba tzv. kosmické tříště

Ve vesmíru v současné době létá asi 3150 satelitů vypuštěných přibližně sedesáti státy a mezinárodními organizacemi. Největší počet údajně připadá na někdejší Sovětský svaz a současnou Ruskou federaci (1400), USA (1020), Japonsko (110), Intelsat (60), ČLR (60), Globalstar (50), Francii (45) a Evropskou vesmírnou agenturu – ESA (45).⁷⁾ Z výše uvedeného počtu je údajně aktivních satelitů 600–700, některé americké nevládní organizace

(např. the Union of Concerned Scientists – UCS) odhadují jejich počet na více než 800. Problémem je, že státy často neinformují o úloze každého satelitu, nebo zda se jedná o družice aktivní či pasivní. Neposkytují rovněž žádné informace o utajovaném určení vojenských satelitů.⁸⁾

Podle svého předurčení mohou být aktivní satelity rozděleny do šesti hlavních skupin: pro počasí, komunikace, navigace, sledování (zahrnuje zpravodajské informace, pozemní zdroje a průzkum), dále se jedná o vojenské satelity včasného varování a vědecký výzkum. Je obtížné stanovit mezi nimi jasné dělicí čáry nebo oddělit vojenské a civilní využití. Státy navíc nedeklarují všechny úkoly satelitů při jejich vypuštění. V případě, že by se státy rozhodly umístit do satelitů jaderné hlavice, mohlo by se bohužel hovořit o další, tj. sedmé skupině. Na oběžné dráze by mohly zůstat do doby vypuknutí krize a potom být využity bez jakéhokoli varování k útoku na zemní cíl. Tato úloha by tak byla dalším rozšířením systémů již dříve vyvíjených v bývalém Sovětském svazu a Čínské lidové republice v 60. letech k ohrožení Spojených států útokem z nízkozemní oběžné dráhy okolo jižního pólu. Takový satelit s jadernou hlavicí by mohl využívat technologie, které jsou dnes dobře známé a využitelné, i když Kosmická smlouva (OST) z roku 1967 jednoznačně zakazuje rozmístění jaderných zbraní do kosmického prostoru a na vesmírná tělesa.⁹⁾

Pro lety satelitů a plnění jejich různých úkolů představuje nebezpečí tzv. kosmická tříšť (kosmický odpad). Jedná se o velké množství různých částí satelitů a raket či věcí neúmyslně upuštěných kosmonauty při jejich činnosti ve vesmíru (šroubováky, rukavice, videokamery

aj.). Některé z těchto objektů, létající rychlostí okolo 28 tisíc kilometrů za hodinu, časem vletí do atmosféry a shoří, nicméně jejich počet se s rostoucí vesmírnou aktivitou různých zemí a organizací stále zvyšuje. Zatímco v roce 1967 dosahovalo množství těchto objektů o velikosti přes 10 cm počtu 1200 kusů, v březnu roku 2007 jich bylo údajně již okolo 11 000. Větší menších než 10 cm by mělo na nízkozemních oběžných drahách létat okolo 20 000.¹⁰⁾

Antisatelitní prostředky (ASAT)

Antisatelitní útočné systémy (Anti-Satellite – ASAT) jsou vyvíjeny v různých podobách. Mohou se jimi stát například balistické řízené střely středního a dalekého doletu, či zařízení pro vypouštění satelitů (Satellite Launch Vehicle – SLV) odpalované z pozemních či námořních základen a upravené pro plnění úkolu ASAT dodáním vhodného destrukčního zařízení. Jeho omezená váha (100–200 kg) souvisí s nutností doplnit destrukční výbavu vyhledávačem, řídicím systémem a motory ke korekci trajektorie letu. Mezi další prostředky ASAT se řadí satelitní interceptory a lasery (pozemní, námořní, vzdušné či vesmírné) apod. Destrukčním činitelem mohou být jaderné hlavice, vysoce účinná konvenční trhavinna, konvenční hlavice využívající k zničení satelitu vlastní kinetickou váhu, laserový paprsek k oslepení senzorů aj. K vyřazení činnosti satelitů, aniž by došlo k jejich viditelné destrukci, se může využít barva k přemalování senzorových oken, zdeformování solárních panelů, připojení rušiče na satelit k pozdější aktivaci, využívání mikrovlnného záření ke zničení satelitních elektronických komponentů aj. K vyřazení satelitů by také mohlo dojít zničením řídicích pozemních stanic údery řízenými střelami, činností speciálních jednotek nebo teroristických organizací.¹¹⁾

Ve Spojených státech začaly zkoušky ASAT již v roce 1959, v Sovětském svazu se datují od roku 1968 a v Čínské lidové republice od roku 2005. V lednu 2007 ČLR překvapivě sestřelila svou zastaralou meteorologickou družici mobilní řízenou střelou středního doletu, což vedlo k dalšímu rozšíření „kosmického odpadu“. Předpokládaným důvodem bylo prokázat vlastnictví účinného systému ASAT pro případ rozšíření omezeného charakteru amerického protiraketového systému a jeho nahrazení tzv. robustní variantou. Od poloviny 80. let všechny tři země mají vyvíjet pozemní lasery s využitím pro ozář-

ní nebo oslepení družic, popřípadě zničení elektro-optických senzorů satelitů.¹²⁾

Národní vesmírná politika Spojených států z roku 2006

V nové jaderné politice USA, naznačené v dokumentu Nuclear Posture Review (NPR) z ledna 2002, jsou defenzivní i ofenzivní systémy chápány jako rovnocenné prostředky vzájemně se doplňující obrany a odstrašení. Takzvanou novou triádu mají podle NPR tvořit útočné úderné systémy (jaderné i nejaderné), obranné systémy (aktivní a pasivní), přičemž základem má být postupně se rozrůstající systém protiraketové obrany a revitalizovaná obranná infrastruktura, která bude včas poskytovat nové kapacity proti vznikajícím hrozbám. Na dokument NPR, jak známo, navázala Národní bezpečnostní strategie USA (září 2002), která především vyhlásila kontroverzní koncepci preemptivních úderů, umožňující realizovat předstihující úder v případě bezprostřední bezpečnostní hrozby pro Spojené státy.

V říjnu 2006 americká administrativa vydala Národní vesmírnou politiku, ve které se mj. tvrdí, že „USA považují vesmírné kapacity, včetně pozemních segmentů a podpůrné komunikace, za životně důležité pro národní zájmy“. Dokument argumentuje, že mírové účely umožňují americké obranné a s nimi spojené zpravodajské aktivity ve vesmíru, že Spojené státy budou považovat účelové rušení amerických vesmírných systémů za porušení svých práv a že „USA budou odrazovat nebo zabraňovat ostatním buď omezování těchto práv, nebo vyvíjení kapacit předurčených k takové činnosti“. Dále konstatuje, že USA budou v případě potřeby upírat protivníkům použití vesmírné kapacity k ohrožení národních amerických zájmů a že Spojené státy budou „oponovat vývoji nových právních režimů nebo jiných omezení, které by mohly zakázat nebo omezit přístup USA do vesmíru či jeho využívání“.¹³⁾

Postoj USA ke smlouvě zamezující zbrojní závody v kosmu

Současná americká administrativa, která klade důraz na omezený charakter budované protiraketové obrany, avšak nevylučuje její zkvalitňování, oficiálně zastává k možnosti militarizace kosmického prostoru odmítavý postoj. Na Konferenci o odzbrojení v Ženevě nicméně jednoznačně odmítá návrh smlouvy preventivně zabraňující zbrojním závodům v kosmu (Prevention on an Arms Race in Outer Space – PAROS), předložený Čínskou li-

dovou republikou a Ruskou federací v roce 2002. Návrh předpokládal mj. pokračování v politice vojenského využívání kosmu, nikoli však rozmísťování útočných konvenčních zbraní a použití síly proti vesmírným satelitním objektům, které by vedlo k militarizaci kosmu. Na zasedáních Valného shromáždění OSN také USA v posledních letech hlasují proti přijetí příslušné rezoluce, a to v rozporu s pozitivním přístupem naprosté většiny členských států. Svůj postoj odůvodňují tím, že ve vesmíru nejsou žádné zbraně, současná mezinárodní legislativa je dostatečná a že ve vztahu k vesmíru neexistují žádné závody ve zbrojení. Podle již uvedené americké nevládní organizace Unie znepokojených vědců z cca 800 aktivních satelitů jich Američané údajně vlastní 400, zatímco Rusové 90 a Číňané 35. To prý také může vysvětlovat, proč USA ze svého hlediska nevidí žádné zbrojní závody ve vesmíru, když mají v této oblasti tak bezkonkurenční převahu.¹⁴⁾

Mezinárodněprávní zajištění kosmu je vysoce žádoucí

Faktem zůstává, že mezinárodní či dvoustranné smlouvy vztahující se k vesmíru rozmístění například útočných konvenčních prostředků do kosmického prostoru jednoznačně nezakazují. Spojené státy také dosud nedefinovaly konečnou podobu vytvářeného systému protiraketové obrany. Zatím se hovoří pouze o jeho dalším zkvalitňování v závislosti na vývoji nových technologií. Není proto jisté, zda zůstane zachován jeho často deklarovaný omezený rozsah, či přeroste do tzv. robustní podoby zahrnující rozmístění útočných vesmírných komponentů. Další přístup Spojených států, odvozený z jejich supervelmocenského postavení, také do značné míry předurčuje, jak se bude situace v této tak citlivé bezpečnostní oblasti vyvíjet. Je nesporné, že existují komplikace ztěžující sjednání smlouvy PAROS a s ní související zákaz zkoušek systémů ASAT. Kromě problémů s definicemi, například ve vztahu k určení kosmického prostoru a jeho militarizace, s výkladem příslušné mezinárodněprávní legislativy a s utajováním úkolů vojenských družic, hrají významnou úlohu i bezpečnostní zájmy hlavních aktérů světové politiky. Nicméně z hlediska zabránění vesmírným zbrojním závodům a jednoznačného mezinárodněprávního zajištění mírového využívání kosmického prostoru by jeho smluvní zabezpečení bylo zřejmě vysoce žádoucí. Vstřícný postoj Spojených států

o tomto směru by nepochybně příznivě ovlivnil bezpečnostní klima ve světě, a mohl tak pozitivně ovlivnit i řešení dalších citlivých kontrolně-zbrojních a odzbrojovacích problémů, zejména ve vztahu k jaderným zbraním.

Miroslav Tůma (1937) je externím spolupracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

tuma@iir.cz

¹⁾ Šulc, František: Úvod z publikace Protiraketová obrana (Radek Khol, František Šulc a kol.), vydal Ústav mezinárodních vztahů s podporou MZV České republiky, Praha 2004, s. 16.

²⁾ Ondřej, Jan: Právo mezinárodních prostorů. Prameny a nové proudy právní vědy č. 32, Praha: Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, 2002, s. 8.

³⁾ Konference o odzbrojení v Ženevě je jediným mezinárodním fórem k sjednávání kontrolně-zbrojních a odzbrojovacích smluv. (Pozn. autora).

⁴⁾ Ustanovení smlouvy ABM zavazovala smluvní státy budovat pouze po dvou komplexech protiraketových zbraní (jeden k ochraně hlavního města a jeden k ochraně základny mezikontinentálních balistických řízených střel). Na základě *Protokolu ke smlouvě ABM* z června 1974 si mohly obě strany ponechat pouze jednu základnu obranných raket (USA k obraně základny mezikontinentálních RS v Grand Forks v Severní Dakotě a SSSR základnu k obraně Moskvy) a tyto základny vyměnit. Smluvní strany mohly použít radarovou techniku pouze na základě přesného vymezení a nesměly vyvíjet, zkoušet ani rozmísťovat protiraketové prostředky na moři, ve vzduchu nebo v kosmickém prostoru, ani budovat pohyblivé pozemní protiraketové systémy. Smlouva limitovala rovněž technická zlepšení protiraketových systémů a umožňovala provádět kontrolu plnění smlouvy pomocí národních technických prostředků.

Tůma, Miroslav: Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a Česká republika, ÚMV Praha 2002, s. 246.

⁵⁾ Ondřej, Jan: Právo mezinárodních prostorů. Prameny a nové proudy právní vědy č. 32, Praha: Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, 2002, s. 58, 59.

⁶⁾ Úmluva o registraci objektů vypuštěných do kosmického prostoru (CR) z roku 1975, Dohoda o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech (MA) z roku 1979, Úmluva o zákazu vojenského nebo jakéhokoliv jiného nepřátelského použití prostředků měnících životní prostředí (ENMOD) z roku 1977, Ústava a úmluva Mezinárodní telekomunikační unie (ITU) z roku 1992.

⁷⁾ Intelsat a Globalstar jsou satelitní komunikační systémy, ESA – European Space Agency (pozn. autora).

⁸⁾ Lennox, Duncan: Launching out, Jane's Defence Weekly, Vol. 44, Issue 13, 28 March 2007, s. 25.

⁹⁾ Tamtéž, Vol. 44, Issue 13, 28 March 2007, s. 26.

¹⁰⁾ Tamtéž, Vol. 44, Issue 13, 28 March 2007, s. 25.

¹¹⁾ Tamtéž, Vol. 44, Issue 13, 28 March 2007, s. 27.

¹²⁾ Tamtéž, Vol. 44, Issue 13, 28 March 2007, s. 26, 27.

¹³⁾ Tamtéž, Vol. 44, Issue 14, 4 April 2007, s. 28, 29.

¹⁴⁾ Tamtéž, Vol. 44, Issue 14, 4 April 2007, s. 29.

Makroekonomické souvislosti zabezpečení obrany státu

EVA JÍLKOVÁ

Na začátku nového tisíciletí postihla v důsledku probíhajících světových událostí Českou republiku významná proměna armády a jejího tradičního obranného úkolu. Četné změny se udály v souvislosti se zapojením do politických, vojenských a ekonomických světových struktur. Množství rizik vnějšího ohrožení vojenského charakteru má zmenšující se tendenci, a tudíž se snaha o mocenské odstrašení nebo násilné odrazení vojenského napadení země stává minulostí. Potřeba obrany však existuje, ale komplexní zabezpečení obrany získává podstatně odlišný rozměr. Nezměnila se však skutečnost, že zabezpečování obrany souvisí s ekonomikou, respektive národním hospodářstvím země. Dokonce lze mezi ekonomikou a obranou sledovat daleko těsnější vazby.

Pro hospodářský vývoj našeho státu byl významným mezníkem vstup České republiky do Evropské unie, jenž také vyvolal celou řadu procesů, které nezanedbatelně ovlivňují makroekonomické ukazatele. Členství České republiky v Evropské unii a zároveň v Severoatlantické alianci vytváří kvalitativně novou dimenzi našeho postavení nejen v Evropě, ale i v rámci celého světa. Tyto skutečnosti umožňují vysokou úroveň mezinárodní bezpečnosti, sociálně-ekonomickou stabilitu a základní předpoklady vyšší dynamiky ekonomického rozvoje, a tím i růst kvality života našich občanů.

Členství České republiky v integračních uskupeních s sebou přináší celou řadu závazků a nákladů, ale také mnoho přínosů a užitků. Obě zmíněné skupiny aspektů se silně dotýkají národního hospodářství České republiky.

Jestliže vnímáme těsný vztah mezi růstem hrubého domácího produktu (HDP) a ekonomickým zabezpečením obrany, je zřejmé, že bude zvyšování hospodářského růstu doprovázet úměrné zvyšování bezpečnosti státu, respektive zkvalitňování zajišťování obrany.

Všeobecně se tvrdí, že objem prostředků vydávaných na národní obranu je příliš velký a existuje snaha snižovat podíl výdajů na obranu ze státního rozpočtu. Je však logické, že čím větší bude finanční zdrojová základna, tím vyšší bude také pravděpodobnost našeho přežití v případě, že by se Česká republika dostala do krizové situace.

V současné době má obsah ekonomického zabezpečení obrany stále více tržní

charakter, a to především její materiální zabezpečení, a dá se předpokládat, že se bude trhu stále intenzivněji přibližovat. Diskuse se tedy v podstatě týká hledání optimálního místa státu a státního řízení při plánování a programování obrany. Nejsilnějším požadavkem je, aby se jasně definovalo, kdy a kde je potřebné doplňovat působení svobodných tržních mechanismů a svobodné rozhodování jedinců státními intervencemi a koordinovat činnosti státním managementem. Naopak intervence ekonomických zájmů tržního sektoru do státního řízení při plánování a programování obrany jsou patrné a zvyšující se agresivnost nadnárodních monopolů zesiluje tržní ovlivňování politického systému, a tím veřejného sektoru.

Vzniká zde poměrně složitá, rozporuplná otázka efektivnosti při zajišťování obrany, neboť obrana, a vlastně každá oblast veřejného charakteru, ke své efektivní realizaci nutně potřebuje spolupráci firem, respektive soukromého sektoru. Tímto vzniká prostor pro nemorální korupční jednání obou zúčastněných stran, zejména pro korupci veřejných činitelů a k podřizování jejich činností záměrům ekonomických subjektů. Soukromé zájmy jednotlivých subjektů jsou prezentovány jako zájmy státu, veřejné, či dokonce národní zájmy. Je samozřejmě, že tak dochází ke zneužití celého demokratického systému a z ekonomického hlediska k neefektivnosti.

Kritéria hodnocení ekonomického systému

Chceme-li posoudit výkonnost ekonomiky a úroveň životních podmínek v ze-

mi, včetně úrovně obrany obyvatel, použijeme k tomu základní všeobecně uznávaná kritéria hodnocení ekonomického systému. Tato kritéria se vztahují k národní úrovni, jsou tedy makroekonomického charakteru a souvisejí s ekonomickou úlohou státu v hospodářské politice. Jsou to následující kritéria:

- **Bohatství a míra růstu.** Bohatství země odráží její minulý ekonomický vývoj. Hrubý národní produkt ukazuje výrobu ekonomiky v daném roce a představuje výsledek fungování výrobních faktorů ve vlastnictví rezidentů dané země. Národní vlády se pokoušejí navrhovat takovou hospodářskou politiku, která by prosazovala růst. Rostoucí HDP zvyšuje ekonomické možnosti, které má země k dispozici. Růst zvyšuje životní úroveň obyvatelstva a také ekonomickou, politickou a vojenskou sílu státu.

- **Stabilita.** Samotná stabilita je v rozporu s předcházejícím kritériem, neboť ekonomický růst znamená narušení stability, a ta naopak popření jakéhokoliv růstu. Ekonomická stabilita však představuje pevnou a trvalou základnu tím, že připouští soudržnost sociálních a obranných programů.

- **Efektivnost.** Efektivnost znamená dosáhnouti maximálního výstupu z dostupných zdrojů.¹⁾ Každá ekonomika se pokouší maximalizovat výstup žádaného zboží a služeb na jednotku v čase, existující úrovní technologií a dostupných výrobních zdrojů. Ekonomika vyrábí efektivně, když nemůže vyrábět více jednoho statku, aniž by vyráběla méně jiného statku, nachází se tedy na hranici produkčních možností.

- **Bezpečnost.** Jak dobře ekonomický systém zabezpečuje obranu sebe sama a bezpečnost jednotlivých obyvatel země, je rozhodující záležitostí vlády. Stát se stará o obranu před vnějším napadením, vnitřní bezpečnost, ekonomickou bezpečnost, bezpečnost práce atd. Při jejich zajišťování musí stát a jeho občané přistoupit na kompromisy, neboť bezpečnostní cíle a nástroje jejich dosahování nejsou vzájemně nezávislé. Například, příliš mnoho obranných výdajů může snížit ekonomickou bezpečnost.

- **Ekonomická svoboda.** Toto kritérium vyjadřuje míru, v jaké mohou jednotliví spotřebitelé a podnikatelé činit základní ekonomická rozhodnutí ohledně volby zboží a služeb a užití vzácných zdrojů. Taková svoboda zahrnuje spotřebitelovu volbu, svobodu firem rozhodovat o alokaci a produkci apod.

- **Spravedlnost.** Z tohoto hlediska lze stát hodnotit na základě rozsahu ekono-

ZBROJENÍ A ODZBROJENÍ

mické a sociální diskriminace uvnitř systému. Diskriminace založené na pohlaví, rase, věku, vlasteneckém původu, a vyskytuje se i další. Obvykle je kritérium spravedlnosti normativního charakteru a poskytuje plodný důvod pro politická rozhodnutí co do formy státních výdajů.²⁾

Hodnocení obrany z pohledu teorie veřejného statku

Národní obrana je považována za veřejný statek, protože jakmile je jednou obranná schopnost státu vytvořena, každý občan z ní získává určitý prospěch. Obrana se tím však nezmenšuje; tedy užitek plynoucí jednomu obyvateli neznamená snížení užítka jiného obyvatele. Předpokládá se, že smysl obrany spočívá v pokrytí všech aspektů vojenského zabezpečení, včetně války. Nezmenšitelnost jako vlastnost však nemusí platit, pokud vypukne válečný stav.

Válečná situace se dá popsat na příkladu ucpání veřejných silnic. Veřejnost těžší z vlastnictví cesty, ale když nastane dopravní zácpa, těžko se může argumentovat tím, že „spotřeba cesty“ jednoho motoristy nemá žádný vliv na spotřebu jiného motoristy. Podobně může být při útoku na území státu spotřeba obranných zdrojů jedním regionem nákladem jiného regionu. Krizové plány armády mohou skutečně zahrnovat vzdání se některých částí státu ve prospěch nepřítele za účelem uhájit strategičtější oblasti.³⁾ Tento příklad opět vyvolává otázku efektivity, která je vždy spojena s problémem užítka a dostatečnosti. Jinými slovy – jaký užitek získávají obyvatelé zabezpečením obrany a kolik tohoto statku má stát realizovat.

Ve veřejném sektoru, tedy i ve sféře obrany, lze spatřovat tendence vedoucí k neefektivnosti, které jsou dány zejména neexistencí zisku, neměřitelností užitků plynoucích z obrany anebo nemožností konkurence ve sféře obrany apod.

Ekonomické aspekty obrany

Ekonomika především tvoří surovinovou a energetickou základnu obrany, a dále je to celá řada ekonomických aspektů a projevů procesů a činností probíhajících v rámci obrany. Můžeme říci, že v současných podmínkách neustále narůstá význam ekonomických aspektů obrany (bezpečnosti), které se projevují především ve velikosti objemu výdajů. Narůstající nároky a požadavky na finanční a materiální zdroje v logickém kontextu vyplývají z charakteru možného ozbrojeného konfliktu. Nedostatky v ma-

teriálním a technickém zabezpečení k vedení války dnes není možné nahradit nebo vykompenzovat vyšší úroveň lidského kapitálu, byť by byl z nejvybavenějších a na špičkové úrovni. V současné době se musí počítat s vysokou úrovní materiálně-technického zabezpečení obrany, jehož kvalita je přímo úměrná finančním nárokům a potřebám.

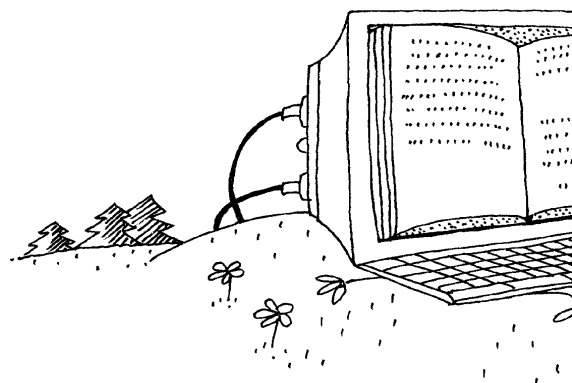
Ačkoli jsou ozbrojené síly, zvláště armáda a policie, financovány ze státního rozpočtu, a tudíž odčerpávají ekonomické zdroje, mohou také do určité míry přispívat k hospodářskému rozvoji státu. Tento přínos je však možný pouze za předpokladu, že jsou schopny efektivně využít zbraňové systémy a vojenská zařízení vyvinutá a vyrobená v zemi, a stát je pak může uplatnit na vnějším trhu. Výrazně mohou přispívat na snižování kriminality, obtížnější však je konkrétní realizace jejich přínosů, neboť existuje poměrně slabá schopnost obranného potenciálu konkrétní vazbu dostatečně kladně využít. Naopak, lze sledovat především výše zmíněné finanční nároky, které vyžaduje modernizace armádní a policejní výzbroje a výstroje. Problémem také je, že v privátním sektoru českého průmyslu (včetně obranného) je výzkum a vývoj roztržitý a mnohdy duplicitní, vesměs limitovaný nedostatkem finančních prostředků a neracionálními vývojovými projekty. Slabinou je zapojení českého obranného průmyslu do mezinárodní spolupráce v rámci NATO a Evropské unie.⁴⁾

Z uvedeného vyplývá, že je třeba budovat silnější obousměrné vazby mezi ekonomikou a obranou. Investice do obrany postrádají multiplikační efekt své existence, nevyvolávají tudíž další výdaje, které by znamenaly ekonomický růst. Příznivě by v tomto směru mohlo zasáhnout zkoncipování a realizace systému komplexního řízení bezpečnosti. Úspor lze také dosáhnout lepší komerční činností při nákupu zbraňových systémů a výstroje v zahraničí, zvláště při koncipování obchodních smluv.

Makroekonomické aspekty obrany se dotýkají především následujících oblastí:

• Narůstající výdaje na zbrojení.

Zatímco v posledním desetiletí dvacátého století jsme mohli ve vyspělých oblastech světa sledovat pokles výdajů na zbrojení, přelom a počátek 21. století znamená jejich opětovný růst v celosvětovém i regionálním měřítku.

• **Světový obchod se zbraněmi a vojenským materiálem.** Stav a tendence vývoje vojenské výroby ve světě je velice aktuální téma. Nejlukrativnější oblastí vojenské výroby se ve světě stává letecký průmysl a na něj navazující výroby a služby. V oblasti obchodu se zbraněmi a vojenským materiálem narůstají aktivity zpravodajských služeb, zejména v nejrozvinutějších státech, přičemž dochází k mnohostrannému soupeření mezi nimi.

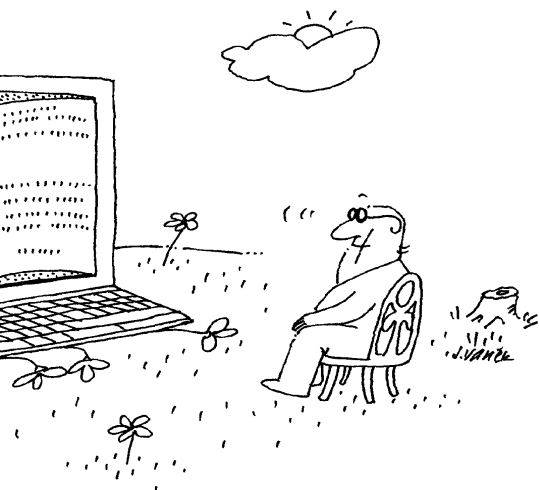
• **Odzbrojování, kontrola zbrojení a obchodu se zbraněmi.** Jednání o odzbrojování pokračují i po skončení studené války, přičemž po rozsáhlém zavedení zbraní hromadného ničení do výzbroje moderních ozbrojených sil lze sledovat novou kvalitu a rozměr. Nelegální proliferace zbraní hromadného ničení i konvenčních zbraní vytváří novou oblast bezpečnostních hrozeb, proti které rovněž začínají výrazně působit zpravodajské služby. Maximální omezení šíření zbraní hromadného ničení a jejich nosičů je za současné mezinárodněpolitické situace jedním z jejich prvořadých úkolů. Rozšiřuje se okruh států vlastnicích nebo vyvíjejících zbraně hromadného ničení, ať jde o zbraně jaderné, chemické či biologické.

Ve všech jmenovaných směrech úvah se setkáváme s tím, že se připouští jejich sociálně-ekonomická dimenze. Zejména zvyšující se náklady národních programů na vývoj složitější vojenské techniky a globalizace obchodu se zbraněmi hovoří pro upevnování mezinárodní spolupráce v této oblasti.

Zúčastněné státy pak mohou ze vzájemné spolupráce získávat významné užítky ekonomického, vojenského i politického charakteru.

Specifika zabezpečení obrany státu

Ekonomické zabezpečení obrany státu má silně makroekonomický charakter. Je dán především skutečností, že je realizováno v procesu rozpočtování vztaheném ke státní úrovni. Výdaje státu na obranu se

odrážejí v ekonomice země, ale z velké části záleží na stupni ekonomického vývoje, na vojensko-politických ambicích země a dalších skutečnostech. Výraznou zvláštností obrany z ekonomického hlediska je, že se na jejím zabezpečování podílejí státní finance, o nichž rozhodují politici. Dalším výlučně typickým jevem při zabezpečování obrany je její samotná realizace, neboť neprobíhá opakovaně nebo průběžně, ale mnohdy nenadále, mimořádně a má jedinečný charakter. K realizaci obranných cílů navíc neslouží běžné tržně konformní nástroje hospodářské politiky, ale zejména specifické nástroje, které mají formu zákonů, norem, vyhlášek a opatření, ale také dohod, smluv, a různých kontingentů apod.

Eva Jílková (1974) pracuje na katedře ekonomie Fakulty ekonomiky a managementu Univerzity obrany v Brně. Zabývá se obecnou ekonomickou teorií, ekonomikou obrany státu a otázkami bezpečnostní politiky státu a krizového řízení.

Eva.Jilkova@unob.cz

Použitá literatura

- Potůček, M. a kol. *Putování českou budoucností*. Praha: CESES, 2003. 181 stran. Dostupné z: ceses.cuni.cz
- Schiller, B. R. *Makroekonomie dnes*. Brno: Computer Press 2004.
- Weida, J. W., Gertcher, L. F. *The Political Economy of National Defense*. USA, Colorado: Westview Press, 1987.
- Zpráva o zajištění obrany České republiky. Praha: 2006. Dostupné z: www.army.cz/images/id_50_01_6000/5238/zprava.doc

¹⁾ Schiller, B. R. *Makroekonomie dnes*. Brno: Computer Press 2004, s. 17.

²⁾ Výčet kritérií dle Weida, J. W., Gertcher, L. F. *The Political Economy of National Defense*. USA, Colorado: Westview Press, 1987, s. 41.

³⁾ Weida, J. W., Gertcher, L. F. *The Political Economy of National Defense*. USA, Colorado: Westview Press, 1987, s. 46.

⁴⁾ Potůček, M. a kol. *Putování českou budoucností*. Praha: CESES, 2003. Dostupné z: ceses.cuni.cz

Cynická demokracie

Nejen díky diskusi o Evropské ústavní smlouvě, ale i s ohledem na aktuální politickou skutečnost, objevují se opět, po pomalu už zapomenutých studiích Roberta Dahla práce o povaze demokracie, o vhodnosti používání tohoto pojmu jako instrumentu poznávání a uvědomování si toho, v čem žijeme. Je tomu tak nejen v Evropě a Spojených státech, ale i v zemích za ideologickým atlantickým valem, kterým se zdají být obklopeni noví členové Evropské unie, kterým jako by se tato kritika současných politických poměrů v jejich zemích zdála být rezignací na úspěch politické změny, k níž zde v nedávné době došlo. Toto citové pohnutí by však nemělo být důvodem nepřiznat si, že dávání slova demokracie do závorek také znamená, že bychom měli být opatrnější v používání tohoto v minulosti i současnosti různě vykládaného pojmu. Dáme-li pojem demokracie do souvislosti s klíčovými slovy a slovními spojeními jako politika dominance, politika hodnot, bezhodnotová politika, technologie mocenské asymetrie, odložené ospravedlnění, operativní lhostejnost, cynismus vůči svobodě pravdy, dojdeme k poznání, že název této stati není politickým poetismem, ale pojmenováním problému, který je nad-národní a nad-státní, nejen regionální, ale i celosvětový.

I.

„Proto, aby tady byla opravdová společnost politiků, je zapotřebí, aby se převahy konkurentů přenesly na prvopočáteční úroveň rovnosti mezi ty kompetentní a nekompetentní.“

Jacques Ranciere

Soudobý stav *demokracie* v západních zemích (ve Spojených státech, stejně jako v zemích Evropské unie a zbytku Evropy) začíná nápadně připomínat zahřívací stádium vzniku *bez-hodnotové politiky*. Důvodem, proč můžeme zvolit toto označení, je především fakt, že samotné prostředky dosahování tzv. politických cílů se velmi rychle začínají podobat striktně nátlakovým a účelovým, veskrze militárním nástrojům politiky dominance.

Máme na mysli takový model politického jednání, jehož hlavním cílem je nastolení stavu mocenské asymetrie. Řekněme, výsadní převahy nad protivníkem, které je dosahováno vesměs silovými prostředky represe. To znamená, že se jedná o postupy, které mají téměř veškeré znaky války. Můžeme jenom doplnit, že v současnosti se do modelu mocenské asymetrie neustále vrací jakási zatvrzelá povaha politiky, a připomeňme si v této souvislosti známé rčení Carla Schmitta

o podstatě politiky jako diferencí mezi přáteli a nepřáteli, a to ještě v poněkud umocněné podobě.

Jde nám tedy a především o dvě věci:

- Jednak neustálé rozšiřování vlivu již etablovaných hráčů na politickém kolbišti směrem, který bychom mohli označit za expanzi politiky. Jedná se o formy vylastňování veřejného zájmu, které nabývají sice různých podob, ale výsledek bývá stejný – omezení vlivu veřejnosti a posílení domény politiky.

- Druhým prvkem v této poněkud bizarní praxi je následné vzájemné zákulisní spojování aktérů dohod za účelem vyloučení ostatních.

Můžeme tedy hovořit o přeměně techniky politického vyjednávání za technologii mocenské asymetrie, kdy dříve ještě pracně *vyjednávané* pozice jednotlivých stran jsou vytěšňovány silou převahy ve prospěch asymetrické, dominantní a pokud možno neprodyšné hierarchie dohod, které nepodléhají sféře veřejného testování.

Uskutečňování zájmů veřejnosti je v tomto případě postupně odsouváno na okraj či přímo vylučováno, pokud více méně náhodou nejdou ruku v ruce s politickým kalkulem. Převládajícími prvky v této fázi *politické praxe* jsou diskurs represe a jeho doprovodné efekty: *ignoranc*

ce a *lhostejnost* vůči veřejnosti, vůči jejím potřebám, zájmům a hodnotám.

To vše má ovšem nutné důsledky, neboť právě při použití politiky dominance jsou její první obětí hodnotové rámce a zájmy veřejnosti. Druhou, a nikoli méně závažnou obětí, je pak samotný diskurs politiky. Stává se ryze diskriminačním diskursem vůči všem, kdo nejsou jeho součástí.

Nicméně tento přístup má poměrně zdatné zdůvodnění, které se opírá o posunutou interpretaci Kantova výroku o pojmu politiky: jedná se totiž vždy o to, *jak vzít v úvahu ostatní, aniž by bylo někomu řečeno, jak je možné zapojit je do děje.*

Pokud vyloučíme uvažování o druhých ze souvislostí jejich oprávněného zapojení do politického jednání, můžeme téměř vždy zesilovat hledisko reprezentace na úkor hlediska aktivní účasti. Odtud vede jen velmi krátká cesta k ovládnutí mínění a zájmů veřejnosti s poukazem na to, že od zapojování veřejnosti jsou tu jen jejich zástupci. Tímto krokem je odpojení veřejnosti od politiky vlastně ustaveno.

Skoro by se chtělo říci, že úspěšnost existence politické strany je nyní dána její schopností *chovat se* nikoli jako zprostředkovatel aktivní účasti občanů na veřejné zodpovědnosti, ale spíše jako monopolní hráč na strategických trzích zpolitizovaných veřejných či soukromých aktivit.

Byť se zrovna v českém prostředí nejedná o významné zdroje surovin či závažného ekonomického vlivu, ale jen převážně o informace, je využívání tohoto modelu přesto zřetelné.

Uvedme předběžně, že způsob, jak jsou politické zájmy současnosti určová-

ny především potřebou vyloučení ostatních významnějších hráčů z podílu na *teritoriu politiky rozhodování*, poměrně přesně zapadá do scénáře vedení *politiky podle zákulisních dohod*. V tomto případě můžeme hovořit o provádění politiky podle ryze kartelových dohod.

V daném ohledu je pak rozhodující dominance či mocenská asymetrie ve vymezeném prostředí, a to na úkor pravidel vyjednávání, při jejichž dodržování se ještě braly do úvahy hodnotové rámce, platné i pro veřejnost.

Jedná se tedy o typický projev *politiky dominance* nad *politikou hodnot*, neboť oboje, jak se zdá, sloučit nelze. Hrozba použití síly se totiž stává součástí diskursu politiky jako první prostředek jednání. Tím je dosavadní rámec demokratických principů omezován pouze na ty případy, kde téměř o nic významného nejde. A naopak, v tzv. zásadních otázkách platí čím dál zřetelněji, že sama dominance je cílem: monopolizace prostředí umožňuje odsunutí hodnot, aniž se sama musela podrobit ospravedlnění za vylučování druhých.

Docházíme tak do stadia záměrného potlačování veřejné odpovědnosti, v němž je zjevně nadužíváno procedury *odloženého ospravedlnění*, při kterém platí, že hodnoty nemusejí jít ruku v ruce s přítomným stavem věcí, neboť jsou důsledně přesměrovány na pozici příštího uspořádání společnosti.

Odkaz na věci budoucí je nepochybně formou odloženého zúčtování, které nabývá podoby ospravedlnění tím, že teprve komplexnější, budoucí stav society má zpětně osvětlit, a ovšem i vykoupit, dnes užívané praktiky. Jistě tím podporuje i onu utěšenou a ve své podstatě ironickou verzi o příliš *zjednodušeném*, a tudíž zavádějícím pohledu na současnost.

Nicméně právě s ohledem na to, že až v delším časovém horizontu, řekněme někdy později, teprve ze zpětného pohledu se posvěcuje všechno to, co si veřejnost navykla chápat jako oběť pro budoucnost (kterou ovšem nikdo nechce a ani nemůže vykoupit tady a teď), pak postupně uniká odpovědnost za věci nynější.

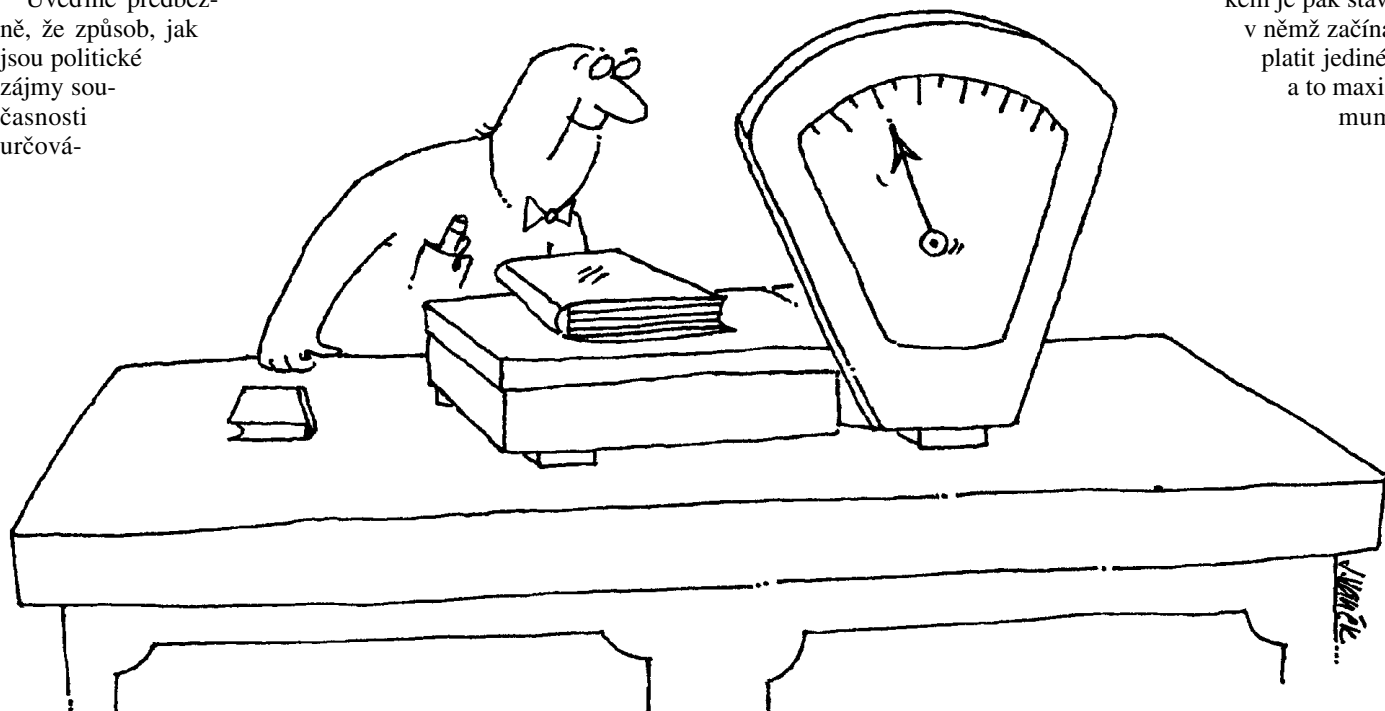
Odložené ospravedlnění je sice vším možným, jenom není hodnotovou verzí pro veřejnost zodpovědnost. A že vyhovuje politickým elitám, je bohužel málo platné.

II.

„...moc při tom, jak překračuje pravidla, právní pravidla, která ji organizují a vymezují, se v důsledku toho prodlužuje za tato pravidla, dosazuje se do institucí, projevuje se v technikách a opatřuje si prostředky, dokonce i násilné, k tomu, aby mohla fyzicky zasahovat.“

Michel Foucault

Kontroverzní politická praxe naznačuje, že jejím přetrvávajícím motivem je síce zakrývání, avšak dosud nevyhlášená válka vůči veřejné zodpovědnosti. Výsledkem je pak stav, v němž začíná platit jedině, a to maximum

lhostejnosti vůči závazkům k veřejnosti, a naopak, nutným minimem je povinnost udržet se ve hře stejných hráčů téměř za jakoukoli cenu. Na teritoriu politiky se tak objevuje poněkud zvláštní jednání, které umožňuje sloučit zdánlivě zcela heterogenní světy.

Můžeme je označit za *operativní lhostejnost*, to znamená, za postup, který zcela účelově zaměňuje cíle za prostředky a programy za zákulisní dohody podle toho, jaká je momentální mocenská potřeba. V takovém stadiu je pro akтеры politiky nezbytné předsunovat před samotné politické jednání určitou pragmatickou zdrženlivost, především pak lhostejnost, a to jednak vůči obecným závazkům vyplývajícím z programových tezí, a vůči hodnotovým rámcům, na nichž by měla být založena veřejná odpovědnost.

V takovém případě hovoříme o lhostejnosti chladného kalkulu, neboť umožňuje pružně směřovat část veřejné odpovědnosti za podíl na mocenských pozicích. Vysvětlován je ovšem jako vhodná nabídka k politickému smíru.

Jako operativní označujeme tento typ lhostejnosti právě proto, že ještě existují volné, neobsazené veřejné zájmy, které ovšem nemají stejnou míru přidané hodnoty z hlediska přímé kalkulace na mocenský vliv, jež z toho lze získat. Účelová kalkulace potom dodává onen nezbytný a pružný charakter nezájmu o naplnění veřejné odpovědnosti.

Potom každá taková výměna podílu na veřejné odpovědnosti za výhodu vlivové pozice umožňuje disponovat nástroji na eliminaci politického protivníka a zřejmě stojí za to, aby jí padlo za obětí vše, co s těmito prostředky není bezprostředně spojené.

Stav operativní lhostejnosti je určitým nutným výstupem ze situace, za které již nejsou zohledňovány téměř žádné konkrétní podmínky, v nichž lze artikulovat veřejný zájem – jednoznačně už dominuje politický zájem. Hovoříme především o lhostejnosti k tomu, co by mělo být věcí diskuse, a o operativní manipulaci s prostředím, jež danou diskusi umožňuje. Ve stručnosti lze říci, že se většinou jedná o odložení povinností vůči veřejnosti a současně, jakoby ruku v ruce, se za tímto aktem odkladu skrývá nárok na neustálé zvyšování reprezentace.

Nejspíše nezamýšleným důsledkem stavu převládající *operativní lhostejnosti* je pozvolný nárůst vlivu samotného zastupování, které už ani zdánlivě nepokrývá prvořadé zájmy občanů jako spíše

proměnlivé zájmy politické reprezentace. Tedy, na straně jedné, posilování pozice zastupování na úkor občana, aby, na straně druhé, byl odsunut rámec odpovědnosti a hodnot, za nichž je daný typ reprezentace využíván. Do popředí se tak dostává nový konflikt: totiž rozpor mezi *svobodou názoru* a *svobodou pravdy*.

„Každý ví, že existuje vzácná svoboda názoru, kdežto svoboda pravdy je neustále zpochybňovaná. Pravda je po celou dobu představována všedností, banalitami, přičemž charakter této pravdy je dogmatický, abstraktní, vynucený a tyto banality jsou investované do obhajoby politických režimů, ve kterých hlavní ekonomické autority uplatňují moc schovanou za svobodou názoru.“ (Badiou: 2005: 14)

Popisujeme situaci současnosti, v níž je příliš málo oprávnění k veřejné odpovědnosti, neboť ta předpokládá vyjednání určité rovnováhy mezi svobodou názoru a svobodou pravdy, a naopak, o to více je ve hře reprezentace, samo zastupování, neboť to předpokládá pouze základní shodu na proceduře přeneseného rozhodování.

Měli bychom naopak vycházet z toho, co může platit pro obě strany politiky: svoboda pravdy nemůže být instrumentalizována technikou zastupování názoru ve stejné míře, jako veřejná odpovědnost nemůže být převáděna na pouhé zastupování. Převážení vlivu svobody názoru vede k *cynismu vůči svobodě pravdy* a vytlačuje z veřejného diskursu většinu problematických témat.

V podstatě lze říci, že s tímto pojetím politiky lze vcelku bez potíží dojít k intervenčnímu, silovému jednání, s jehož pomocí pak poměrně snadno nastolujeme pravidla diskriminačních diskursů, v nichž se neustále můžeme odvolávat na svobodu názoru. Doprovodným efektem tohoto pojetí je ovšem stav, v němž individuální zvláštnosti, jako i diferencovanější pojetí pravdy nemá možnost *promluvy* a stává se pouze asistenčním pohledem na převládající praxi dominantní verze politiky. Neboť o určité nezbytné rovnováze v systému politiky veřejné odpovědnosti můžeme hovořit pouze a jen tehdy, pokud je dodržena elementární podmínka: totiž, že samotný výkon moci je postaven na akceptovatelném souladu hodnot, které daná pravidla ospravedlňují.

Tady se ovšem jedná spíše o zákulisní pravidla, která principy výstavby demokratického uspořádání společnosti zpo-

chybují či spíše rovnou vylučují. Můžeme se tedy ptát: *Jaká míra cynismu je zde nutná, aby oběti přítomnosti už předem ospravedlňovaly budoucí oběti?*

Řekněme, že se jedná o nové pojetí politického uspořádání, které bychom předběžně mohli označit jako *cynickou demokracii*.

Výsledkem totiž může být stav, který vzdáleně připomíná konečné řešení problému: účinná praxe politiky bude vycházet z efektivního potlačení lidského faktoru, řekněme ceny člověka a minimalizace nákladů na skutečné důvody nastolení diskriminačních diskursů. Na řadě jsou totiž vždy nové linie odstrašení vůči případným námitkám, řekněme proti všem odlišným hodnotám, které už nyní zpochybňují praxi soudobé politiky. Už proto, že v přítomnosti nemáme žádný referenční systém hodnot, jimiž bychom případná budoucí ospravedlnění mohli vykládat. Nástup bezhodnotové demokracie se tak může stát novým horizontem uspořádání věcí veřejných.

Procedura *dobrovolné absence hodnot* v politice pak nebude pouhou výjimkou v jinak stále přetrvávající tradici naplňování politických zájmů, ale pravidlem pro novou strategii militárních politik.

A co je zásadní novum: převaha politiky, která se opírá o dominanci síly a v některých případech i o vojensko-technologickou nadřazenost, která se ještě nestačila dostat do úvah či do diskuse o hodnotách politiky, je ještě nebezpečnější než většina dosavadních a známých rizik: upřednostňuje sílu jaksí přímo ze své definice.

A silové řešení se ještě nikdy v dějinách nezastavilo před hodnotou lidského života. V této podobě by ona základní lidská hodnota byla uzávkována předem a je otázkou, zda by vůbec někdy byla navráćena zpět do ohniska či centra politiky.

Jiří Bystřický (1955) je vedoucím Katedry elektronické kultury a sémiotiky na Fakultě humanitních studií UK.

bystrick@fsv.cuni.cz

Literatura

- Badiou, Alain (2005): *Metapolitics*, London-New York: Verso.
 Beck, Ulrich (2007): *Vynalézání politiky*, Praha: SLON.
 Bystřický, Jiří (2006): *Média a diskurs politiky*, in: *Mezinárodní politika 7/06*, Praha.
 Foucault, Michel (2005): *Je třeba bránit společnost*, Praha: FILOSOFIA.
 Jameson, Frederic (2005): *Archaeologies of the Future*, London – New York: Verso.
 Ranciere, Jacques (2006): „Le scandale démocratique“, 18/1/06, www.caute.lautre.net/

Čínský hospodářský zázrak: naděje, či hrozba?

Čína se nesporně stává jedním z hlavních ekonomických a finančních mezinárodních aktérů.

FRANTIŠEK MRÁZEK

Mohla by tak navázat na svou předkoloniální éru a obsadit pozici, již zaujímala před rokem 1800, kdy reprezentovala jedno z hlavních míst světové ekonomiky a první manufakturní velmoc. Toto její někdejší postavení dokládá například Adam Smith, který v roce 1776 napsal: „Čína je bohatší země než všechny země v Evropě“.¹⁾ Dnes však rychlý čínský růst vyvolává řadu otázek, zejména zda bude mít pozitivní dopad na mezinárodní vztahy a globální ekonomiku, či naopak přinese komplikace.

Existují dvě základní, protichůdné teorie. Americký politolog Steven W. Mosher se ve své knize, kterou lze volně přeložit jako Plán Číny na ovládnutí Asie a světa,²⁾ přiklání k té méně optimistické. Pochybuje, že se Čína změní v demokracii s volným trhem prostřednictvím obchodu se zahraničím a zvyšováním vlivu tržních sil na domácím trhu. Uznává, že politická svoboda bez ekonomické dlouho nevydrží, ale zpochybňuje, že ekonomická svoboda vede nevyhnutelně ke svobodě politické. Jako důkaz uvádí zejména asijské země Singapur, Indonésii a Malajsi, kde navzdory tržním ekonomikám neexistuje demokratický režim – stejně jako v Číně, která se tomuto hospodářskému systému blíží. Profesor politických věd na Univerzitě v Chicagu John Mearsheimer dokonce tvrdí, že „čínský vzestup nemůže probíhat mírumilovně a vytváří značný potenciál pro válku“.³⁾

Alternativu však přinášejí spíše stoupci možných pozitivních proměn Číny, nehledě na skutečnost, že postupující globalizace stírá dosud poměrně jasné kontury jednotlivých systémů. Potvrdil to například prezident Vladimir Putin na 43. mnichovské konferenci o bezpečnosti politice. Zdůraznil, že sílící ekonomický potenciál nových center moci se nutně promění v kapitál politický, který „upevní multipolaritu“. Jako příklad uvedl trochu nesourodé uskupení BRIC (Brazílie, Ruska, Indie a Číny), možná i proto, aby nenápadně Spojeným státům naznačil rostoucí vliv své země. Důležité ale je, že samotná „Čína vítá přítomnost Američanů ve východní Asii jako stabilizující fak-

tor“, jak již před více než dvěma lety ujal bývalého amerického ministra zahraničních věcí Colina Powella čínský ministr zahraničí Tchang Ťia-süan. Zdrojem konfliktů může samozřejmě být i zvyšující se nerovnováha ve světovém obchodu, nicméně vzestup čínského vlivu nepředstavuje automaticky pokles americké moci. Komentátor zahraničních vztahů IHT Jonathan Power je dokonce přesvědčen, že některé rozpory jsou uměle zveličovány a pocit ohrožení Washingtonu ze strany Číny je dokladem „spíše paranoie než zdravého rozumu“. Nehledě na skutečnost, že růst asijské ekonomiky má a měl by mít i do budoucna příznivý vliv na růst světové ekonomiky, včetně té západní, zatímco její krach by mohl znamenat potenciální hrozbu. Kenneth Rogoff, profesor Harvardské university, zdůrazňuje, že i když je dnes Peking mnohem konstruktivnějším protějškem Spojených států, než býval někdejší Sovětský svaz, nelze vnitřní stabilitu této rychle se vyvíjející země považovat za samozřejmost.⁴⁾ Je tedy v zájmu všech uведенé stability napomáhat, bez ohledu na kritiku některých autorů, že „kapitalismus umožnil přežití čínského komunismu“. Příkladem je nezbytnost společného řešení rostoucího znečišťování životního prostředí. Čínský viceministr životního prostředí pan Jüe počátkem roku připustil, že se jeho země stane největším znečišťovatelem planety a předstihne tak USA.⁵⁾ Obavy mezinárodního společenství vyvolává především skutečnost, že čínská ekonomika, která je ze 70 procent závislá na uhlí – zdroji největšího znečišťování – chce do

roku 2020 zčtyřnásobit svůj HDP, což představuje úměrnou spotřebu energie. Má-li tedy civilizace v jednadvacátém století vůbec přežít, bude muset projít restrukturalizací ekonomiky směrem k obnovitelné energii a diverzifikovanému dopravnímu systému, což bez spolupráce s Čínou a dalšími asijskými zeměmi není možné.

Velký potenciál pro hospodářskou spolupráci

Postavení Číny se upevňuje nejen pro její „velice konstruktivní“⁶⁾ úlohu v otázce bezpečnosti na Dálném východě, jak na únorové schůzce „šestky“ (Rusko, Čína, Indie, Brazílie, Mexiko a Jižní Afrika), týkající se ukončení výroby jaderných zbraní v Severní Koreji, uvedl jeden japonský diplomat a nepřímo potvrdil i šéf americké delegace Christopher Hill. Ale hlavně v důsledku jejího rychle rostoucího hospodářského potenciálu, který se zvyšuje i díky výhodné spolupráci s ostatními asijskými zeměmi. Vzhledem k již téměř strategickému partnerství s Indií hovoří někteří analytici o „Čínoin-dii“, avšak neméně významným faktem je, jak zdůraznila ekonomická příloha deník Le Figaro, že „Čína se nedávno stala prvním ekonomickým partnerem Japonska před USA“.⁷⁾ Čína je dokonce na nejlepší cestě předstihnout Japonsko i ve vývozu zboží, zejména do USA, a zaujmout jeho současnou první pozici. Je sice pravděpodobné, že na toto „oslabení“ Japonska mělo vliv jeho „objevení“ Evropy jako nového strategického partnera, což zdroje „země slunce“ rozdvajilo, ale to nic nemění na rostoucím vlivu Číny na úkor Spojených států. Nejvýrazněji se to dnes projevuje v mezinárodním monetárním systému, kterému dominují čínské dolarové rezervy. Deník Le Monde upozorňuje, že „Peking by se tak již brzy mohl zajímat o největší americké podniky“.⁸⁾

Z tohoto pohledu je vhodné připomenout názor Josepha E. Stiglitze, laureáta Nobelovy ceny za ekonomii, který říká: „Je cosi zvláštního na globálním finančním systému, v němž si nejbohatší země na světě, Spojené státy, půjčuje více než dvě miliardy dolarů denně od zemí chudších – byť je zároveň poučuje o zásadách řádné správy a fiskální zodpovědnosti.“⁹⁾ (V roce 2005 deficit obchodní bilance USA činil 805 miliard dolarů, zatímco úhrn přebytků Evropy, Japonska a Číny byl pouhých 325 miliard USD. U Číny samotné jde přibližně o částku 130 miliard, to znamená, že její měnové rezervy se zvyšují téměř o 30 milionů za hodinu!). Americký esejista William Bonner ve své knize *Impérium dluhů* zastává podobný názor: „Nejmocnější a nejbohatší země od nynějška závisí na úsporách té nechudší. Američané si kupují to, co si nemohou dovolit, a Číňané vyrábějí to, na co jejich klienti nemají prostředky.“ A Warren Buffett, jeden z nejbohatších lidí na světě v rozhovoru pro deník *Le Figaro* uvedl: „Nemáme prostředky, a tak si půjčujeme od našich dodavatelů. Prodali jsme duši asijským ekonomikám.“ I když Spojené státy nemají obchodní schodek pouze s Čínou, právě ona dobře využívá zásady, kterou zdůrazňuje profesor ekonomie na Harvardu Dani Rodrik: „Nic nedokáže zlikvidovat růst účinněji než nekonkurenční měna a neexistuje rychlejší cesta ke zhodnocování měny než prudký vzestup přílivu kapitálu.“

Lednový ekonomický summit v Davosu vzestup Asie potvrdil. Konstatoval, že Washington nepodnikl účinné kroky ke snížení schodku zahraničního obchodu s Čínou a zůstává závislý na zahraničních věřitelích, zejména na čínských bankách. Americký ministr financí Henry Paulson, jenž v uvedeném platebním deficitu vidí nebezpečí nejen pro USA, ale i celou světovou ekonomickou rovnováhu, však mnohé nepřesvědčil. Například Philips Bowring z *International Herald Tribune* považuje za znepokojující, že se Spojené státy soustřeďují pouze na jediný stát, při-

čemž ignorují regionální a světový kontext. Dokonce to přirovnal k „dřívější posedlosti Irákem“. Jeho názor má samozřejmě své opodstatnění. Proč být znepokojen Čínou, když největšími přebytkovými státy jsou vývozci ropy, jako například Saúdská Arábie či Rusko. Stačí se také podívat do ostatních asijských zemí, zejména Japonska, kde jsou ekonomové rovněž přesvědčeni, že za jeho vývozním úspěchem stojí spíše slabý jen než poptávka po kvalitním zboží. Tokio sice na únorové schůzce G7 (USA, Kanada, Japonsko, Německo, Francie, Itálie a Velká Británie) rovněž čelilo tlaku na zpevnění své měny, neboť úroveň jenu ve vztahu k dolaru je nejnižší za posledních dvacet let, ale bránilo se zejména tím, že vůči čínské měně je ještě silně nadhodnocen. To však dokládá silnou ekonomikou provázanost obou asijských zemí, jež pro ně může být do budoucna důležitější než vztahy s ostatním světem. Spojenectví se Spojenými státy zůstává sice pro Tokio základním pilířem jeho zahraniční politiky, nicméně asijská integrace v čele s Pekingem vnáší do globální ekonomiky tak rychlé proměny, které dosud nepoznala. Tento trend potvrzuje i bývalý zástupce České republiky ve Světové bance Miroslav Zámečník: „Myslím, že pokud se nestane něco mimořádného, buď interní politický neklid, nebo nějaký globální otřes, tak to tak opravdu bude. Spolu s Čínou se ovšem změní i celý svět.“¹⁰⁾ Do jaké míry a v jakém smyslu, záleží zejména na pružnosti a schopnosti západních ekonomik sjednoceným úsilím asijskému tlaku čelit.

Přelomové rozhodnutí: uznání práva na soukromé vlastnictví

Čínský parlament přijal 16. března 2007 několik významných zákonů, které se pravděpodobně projeví – vzhledem k roli Číny ve světové ekonomice – nejen v Říši středu. V první řadě je to zákon na ochranu soukromého vlastnictví. Po třináctileté diskusi, během níž byl návrh zákona sedmkrát zamítnut, se jej nakonec podařilo schválit, přičemž se bude vztahovat jak na nové investory, tak i na dosavadní vlastníky. Vlastnictví půdy zůstává i nadále beze změny v rukách státu. Do poslední chvíle byla vedena vášnivá diskuse, přičemž padala obvinění ze zrady socialistických ideálů a byla vznášena varování před důsledky tak zásadního kroku. Opozice ale tvrdila, že „zákon umožní legalizovat podloudně nabytý majetek“ a zvýší korupci, zásadně odmítla. Tvrdila naopak, že „bude pro soukromé podniká-

tele, o které se opírá sílící část čínské ekonomiky, zárukou proti eventuálním podvodům“. Na druhé straně již zákonodárci dospěli k názoru, že dosažená úroveň jejich ekonomiky jim umožňuje ukončit jisté výhody, jichž v Číně doposud využíval zahraniční kapitál, který se Čína snažila přilákat. Tyto podniky, které měly dvouleté daňové prázdniny a pak platily pouhých 15 procent (výjimečně 24 procenta) oproti 33 procentům stanovených pro domácí podnikatele, nyní o své výhody přijdou, neboť Lidové shromáždění schválilo jednotnou daň ve výši 25 procent. Čína od roku 1993 získala více cizích investic než jiné rozvojové země a přijala celkem přes 550 000 zahraničních společností. To jí umožnilo získat mimořádné postavení. Finanční závislost Spojených států na Číně, která se spolu s Japonskem stala jejich nejvýznamnějším věřitelem, je všeobecně známá. Ale Evropa je také stále závislejší na Pekingu. V loňském roce se Čína poprvé stala jejím hlavním dodavatelem před USA. Těžisté ekonomiky se nezadržitelně přesouvá k východu. Přitom zboží z této země se již netýká pouze textilu. Jeden ze dvou vyrobených počítačů nese značku „made in China“. „Dílna světa“, výraz vymyšlený Japonci, již neplatí. Například Intel, největší americký výrobce informačních čipů, se rozhodl investovat v Číně 2,5 mld. dolarů, aby se přiblížil svým klientům. Francouzský deník *Le Figaro* položil aktuální otázku: „Co budou vyrábět zítra?“¹¹⁾ Neméně důležitá otázka je však problematika ochrany životního prostředí.

Budoucí hospodářská strategie

Skutečnost, že čínská ekonomika se otevírá světu, s sebou ale nese jistou změnu hospodářské strategie. Peking se totiž dokáže na světovém trhu prosazovat díky státním dotacím, zejména pokud jde o suroviny, což z Číny dělá téměř bezkonkurenčního rivala. Platí to například pro Afriku, kde jejímu rychlému pronikání dokází de facto konkurovat již jen Spojené státy. Nicméně i tato velmoc se cítí ohrožena. Deník *Le Monde* dokonce napsal, že pro Afriku, kterou USA považují za příští „Perský záliv“, má Pentagon do roku 2008 vytvořit nové strategické oddělení. Dnes Čína spotřebovává více surovin než Spojené státy, s výjimkou ropy. V té již od roku 1993 není soběstačná a 30 procent jí dováží právě z Afriky: Súdánu, Alžírsku, Angoly a Nigérie. Otázka surovin bude ale klíčovým problémem nejen mezi oběma velmocemi. Na druhé

straně se Čína snaží Spojeným státem vyjít vstříc výhodnými státními zakázkami, a urovnat tak napjaté vztahy. Přestože měla předjednanou smlouvu na výstavbu jaderných reaktorů s již osvědčenou francouzskou Arevou (kterou později také částečně uspokojila), dala přednost americké firmě Westinghouse s japonskou účastí. A i když Čína přiznala, že v minulém roce bylo zatčeno přibližně 100 tisíc stranických kádrů za korupci¹²⁾ (více než 20 procent zkorumpovaných osob byli zaměstnanci vlády), v daném případě o nelegální rozhodnutí nešlo. Čína chce do roku 2020 postavit asi třicet jaderných reaktorů, ale tím se možnosti jejího ohromného trhu zdaleka nevyčerpávají. Z perspektivního hlediska se pro Západ nejedná pouze o Čínu, kterou rychle dohání Indie, ale celou Asii, jež seskupuje čtyři z dvanácti ekonomických mocností – Japonsko, Čínu, Jižní Koreu a Indii – a představuje téměř 25 procent hrubého světového produktu. V rámci světového obchodu ale Čína samotná zaujímá třetí místo za Evropou a USA.

Čína láme rekordy a drtí své soupeře ve všech možných oblastech. V nákupu letadel, výstavbě rychlodrah a do roku 2010 má být též největším výrobcem námořních lodí.¹³⁾ Obchodní výměna s Čínou dnes představuje polovinu světového objemu námořní dopravy. Přístav v Rotterdamu již není prvním přístavem na světě, ale byl překonán Šanghají a Singapurem. Spojené státy i Evropa samozřejmě profitují z asijského boomeru. Ale konkurence bude tvrdá. Klíčem k úspěchu se možná stanou nové technologie a sortiment výroby pro Čínu méně výhodný, ale to zůstává výzvou pro ekonomy a politiky.

○

František Mrázek (1952) je pedagog a historik se zaměřením na Francii a Čínu.

drmrzak@seznam.cz

¹⁾ Le Monde diplomatique, říjen 2004 (podrobněji viz André Gunder Frank, *Global Economy in the Asian Age*, University of California Press, 1998).

²⁾ Hegemon: China's Plan to Dominate Asia and World.

³⁾ International Herald Tribune, Friday, 8 April 2005.

⁴⁾ www.projet-syndicate.org

⁵⁾ Le Monde, 30/1 2007.

⁶⁾ Le Figaro, 14/2 2007.

⁷⁾ Economie, 31/1 2007.

⁸⁾ Le Monde, 23/2 2007.

⁹⁾ Project syndicate 2006 (Ekonom č. 23, 8.–14. 6. 2006).

¹⁰⁾ 51 PRO, č. 2/2007.

¹¹⁾ Le Figaro, 27/3 2007.

¹²⁾ Le Figaro, 19/2 2007.

¹³⁾ Pořad francouzské TV5 k námořnímu obchodu, 3/10 2006.

Koloniální minulost Francie a sociální realita současnosti

Blanchard, Pascal - Bancel, Nicolas. – Lemaire, Sandrine (dir.): 2005 – La Fracture coloniale. La société française au prisme de l'héritage colonial. Paris: La Découverte, 311 s.

Postkoloniální studia, která se institucionálně etablovala například ve Velké Británii či v USA, se ve Francii nevyvinula do té míry jako v anglosaském světě. A to navzdory nemalému množství frankofonních autorů, jejichž díla školu postkoloniálního myšlení ovlivnila. Interpretace reality z perspektivy této intelektuální tradice je tedy ve Francii málo přítomná. Naproti tomu současné rozpory ve vnímání a v interpretaci koloniální minulosti a vlivu „koloniální dědictví“ na přítomnost vyústily do širší diskuse o povaze a odkazu francouzského kolonialismu.

Recenzovaná publikace byla do roku 2005 jednou z mála, která představovala „francouzský pokus“ o náhled na realitu z postkoloniální perspektivy. Toto kolektivní dílo se oficiálně hlásí k postkoloniálním studiím a zároveň předkládá „francouzskou verzi“ tohoto intelektuálního proudu, který dle jejich slov dělá z „postkoloniální otázky legitimní pole historického bádání“ (s. 13). V názvu knihy se objevuje slovo *la fracture* (fraktura, přerušení). Tento výraz pro editory představuje především metodologický nástroj, neboť „koloniální fraktura“ je mutiformní realita, kterou není možné ignorovat. Koncept fraktury pokrývá různé reality a situace, které mohou být objasněny dlouhodobými procesy, které jsou spojené s koloniální situací (*situation coloniale*) (s. 11).

Hlavním předmětem zájmu recenzované publikace je koloniální minulost Francie a sociální realita současnosti. Kniha se tak zaměřuje především na vztah francouzského kolonialismu a současných so-

ciálních problémů s ambiciózním cílem „překročit historická a politická tabu, která brání pochopit postkoloniální realitu (*postcolonialité*)“ (s. 29). K naplnění záměru popisu „*postcolonialité*“ se podařilo třem editorům získat několik zvukných jmen. V recenzované publikaci tak najdeme příspěvky 23 autorů; sociologů, historiků, politologů; z nichž někteří, jako například Benjamin Stora, Marc Ferro či Michel Wieviorka, si získali mezinárodní uznání na poli sociálních věd.

Kniha obsahuje 25 příspěvků a 2 přílohy a je rozdělena na dvě hlavní části. První část představuje Koloniální historie a výzvy paměti (*L'Histoire coloniale et enjeux de mémoire*) a tu druhou Republika, integrace a postkolonialismus (*République, integration et postcolonialisme*). Sborník uzavírá terénní výzkum věnovaný koloniálním pamětím a imigraci, provedený v Toulouse na vzorku 400 jedinců. Přestože zmiňovaná studie utváří jednu z nejrozsáhlejších částí recenzované knihy a podle autorů by měla prostupovat jednotlivými příspěvky, a být tak jednotlivou myšlenkou, je nutné konstatovat, že tento cíl splněn nebyl.

Přesto jednotlivé příspěvky obsahují určitou jednotlivou ideu. Téměř všichni autoři se z různých úhlů pohledu zabývají základní myšlenkou, která by mohla být následující: Ve Francii dochází již několik let k společensko-politické krizi, která je způsobena vlivem vztahů minulosti, přesněji řečeno té koloniální, jež se odráží i ve vztazích současných (například ve vzdělávacím procesu, mezinárodní politice Francie, v problematice imigrace a integrace, rasismu, sociálních problémů atd.). Ve skutečnosti jde o koloniální dědictví, které je patrné ve francouzské společnosti. Jednotliví autoři tak nastiňují oblasti, v nichž je možné hledat vztah koloniální minulosti a současných so-

ciálních problémů. Publikace tak spojuje několik časových a tematických linií, z nichž některé byly vybrány pro tuto recenzi.

Roli vlastního úvodu plní text napsaný všemi třemi editory, kteří se v něm nepokusili pouze o přiblížení svého náhledu na realitu, ale zároveň si dovolili kritizovat mlčení francouzských historiků. Ti se podle nich po velmi dlouhou dobu téměř nezabývali koloniální minulostí francouzských republik.

První dílčí příspěvek zpracovali dva z editorů publikace, tedy Pascal Blanchard a Nicolas Bancel. Oba autoři se snaží pochopit dvě strany francouzského kolonialismu a nastolit otázku, jak je možné, že Republika byla „koloniální“, neboť první strana je utvářena Republikou a druhá koloniální realitou. A dále, do jaké míry byla francouzská oficiální koloniální doktrína, tedy civilizační mise (*mission civilisatrice*), „prodloužením logiky lidských práv“, tedy základních hodnot Francie (s. 39). Jinak řečeno: autoři kladou otázku, jak je možné, že na jedné straně stála společnost, která své hodnoty zformulovala především na základě Velké francouzské revoluce a na Deklaraci práv člověka a občana a na straně druhé existoval koloniální systém, spravovaný touto Republikou, který byl postaven na nerovnosti vztahu mezi kolonizátory a kolonizovanými, občany a „neobčany“.

Ve třetím příspěvku první části se známý francouzský historik a specialista na válku v Alžírsku Benjamin Stora zabývá myšlenkou existence dějin války v Alžírsku a imigrace mimo francouzské dějiny (*histoire en dehors de la France*). Poměrně silnou argumentací se snaží přiblížit, jak válka v Alžírsku mohla být považována za „mimofrancouzskou“ historii (s. 59), aby se přes popis rozličných skupin nositelů různých pamětí dostal k porovnání této situace s historií imigrace, která podle Story byla také „dlouho odloučena od vnitřní francouzské historie“ (s. 65).

Z druhé části publikace byl vybrán devatenáctý příspěvek nesoucí název *Předměstí jako koloniální divadla aneb koloniální fraktura ve čtvrtích*. Autorem je Didier Lapeyronnie. Tento francouzský sociolog zaměřil svůj rozbor na „citlivá předměstí“ a jeho studie velmi výmluvně ilustruje hlavní myšlenku celé recenzované knihy a zároveň poukazuje na militantnost proudu, do kterého se tato publikace řadí. Již v úvodu své stati se autor porovnáním současnosti s koloniální realitou snaží ukázat, do jaké míry je „koloniálnost“ vepsána do dnešní republikán-

ské společnosti. Autor poukazuje na to, že předměstí sice nejsou místa, která by byla dobývána a okupována armádou a kolóny, ale že diskriminace a rasismus či přístup okolí k obyvatelům citlivých předměstí, se kterými se místní obyvatelé setkávají v každodenním životě, jsou dostatečným důkazem koloniální reality, neboť „v současné Francii jsou jednotlivci citlivých čtvrtí udržováni v silné ekonomické závislosti, společensky a kulturně dominováni opravdovým institucionalizovaným systémem rasismu a koloniálními vztahy“ (s. 211).

Závěrem je možné říci, že četba této knihy je jistě velmi zajímavá a podnětná, neboť ukazuje jeden ze současných intelektuálních proudů francouzských společenských věd. Podle mého názoru je možné předkládaný text doporučit především zájemcům o současné trendy ve francouzském sociálněvědním bádání a o různé náhledy na dění ve francouzské

společnosti, než těm, kteří by hledali „objektivní“ vysvětlení. Kniha se řadí do nově vzniklého a utvářejícího se módního trendu ve francouzském společenskovědním prostředí. Jde o směr, který si získává velký ohlas a výsledky jeho výzkumů se prostřednictvím médií zapisují do širšího, tedy i nevědeckého povědomí, neboť předkládá poměrně „lfbivý“ argument pro vysvětlení společensko-politické krize Francie. Je patrné, že publikace přišla v době sociální poptávky po podobně vědecky zpracovaném tématu. Proto se domnívám, že recenzovaná publikace přespříliš vychází ze současných výzev a potřeb francouzské společnosti, a ve velké míře tak některé příspěvky představují zjednodušený pohled na realitu.

Pavel Sitek

Pavel Sitek (1979) je doktorand katedry antropologie FF ZČU.

pavelsitek@volny.cz

Zápas o Benešovy dekrety

Christian Domnitz: Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie. Diskuse v Evropském parlamentu a v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR v letech 2002–2003. Praha 2007: Dokořán.

Prezidentskými dekrety se dnes zabývá zejména odborná veřejnost, nejčastěji historici a právní experti. Splnil se tedy cíl českých politiků, kteří si přáli odsunout debatu z politické scény na úroveň odborné veřejnosti. Dosud poslední významnou aktivitou na tomto poli byl mezinárodní srovnávací projekt právních norem určujících život německých menšin po druhé světové válce. V rámci tohoto projektu, jehož řešitelem za českou stranu byl Ústav pro soudobé dějiny AV ČR,

byly analyzovány i tzv. Benešovy dekrety, tedy ty z nich, které ovlivnily život Němců v Československu.

Není to ovšem tak dávno, co se na toto téma horlivě diskutovalo na české, německé, rakouské, ale i evropské politické scéně. Ze strany evropských institucí se první výraznější impuls objevil v roce 1999, kdy Evropský parlament vyzval českou vládu ke zrušení dekretů vztahujícím se k „vyhánění jednotlivých etnických skupin“. Vzhledem k emocionálnímu charakteru diskuse ovšem titíž poslanci uvítali o rok později samu skutečnost, že česká vláda má v úmyslu přezkoumat dekrety v kontextu kodaňských kritérií. Značná specifika vykazovala diskuse o dekretch v Evropském parlamentu v le-

tech 2002 a 2003, v níž šlo v první řadě o to, zda dekrety představují překážku ve vstupu České republiky do Evropské unie. Byla to především debata vyznačující se nerovnováhou, protože v parlamentu nebyli zastoupeni čeští zástupci (resp. neměli hlasovací právo).

Kniha německého historika Christiana Domnitze „Zápas o Benešovy dekrety“ se zaměřuje právě na obsah plenárních zasedání Evropského parlamentu, a to v období od 13. března 2002, kdy se poprvé diskutovalo o dekretěch, až do 9. dubna 2003, do data schválení doporučení vstupu České republiky do Evropské unie. Domnitz tyto debaty porovnává s jednáními v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. Vychází přitom ze tří základních zdrojů: z relevantní politologické a historické literatury, ze zápisů z jednání těchto institucí a z poznatků z rozhovorů, které sám s poslanci Evropského parlamentu a Poslanecké sněmovny PČR ČR vedl.

Třebaže se díky každoročním pravidelným zprávám Evropské komise o pokrocích kandidátských zemí na jejich cestě ke vstupu do EU nabízel pravidelný podnět k rozpoutání diskuse o prezidentských dekretěch, konalo se první jednání Evropského parlamentu v březnu roku 2002, tedy v období, kdy se rozpoutala divoká slovní roztržka mezi českým premiérem Milošem Zemanem a rakouskou vládní stranou Svobodných. V důsledku hrozícího veta rakouské vládní koalice při hlasování o přistoupení ČR do Unie a o zrušení dekretů. Jak podotýká Domnitz, zejména Sudetoněmecké krajské sdružení spatřovalo v těchto debatách šanci, jak prosadit své požadavky a programové cíle. Proto se jedním z hlavních protagonistů z řad poslanců během debat stal Bernd Posselt, úřadující předseda krajského sdružení. Tento Posseltův dvojitý mandát byl ovšem podle zjištění z rozhovorů s evropskými poslanci často považován za nepřístojné lobbování (s. 28). Komisař pro rozšíření unie Günter Verheugen se měl o diskusích v poslaneckém plénu zmínit v tom smyslu, že je nemožné, aby se parlament z osmdesáti procent času vyhrazeného na jednání o rozšíření věnoval České republice a dekretům.

Domnitz dochází k závěru, že poslanci zcela nedomysleli, k čemu by z právního

hlediska došlo v České republice, kdyby se například parlament jako celek shodl na požadavku zrušení dekretů. K tomu by bylo na místě se ještě zeptat, jak by takové rozhodnutí ovlivnilo celý proces přistupování, a zejména referendum o vstupu v České republice. Zejména němečtí poslanci Evropského parlamentu za SPD si na základě poznatků z rozhovorů uvědomovali, že v ČR panuje strach a že by uklidnění přineslo jednoznačné odmítnutí majetkových požadavků ze strany vyhnanců. Podle Domnitze se s tím, jak se evropská politika seznamovali s českou pozicí a neústupností v otázce rušení dekretů, postupně prosazovali umírnění kritici dekretů, resp. ti, pro něž dekrety nepředstavovaly problém.

V závěru publikace se Christian Domnitz věnuje porovnání diskusí v Bruselu a v poslanecké sněmovně v Praze. Jak plyne z rozhovorů s českými poslanci, vnímala česká sněmovna celou debatu o dekretěch jako vnucenou. Čeští poslanci zmiňovali Evropský parlament v jedné řadě s bavorskými a rakouskými politiky jako jeden ze zdrojů vnějšího tlaku. Zatímco v Evropském parlamentu se diskutovalo o tom, zda se jedná o problém bilaterální nebo celoevropský, shodovali se čeští poslanci na tom, že dekrety vůbec do politiky nepatří a že je to téma pro historické bádání.

Dalším významným aspektem, který prakticky vylučoval, aby si oba poslanecké sbory porozuměly, byla odlišná interpretace česko-německé deklarace. Zatímco zejména němečtí poslanci Evropské lidové strany ji – podobně jako reprezentanti sudetských Němců – považovali za pouhé východisko pro další debaty, chápala ji česká strana jako definitivní tečku za minulostí. Česká strana tak při argumentaci o dekretěch na deklaraci odkazovala podstatně častěji než německá. Navíc se cítila jako někdo, kdo musí neustále reagovat na útoky a odrážet je. Zklidnění situace pak přinesl zejména posudek Jochema Froweina z října 2002, podle něhož

dekrety nepředstavují překážku na cestě České republiky do Evropské unie. Evropský parlament poté zaujal k dekretům smířlivější stanoviska a i česká strana odpověděla jistým uvolněním. Tato fáze ovšem netrvala dlouho, protože se vynořily soukromé žaloby restitučního charakteru.

Christian Domnitz v závěru práce oceňuje, že česká strana přišla s gesty smíření, které po ní žádal Evropský parlament. Na druhou stranu ovšem varuje, že pokud nebude existovat shoda v tom, že otázky týkající se minulosti je možné řešit pouze na symbolické úrovni, a nikoli na úrovni majetkoprávní, je možné i dnes znovu rozpoutat diskuse o restitucích, které mohou zbrzdit proces evropské integrace. Dále podotýká, že pravděpodobnost rušení dekretů je dnes malá, a to v důsledku toho, jak byla česká strana nucena intenzivně vyjasňovat vlastní stanoviska. To pozici Česka činí pevnější než například v roce 2002. Kromě toho je republika dnes členem Unie a dekrety nepředstavovaly nakonec nepřekonatelnou překážku.

Kniha Christiana Domnitze má bezesporu svou největší kvalitu v analýze zápisů z jednání Evropského parlamentu a z interpretace rozhovorů s poslanci různých zemí včetně České republiky. Kniha je autorovou magisterskou prací, na jejím úvodu je tedy připojen teoretický přehled o politické komunikaci a o technice diskursivních analytických metod, tolik málo používaných v českém politickém prostředí. Tato teoretická pasáž se sice obsahově i jazykově poněkud vymyká celkovému deskriptivnímu a v druhé části analytickému rázu práce, na druhou stranu je ovšem nezbytnou součástí práce, tzv. teoretickým rámcem. V závěru je připojen mimo jiné jmenný rejstřík, také dobrá pomůcka v orientaci v knize, dále pak seznam poslanců, s nimiž autor vedl rozhovory, a přehled právních posudků k prezidentským dekretům. Je to vůbec první ucelená studie o debatách v Evropském parlamentu, proto by neměla uniknout naší pozornosti. A to i přes poněkud zvláštní foto na obálce, na němž není podle očekávání Evropský parlament a jeho zasedání, nýbrž pošumavská jízdní dráha.

Lukáš Novotný

Lukáš Novotný (1979) je vědeckým pracovníkem Sociologického ústavu AV ČR, přednáší na Univerzitě Jana Ámose Komenského v Praze a na Ústavu politologie FF UK.

novotny@centrum.cz

